

TAMPEREEN YLIOPISTO

Hannele Lamminpää

” KIRJEET TÄÄLLÄ KORVESSA OVAT AINOAT, JOTKA TUOVAT JONKINLAISTA
MERKITYSTÄ”

Jatkosodan kirjeet sotilaan ja kotiväen selviytymisen välineenä.

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2014

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

LAMMINPÄÄ HANNELE: ”KIRJEET TÄÄLLÄ KORVESSA OVAT AINOAT, JOTKA TUOVAT JONKINLAISTA MERKITYSTÄ” Jatkosodan kirjeet sotilaan ja kotiväen selviytymisen välineenä

Pro gradu -tutkielma, 77 s., 8 liites.

Historia

Marraskuu 2014

Tutkin jatkosodan aikaista kirjekokoelmaa, jossa on kirjeenvaihtoa kotiväen ja sotarintaman sotilaiden välillä. On arvioitu, että kenttäpostissa kulki jatkosodan aikana noin miljardi lähetystä. Kirjoittaminen oli pääasiallinen tapa pitää yhteyttä koti- ja sotarintamien välillä. Tutkittujen kirjeiden perhe asui Tampereella ja sen lähiympäristössä. Pääosassa tutkielmassa on Kauko-sotilas ja hänen kirjeenvaihtonsa Tampereella asuneiden vanhempien ja vaimon kanssa. Tarkastelen lisäksi nuorten aikuisten, sotilaiden ja sisarten, välistä kirjeenvaihtoa.

Selvitän, millaisena sota-ajan arki näyttäytyy kirjeiden kirjoittajien kokemana niin koti- kuin sotarintamalla. Analysoin myös, mitä eri selviytymisen keinoja, ulottuvuuksia kirjoittajat käyttivät. Kirjeissä esiintyneitä selviytymisen keinoja tutkin israelilaisen kriisiterapeutti Ofra Ayalonin kehittämän selviytymisen ulottuvuuksien mallin avulla. Yksilöllinen ja ainutlaatuinen selviytymistapa koostuu yksilölle ominaisista kuudesta ulottuvuudesta ja niiden yhdistelmästä Monikanavaisen Basic Ph -mallin mukaan yksilö voi olla henkisesti, emotionaalisesti tai sosiaalisesti suuntautunut selviytyjä. Luovat, kognitiiviset ja fysiologiset selviytymiskeinot ovat myös tarkastelussa. Lisäsin fysiologiseen ulottuvuuteen kirjeiden luontokokemukset, sillä niillä oli merkitystä kirjeiden kirjoittajille.

Tutkimissani kirjeissä kirjoittaminen liittyi selkeästi arkielämän ja keskinäisen yhteyden vaalimiseen. Kirjoittajat käyttivät monia selviytymistapoja, mutta yleisin selviytymiskeino oli kognition käyttäminen: tiedon keruu ja ongelmanratkaisu sekä toimenpiteiden ja toiveiden tärkeysjärjestykseen listaaminen. Myös sosiaalinen vastuunkanto ja kirjoittamisen säännöllisyys ja vastavuoroisuus olivat keskeisiä arvoja. Sota on aina kokijalleen trauma, poikkeuksellista stressiä aiheuttava tapahtuma. Kirjeiden tutkimisessa on otettava huomioon sensuurin ja itsesensuurin merkitys sekä dialogisuus. Kirjoittajilla oli tarve kertoa oma olinpaikka ja henkilökohtainen vointi.

Asiasanat: sota-ajan kirjeet, sodan kokemushistoria, kenttäposti, arki, sukupolvet, selviytyminen.

SISÄLLYSLUETTELO

1.	JOHDANTO.....	1
1.1	Tutkimustehtävä ja tutkielman rakenne.....	1
1.2	Tutkielman aineisto ja kirjoittajat.....	7
1.3	Tutkielman metodit	10
2.	JATKOSODAN AJAN KIRJEET LÄHDEMATERIAALINA.....	14
2.1	Kirjeet yhteisenä sotaponnistuksena.....	14
2.2	Kenttäpostijärjestelmä	15
2.3	Postisensuuri, itsesensuuri ja mielialanvalvonta.....	17
2.4	Sota-ajan kirjeiden tutkimus Suomessa	20
3.	SUKUPOLVIDISKURSSI.....	22
3.1	Sukupuoli käsitteenä.....	22
3.2	Vuorovaikutuksen tavat: kirjeiden tyypillinen rakenne.....	25
3.3	”Parhaat terveiset täältä kotoa” – kotirintaman perheen kokemuksia kirjeissä	27
3.4	”Täällä kaikki hyvin” – sotakokemuksia sotilaan ja kotiväen välisessä kirjeenvaihdossa	35
3.5	”Elämä täällä on yksitoikkoista” – sotakokemuksia nuorten aikuisten sukupolven kirjeissä	40
4.	SELVIITYMISDISKURSSI.....	44
4.1	Selviytymisen ulottuvuuksien malli	44
4.2	Kirjeiden selviytymisen ulottuvuudet.....	47
4.2.1	”Rukoilen, että saisimme elää” – kirjeiden uskomukset ja arvot.....	47
4.2.2	”Ikävä vain sinne sinun luoksesi” – kirjeiden tunteet.....	49
4.2.3	”Olen aina aatoksen mukana” – sosiaalinen vuorovaikutus kirjeissä	53
4.2.4	”Kävimme elokuvissa” – mielikuvitus kirjeissä.....	54
4.2.5	”Kirjoitan niistä raha-asioista” – kognition käyttö kirjeissä.....	55
4.2.6	”Täällä on koskematonta erämaata” – fysiologinen ulottuvuus ja luontokokemukset kirjeissä.....	56
4.3	Sodan kokemusten hallinta	57
4.4	Trauman ja vaikenemisen ulottuvuudet.....	59
5.	KIRJEIDEN SOTAKOKEMUKSET JA SELVIITYMISEN KEINOT	64
6.	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	69
7.	LIITTEET	78

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimustehtävä ja tutkielman rakenne

Perinteisen sotahistorian rinnalle on viime vuosikymmeninä syntynyt uutta sotaan liittyvää tutkimusta, jossa tarkasteluun otetaan niin sanotut tavalliset ihmiset.¹ *Uuden sotahistoriallisen tutkimuksen* tavoitteena on avoimuus erilaisille selitysmalleille perinteisen sotahistorian kuten politiikan, suurmiesten ja sotatapahtumien tutkimuksen rinnalla. Tutkittavana voivat olla myytit, sukupuoli, fantasiat, arki ja tunteet, mentaliteetit ja muisti.² Ville Kivimäen mukaan tiedämme paljon sodista yleisesti ja Suomen sodista vuosina 1939–1945 erityisesti. Kuolleet ja haavoittuneet on pääasiassa laskettu, taistelujen kulku ja lopputulokset on analysoitu, sotaan johtaneet ja sodan aikaiset poliittiset päätökset on kirjattu ylös. Kuitenkin tiedämme kaikesta sotahistoriallisesta tutkimuksesta huolimatta varsin vähän sodan kokemuksesta: siitä, mitä sota itse asiassa merkitsi sen kurimukseen joutuneille ihmisille. Mikä sai heidät kestäämään meidän silmissämme tyystin vieraita ja varsin musertavia olosuhteita? Miksi sota-ajan ihmiset toimivat kuten toimivat, ja miten on mahdollista, että samoja kokemuksia voidaan muistaa eri tavoin?³ Ihmisillä on tarve prosessoida elämäänsä kokemuksiksi tavalla tai toisella. Tämän kokemuksen tutkiminen kuuluu kokemushistorian piiriin samoin kuin sen tutkiminen, miten tunteet ja alitajunta suhteutuvat kokemuksiin.⁴

Kirjeet ovat historian tutkimuksessa paitsi historiallisten tapahtumien dokumentteja, myös oma lajityyppinsä ja kerronnan muotonsa. Kirjeiden dialogisuuteen liittyy se, että kirjoittaja myös ennakoimoin tavoin kirjeen vastaanottajan reaktioita ja tämä vaikuttaa kirjoittamisen tapoihin. Ajallinen ja maantieteellinen etäisyys sekä fyysisen kontaktin puuttuminen luovat uusia ja erilaisia ilmaisun muotoja.⁵ Perinteisen sotahistorian tutkimuksen näkökulmasta kirjeet ovat näyttäytyneet arkisina lähteinä, koska niissä vaiettiin monista sotatapahtumiin liittyvistä asioista. Vaikenemisen ja hiljaisuuden sekä sotasensuurin on katsottu tekevän kirjeistä ongelmallisia lähteitä. Lisäksi sota-ajan kirjeistä tehtyihin kokoelmateoksiin⁶ on saattanut päätyä valikoitunutta aineistoa. On mahdollista, että osa kirjeistä on haluttu säilyttää edelleen omassa omistuksessa eikä kaikkia kirjeitä ole toimitettu arkistoihin tai kokoelmateoksiin. Kirjeet ovat saattaneet olla muistoarvoltaan tärkeitä tai toisinaan itsesensuuri on saattanut vaikuttaa siten, että arkaluontoisia asioita on haluttu pitää omana tietona eikä

¹ Esim. Bourke 2006.

² Kinnunen & Kivimäki 2006, 15.

³ Kinnunen & Kivimäki 2006, 69.

⁴ Kinnunen & Kivimäki 2006, 81.

⁵ Leskelä-Kärki & Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 21.

⁶ Esim. Huuhtanen 1984&1986; Lumme 1975.

kirjeitä ole toimitettu tutkimuksen käyttöön. Tutkielmassa on tarkoitus antaa ääni näiden kirjeiden henkilöille sellaisena kuin se kirjeistä oli löydettävissä, jotta heidän kokemuksensa tulisivat näkyviksi: sota koetteli niin yksilöä kuin perhettäkin. Rauhan ajalla eläneenä ei voi täysin ymmärtää, mitä ne sukupolvet, jotka silloin elivät, kokivat. Analysoin kirjeitä oman aikakautensa tuotteina ja etsin niitä merkityksiä, joita niiden kirjoittajat ovat niille antaneet. Tutkielma liittyy kokemushistoriaan, jolla on vielä paljon annettavaa sotatutkimuksen kentällä. Tavoitteena on selvittää tämän yksittäistapauksen avulla niitä sotakokemuksen ulottuvuuksia, joita kirjeiden kirjoittajat esittivät.

Tutkin, millaisena sota-ajan arki näyttäytyy kirjeiden kirjoittajien kokemana niin koti- kuin sotarintamalla. Millainen on perheen ja eri sukupolvien sotakokemus kirjeiden valossa? Millainen on kirjeen tyypillinen rakenne? Mitä eri selviytymisen keinoja, ulottuvuuksia, kirjoittajat käyttivät? Miten selviytyminen, trauma ja vaikeneminen näkyivät kirjeissä? Kirjeissä esiintyneitä selviytymisen keinoja analysoin israelilaisen kriisiterapeutti Ofra Ayalonin kehittämän selviytymisen ulottuvuuksien mallin avulla. Basic Ph -selviytymismallissa tarkastellaan yksilön suuntautumista omaan sisäiseen maailmaansa sekä häntä ympäröivään ulkoiseen maailmaan kuuden ulottuvuuden kautta. Monikanavaisen Basic Ph -mallin mukaan yksilö voi olla *henkisesti*, *emotionaalisesti* tai *sosiaalisesti* suuntautunut selviytyjä. *Luova selviytyjätyyppi* käyttää esimerkiksi mielikuvitusta ja *kognitiivinen selviytyjätyyppi* ongelmanratkaisua. *Fysiologisen tyypin ihmiset* reagoivat stressiin fyysisellä toiminnalla ja liikunnalla. Yksilöllinen ja ainutlaatuinen selviytymistapa koostuu yksilölle ominaisista kuudesta ulottuvuudesta ja niiden yhdistelmästä.⁷ Lisäsin alkuperäiseen Ayalonin mallin fysiologiseen ulottuvuuteen kirjeiden *luontokokemukset*, sillä niillä oli merkitystä kirjeiden kirjoittajille.

Kun sota-ajan poikkeusolot kestivät vuosikausia, kirjeenvaihdon merkitys oli suuri. Sodan muuttamissa olosuhteissa oli jotenkin opittava elämään. Kuolema lopullisena perheyhteyden hajoittajana oli sota-ajan ihmisten mielissä todellisuutta, jota pelättiin ja jouduttiin kohtaamaan. Tutkielmani liittyy uuteen sotahistorialliseen tutkimukseen, jossa keskipisteenä on ihminen ja hänen kokemustensa tutkiminen.⁸ Taustaksi kirjeiden tulkitsemiselle tutustuin sotahistoriallisiin tietoihin taisteluista ja sodan etenemisestä sen alkuvaiheesta sodan päätökseen syksyllä 1944 sekä jatkosodan

⁷ Ayalon 1995.

⁸ Esim. Kinnunen & Kivimäki (toim.) 2006; Bourke 2000.

aikaiseen tiedotukseen ja sotapropagandaan.⁹ Sodan kulttuurihistoriaan ja arjen historiaan tutustuminen on myös tutkijalle tärkeää, jotta aikakaudella eläneiden ihmisten elämänpiiriä voisi ymmärtää.¹⁰ Kaunokirjalliset lähteet ja sota-ajasta kertovat elokuvat antavat ymmärrystä sota-ajan ihmisen elämänpiiristä.¹¹ Viime vuosina on myös julkaistu sanoma- ja viikkolehdistössä juttuja, joissa sodan kokeneet henkilöt kertovat kokemuksistaan. Sodan kokeneet haastateltavat ovat jo kaikki vanhuusiässä, joten heidän muistitietonsa säilyttäminen on tullut tärkeäksi ja ajankohtaiseksi.¹² Tutkija Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen artikkelin mukaan kulttuurihistoria tarkastelee ja purkaa kansallisia myyttejä. Heidän mukaansa vuosien 1939–1945 sodat ovat osa suomalaiskansallista mytologiaa; sen perusydintä, joka määrittelee suomalaisuutta. Tutkijoiden mukaan suhde sotaan on suurelle osalle suomalaisista intiimi ja herättää paljon tunteita. Kansallisten myyttien purkamiseen tarvitaan etäisyyttä. Uusi suomalainen sotatutkimus on alkanut hyödyntää sosiologian, psykologian, antropologian, sukupuoli- ja kirjallisuudentutkimuksen näkökohtia.¹³ Tarkastelen sota-ajan kirjeitä sosiaali- ja kulttuurihistorian keinoin ja hyödynnän muun muassa psykologian, sukupolvi- ja kirjallisuudentutkimuksen näkökohtia. Psykologian kirjallisuudesta sekä uudesta sotahistoriallisesta tutkimuksesta löysin selviytymiseen ja traumaattisiin kokemuksiin liittyvää tutkimustietoa. Nykyisin sotatraumoista tiedetään enemmän ja pystytään auttamaan niistä kärsiviä selviytymään vaikeista kokemuksista. Vielä toisen maailmansodan aikaan tätä tietämystä ei ollut, mutta tarkastelen kirjeiden kirjoittajien kokemuksia ja selviytymistä, erityisesti luvussa 4 käsiteltävää selviytymisen ja trauman aihepiiriä myös nykypäivän käsitysten valossa. Silti kirjeet tulee nähdä selkeästi oman aikansa tuotteina ja tulkita niiden kirjoittajien tarkoituksia sota-ajan kontekstissa. Angloamerikkalaista tutkimusperinnettä edustavan Joanna Bourken mukaan uusi sotahistoria tarkoittaa yksinkertaisesti niitä sotahistorian muotoja, jotka liittyvät historian tutkimuksen uusiin oivalluksiin. Kuluneina kolmena vuosikymmenenä se on tarkoittanut ensin sosiaalihistorian ja sitten kulttuurihistorian näkökulmien ja metodologioiden omaksumista.¹⁴

⁹ Esim. Leskinen & Juutilainen 2005; Raunio ja Kilin (toim.) 2007; Meinander 2009; Kinnunen & Kivimäki (toim.) 2006; Bourke 2000.

¹⁰ Esim. Kulo 1975; Turtola et al. 2008; Kallioniemi 1998; Sovijärvi et. al, 2009, valokuvateos elokuusta 1939.

¹¹ Esim. Linna, Väinö 1954; Eskola, Katariina 2002 & 2003. Sivujen 63 ja 64 alaviitteissä olen maininnut elokuvat, jotka kuvaavat suomalaista sota-aikaa ja ihmisten elämänpiiriä.

¹² Esim. Lehtinen, Pasi: Presidentti Koiviston haastattelu jatkosodan kokemuksista nuorena sotilaana (Iltasanomat 2014); Kastari, Pirkko-Liisa: Kotirintaman naisten elämää kuvattuna Elina Kivihalmeen dokumenttielokuvassa ”Tunteiden emäntä” (Hämeen Sanomat 2011), Karonen, Vesa: Ville Kivimäen ”Murtuneet miehet” –kirjan kulttuuriarvostelu (Helsingin Sanomat 2013); Koljonen, Laura: Vuoden lotan, Aune Raholan, haastattelu (Suomen Kuvalehti 2011).

¹³ Kinnunen & Kivimäki 2006, 13.

¹⁴ Bourke 2006, 42.

Suomi kävi jatkosodaksi nimetyn sodan Neuvostoliittoa vastaan 25.6.1941–19.9.1944. Suomalaisten tappiot nousivat sodassa yli 63 000 kaatuneeseen ja lopputuloksena oli tappio, sotakorvaukset ja raskaat alueluovutukset Neuvostoliitolle. Sota oli Suomen näkökulmasta toinen näytös toisessa maailmansodassa Neuvostoliiton kanssa käydyn tappiollisen talvisodan 30.11.1939–13.3.1940 jälkeen.¹⁵ Talvisota ja jatkosota olivat erilaisia ajanjaksoja. Talvisota oli lyhyt, vain 105 päivää kestänyt voimainponnistus, jossa koko sodan ajan Suomen itsenäisyys ja olemassaolo olivat vaakalaudalla. Leimallista oli jonkinlainen kansan yksimielisyys ja lopputuloksena se, että kansakunta selvisi itsenäisenä ja riippumattomana, vaikka menetti paljon alueitaan. Jatkosotaan lähdettiin toisissa merkeissä. Monet puhuivat ”hyvityssodasta”, mutta pitkittyvä sota synnytti monenlaisia elämisen ongelmia niin kotirintamalle kuin rintamille. Sota synnytti todellisen pula-ajan.¹⁶ Kun jatkosota kesällä 1941 puhkesi, moni oli varautunut talvisodan kaltaiseen melko lyhyeen sotaan ja ehkä siksikin pitkittynyt sota tuntui raskaalta. Kirjeenvaihto kenttäpostin välityksellä oli yleisin keino ylläpitää vuorovaikutusta koti- ja sotarintaman välillä. Sen merkitys oli näin ollen suuri niin fyysisen kuin henkisen selviytymisen näkökulmasta.

Sota-aikana oman ryhmänsä muodosti entuudestaan tuntemattomien kanssa käyty kirjeenvaihto. Kirjeenvaihtotovereita oli erityisesti nuorilla sotilailla ja kotirintaman naimattomilla nuorilla naisilla. Kirjeenvaihtotovereita saatiin tutuilta, kirjeenvaihdossa jo olleilta sekä lehti-ilmoituksista. Kirjoittaminen toi vastapainoa sotimiselle ja johti ajatukset välillä rauhanomaisempiin asioihin ja korvasi myös jollain tavalla henkilökohtaisen seurustelun puuttumisen. Monilla oli tarkoituksena löytää joko ystävä tai aviopuoliso tai paljon oli myös niitä, jotka kirjoittelivat ajankulukseen. Joillakin saattoi olla kymmeniä kirjeenvaihtotovereita – jonkinlainen kortisto on saattanut olla tarpeen urakasta selviytymiseen.¹⁷ Tutkitussa kirjekokoelmassa ei ollut luettavissa entuudestaan tuntemattomien tai uusien kirjeenvaihtokavereiden välistä kirjoittelua, vaan tutkitut kirjeet olivat sukulaisten ja ystävien välistä kirjoittelua. Silti nuorten sotavelvollisten kirjeistä saattoi päätellä, että kirjeenvaihtokavereita oli ollut, vaikei kirjeitä ollut kokoelmassa luettavana. Nuoret sotilaat olivat vielä tiiviisti kirjeysteydessä lapsuuden perheeseensä, vanhempiin ja sisaruksiin, ja kirjeenvaihdon tarkoitus oli säilyttää perustavalaatuinen tärkeä yhteys.

Suomessa on tehty melko vähän poikkitieteellistä sodan kokemuksen tutkimusta. Eniten sodan traumaattisia kokemuksia ja sodasta selviytymistä on tutkinut aiheesta väitöskirjan tehnyt Ville

¹⁵ Pehkonen 2013, 11.

¹⁶ Turtola 2008, 225-226.

¹⁷ Leskinen & Juutilainen 2005, 638.

Kivimäki.¹⁸ Perinteisen sotahistorian rinnalla tai sen vastapainoksi on uuden sotahistorian piirissä julkaistu teoksia, joissa sodan kauheus ja yksilön kokemukset ovat keskiössä.¹⁹ Sota on kokijalleen myös jonkinasteinen trauma, suurta tuskaa ja stressiä aiheuttava tapahtuma, johon liittyy kontrolloimattomuus ja yllätyksellisyys. Yksilön elämässä se aiheuttaa suuren muutoksen ja vaatii sopeutumista.²⁰ Trauman syvyys on yksilöllistä kokijalleen ja tämän lähipiirille. Kirjeiden lukijana jouduin miettimään myös vaikenemisen ulottuvuutta sekä analysoimaan, mistä asioista vaiettiin ja miten tämä näkyi kirjeissä. Silmiinpistävää oli jo syksyn 1941 hyökkäysvaiheen kirjeissä se, että niissä sodan todellisuudesta, sotatapahtumista oli hyvin vähän tietoa. Kauko-sotilas kirjoitti sotarintamaltakin melkoisen arkisia kirjeitä, joissa kuvattiin luontoa, sääolosuhteita, käytännön askareita ja työtä, omia ajatuksia ja tunteita, muttei juurikaan sodan taisteluja eikä väkivaltaa. Nuorten naimattomien miesten sisarilleen lähettämässä kirjeissä sodan tapahtumille oli enemmän tilaa. Tästä on muutamia esimerkkejä luvussa 3.5, jossa on nuorten sotilaiden lähettämiä kirjeitä näytekohtineen. Kirjeitä lukiessa tulee ottaa huomioon myös kiertoilmaukset ja ikään kuin lukea ”rivien välistä” kirjoittajien intentiot. Tieto sotasensuurin olemassaolosta vaikutti kirjoittamisen sisältöihin kuten myös itsesensuuri, kun kirjoittaja mietti kirjeiden vastaanottajaa ja tämän elämäntilannetta. Läheisille kirjoitettiin pääasiassa arkisista asioista sodan poikkeuksellisinakin aikoina.

Johdantoluvussa 1.2 esittelen tutkittavan kirjeaineiston sekä eri sukupolviin kuuluneet päähenkilöt: Kauko-poika sotarintamalla ja kotirintaman Kauko Edvart-isä sekä sotilaan Irma-vaimo. Perheeseen kuuluneet läheiset olivat säännöllisessä, koko jatkosodan ajan kestäneessä kirjeenvaihdossa. Naimattomien veljien kirjeet antavat mielenkiintoisen vertailukohdan perheellisten kirjeiden rinnalla. Tässä nuorten aikuisten kirjeenvaihdossa vastaanottajana oli kotirintamalla nuori Irma, jonka veljet, Lauri, Tapio ja Pentti olivat kaikki sotapalvelusta suorittamassa. Seuraavassa luvussa 1.3 selvitän tutkielmassa käytettäviä metodeja, kvalitatiivista sisällönanalyysia ja diskurssianalyysia. Taustoittavassa luvussa 2 käsittelen kirjeiden kirjoittamista yhteisenä sotaponnistuksena sekä tutkin pääpiirteissään, miten sodanaikainen kenttäpostijärjestelmä toimi, sillä kirjeiden ja pakettien lähettäminen sodan poikkeusoloissa oli pääasiassa viranomaisten organisoimaa toimintaa ja lähetysten määrä oli vuosikaudet suuri. Tarkastelen myös virallisen sensuurin sekä kirjoittajien oman itsesensuurin merkitystä sota-ajan kirjeiden tutkimuksessa. Luvun lopuksi esittelen tähän mennessä tehtyä sota-ajan kirjeiden tutkimusta Suomessa, jotta myös oman aineistoni havainnot asettuisivat

¹⁸ Kivimäki 2013a.

¹⁹ Esim. Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia (toim. Sari Näre&Jenni Kirves). Helsinki 2008; Ihminen sodassa (toim. Kinnunen ja Kivimäki). Jyväskylä 2006; Juha Siltala, Sisällissodan psykohistoria. Helsinki 2009.

²⁰ Esim. Poijula 2002, 70-71; Saari 2000, 22-27.

tutkimushavaintojen joukkoon, niiden jatkumoon. Samalla pohdin kirjeiden kirjoittamisen merkitystä ihmisen toiminnan, ajatusten ja tunteiden kuvaajana sekä kirjeiden käyttöä historian tutkimuksessa. Tässä taustoittavassa luvussa käyn läpi tutkimuksen keskeisiä linjoja. *Käsittelyluvut 3 ja 4* olen jakanut *sukupolvi- ja selviytymisdiskursseihin*. Sukupolvien sotakokemuksen esittäminen, siten kuin se kirjeissä ilmeni, on keskeistä tässä tutkielmassa. *Luvussa 3* määrittelen aluksi tutkimuskirjallisuuden valossa *sukupolven käsitteen*. Samalla selvitän, oliko eri sukupolviin kuuluneilla kirjoittajilla yhtäläisyyksiä tai eroja tavassaan kirjoittaa. Koska kirjeiden kirjoittamisessa havaintoni mukaan toistuivat tietyt tavat ja mallit, esittelen sota-ajan *kirjeiden tyypillisen rakenteen*. *Kotirintaman ja sotarintaman kokemukset*, siten kuin ne tyypillisimmällään kirjeissä ilmenivät, ovat sukupolvidiskurssin keskeistä ainesta. Kirjeitä kirjoittivat kahden eri sukupolven edustajat: kotirintaman vanhemmat sekä sota- ja kotirintaman nuoret aikuiset. Kotirintamalla eläneiden henkilöiden arki nousi selvityksen kohteeksi kuten myös se, mitä kirjeet kertoivat sotarintaman arjesta. Koti- ja sotarintaman läheiset olivat kirjeitse vuorovaikutuksessa keskenään ja olennaista oli selvittää, mistä ja miten kirjoitettiin sekä se, mistä mahdollisesti vaiettiin. Kirjeiden keskeinen sisältö oli näissä luvuissa analysoitavana ja lukuisat sitaattit kirjeistä elävöittävät tutkielmaa. *Nuorten aikuisten kirjeenvaihdon* analysoinnin sijoitin omaan lukuunsa, jotta olisi mahdollista vertailla heidän kirjoituksiaan perheellisten kirjoittajien kirjeiden kanssa.

Luvun 4 selviytymisdiskurssissa pohdin selviytymisen käsitettä lähinnä psykologisen tutkimuksen käsittein. Tutkin, mitä selviytymisen ulottuvuuksia eli kanavia kirjoittajat pääasiassa käyttivät²¹. Kirjoittajat vaalivat ja tarkistivat oman identiteettinsä ulottuvuuksia: persoonallinen, sosiaalinen ja kulttuurinen identiteetti joutui sota-ajan muokkaamaksi. Persoonallinen identiteetti on kuvaus omasta minuudesta ja sosiaalinen identiteetti kuvaa suhteita toisiin ja jäsenyyksiä yhteisöissä tai verkostoissa. Kulttuurisella identiteetillä tarkoitetaan esimerkiksi suhdetta ideologioihin, kansallisuuteen ja globaaleihin ilmiöihin. Identiteetin muokkaus on elinikäinen ja elämäkerrallinen prosessi, jossa muodostetaan monikerroksisia kertomuksia itsestä kokemusten ja niiden persoonallisten tulkintojen kautta.²² Keskeistä tässä oli tutkia kirjeiden kirjoittamisen merkitystä yksilöille ja perheille selviytymisnäkökulman kautta, kun yhteydenpito vuosien ajan tapahtui pääasiassa kirjeitse. Lukuun 4.3 sijoitin sen löytämäni tutkimustiedon, joka liittyy sodan kokemuksen hallintaan, yksilön *selviytymiseen* traagisissa tai traumaattisissa olosuhteissa. Tarkoitukseni oli, että oman aineistoni havainnot ja olemassa oleva tutkimustieto käyvät vuoropuhelua. Lopuksi tarkastelen *trauman ja vaikenemisen ulottuvuuksia* sota-ajan kirjeenvaihdossa. Mielenkiintoista oli tutkia, mistä ja miksi

²¹ Ayalon 1995.

²² Ropo 2011.

kirjeissä mahdollisesti vaiettiin. Se, mitä ei sanottu, kirjoitettu, on aiheellista ottaa huomioon, kun tutkitaan koti- ja sotarintaman erilaisia todellisuuksia. Traumaa käsittelen tutkimuskirjallisuuden valossa ja lähdän siitä ajatuksesta, että sota on kokijalleen joka tapauksessa jonkinasteinen trauma ja selviytymisen keinoja yritettiin löytää niin sota- kuin kotirintaman olosuhteissa.

1.2 Tutkielman aineisto ja kirjeiden kirjoittajat

Tutkittavan kokoelman²³ jatkosodan ajalta (1941–1944) löysin Tampereen sota-ajan kirjeiden arkistosta satunnaisotannalla. Luin aluksi kolme Tampereelta ja lähiseudulta arkistoon lähetettyä kokoelmaa. Näistä tutkittava aineisto valikoitui monipuolisuutensa vuoksi ja myös siksi, että kirjeenvaihtoa löytyi kaikilta jatkosodan vuosilta ja taustoittavaa materiaalia löytyi sekä talvisodan ajalta että sotien väliltä. Kirjeenvaihdon päähenkilöiksi nousivat Tampereella asunut isä Kauko Edvart ja hänen rintamalla ollut poikansa Kauko sekä tämän nuori Irma-vaimo. Koska isä ja poika ovat kaimoja, käytän kotirintaman isästä molempia etunimiä Kauko Edvart ja pojasta sotarintamalla ensimmäistä nimeä Kauko. Kauko-sotilas kirjoitti kaikki jatkosodan vuodet säännöllisesti pääasiassa Irma-vaimolle. Intiimein materiaali oli nuoren parin toisilleen kirjoittamaa rakkauden viestiä. Irma asui pääsääntöisesti appivanhempiensä Kauko Edvartin ja Vilman luona. Sotilaan kirje oli yleensä osoitettu vaimolle, mutta sisällöstä saattoi päätellä, että tiedot ja kuulumiset oli tarkoitettu koko lähipiirille. Irman Kaukolle lähettämiä kirjeitä on kokoelmassa vain kahdeksan. Vaimon kirjeiden puuttumisen voisi ajatella olevan merkittävä ongelma, mutta kirjeenvaihtoa pystyi kuitenkin hyvin seuraamaan rintamalta säännöllisesti kirjoittaneen Kaukon kirjeistä, joista vastavuoroisuus oli luettavissa. Kirjeenvaihto oli säännöllistä ja yhteistä elämää jatkettiin kirjeitse, kun sota sekoitti tavallisen arjen useiksi vuosiksi. Irma-vaimo oli koko jatkosodan ajan yhteydessä niin Kauko-puolisoonsa kuin omiin veljiinsä ja siskoonsa. Häneltä vaadittiin paljon jaksamista, kun rintamalla olevat läheiset kaipasivat säännöllistä yhteyttä siviilielämään. Koko lähipiiri jatkoi yhteistä elämäänsä kirjeitse koko jatkosodan ajan kesäkuusta 1941 joulukuuhun 1944 asti. Mahdolliset tauot kirjoittelussa selittynevät sotilaan lomilla tai sillä, että puheluihin oli ajoittain mahdollisuuksia. Sota-ajan kokemuksista sain parhaimman kuvan juuri päähenkilöiden laajan kirjeenvaihdon perusteella.

Kotirintamalla se, joka viimeksi oli saanut elonviestin sotilaasta, ilmoitti siitä lähipiirille. Erityisesti sotilaan isä, Kauko Edvart, oli usein yhteydessä rintamalla olleen Kauko-poikansa kanssa. Rintamalta poika kirjoitti useimmiten vanhempiensa Hämeenkadun osoitteeseen Tampereen keskustassa. Sotaa edeltävänä aikana Kauko asui Irma-vaimonsa kanssa vanhempiensa lähellä Tammelan

²³ Sota-ajan kirjeiden kokoelma 349/Kper SAK, TaY, 268 kirjettä/140 postikorttia.

kaupunginosassa, mutta jatkosodan alkupuolella nuoren parin koti annettiin vuokralle, sillä Irma-vaimon oli vaikea yksin huolehtia kaikista asumisen kuluista ja yksinäisyyskin vaivasi. Irma asui sodan aikana sekä Kaukon vanhempien luona Tampereen Hämeenkadulla että omien vanhempiensa luona Kangasalan Kaivannon Paalilassa. Hämeenkadulla asunut Kauko Edvart, äiti Vilma, Kaukon Esteri-sisko ja Irma-vaimo muuttivat jatkosodan vuonna 1943 pommitusten pelossa hetkeksi asumaan Pirkkalaan, missä oli sukulaisia. Pelkoa lienee lisännyt se, että perhe oli talvisodan pommituksissa menettänyt edellisen kotinsa Tampereen keskustan tuntumassa. Perhe oli tuolloin onnistunut pelastautumaan pommituksilta: hieman vaatteita ja muutama irtain esine ehdittiin ottaa mukaan. Silloinen koti tuhoutui kokonaan. Uusi koti oli löytynyt vuokralle Hämeenkadulta Tampereen keskustasta ja siinä osoitteessa perhe asui välirauhan ja lähes koko jatkosodan ajan. Jatkosodan viimeisenä vuonna 1944 Irma muutti maaliskuussa vauvan kanssa hetkeksi asumaan Teiskon Kämenniemeen, mutta palasi kesällä appivanhempiensa luokse Hämeenkadulle. Tampereen seudulla elettiin viimeisenä sotavuonnakin pommitusten pelossa ja nuorelle äidille ilmeisesti hankittiin mahdollisimman turvallinen asuinpaikka ja tarpeellinen ravinto. Koko jatkosodan ajan Irma-vaimo sai Kauko-miehensä lisäksi postia myös sodassa olevilta veljiltään. Veljet olivat nuoria, naimattomia miehiä. Lauri- ja Tapio -veljien kirjeet mahdollistivat vertailun naimisissa olevien perheellisten miesten kirjeiden kanssa.

Kotirintaman isä Kauko Edvart toimi Tampereelta käsin puukaupan ja sahateollisuuden tehtävissä. Kauko Edvartin ja sodassa olleen Kauko-pojan kirjeenvaihto, johon koko lähipiiri liittyi, tuntui tärkeältä ja koskettavalta. Arkistosta saamani tiedon mukaan isän ja pojan kirjeenvaihto on myös melko harvinainen, sillä valtaosin kokoelmassa on pariskuntien toisilleen lähettämää kirjeenvaihtoa sekä perheasioiden hoitoon liittyvää kirjoittelua. Ensimmäisellä lukukerralla kokemukseni oli voimakkain: jännitys siitä, miten eri henkilöiden käy, miten tarinat päättyvät, piti otteessaan viimeiseenkin kirjeeseen asti. Kun luin taustaksi perheen talvisodan aikaisen kirjeenvaihdon, hämmästelin lukiessani, miten taitavasti isä Kauko Edvart kykeni jo silloin toimimaan, auttamaan ja kirjoittamaan kriisiaikana, jolloin oli muutenkin monenlaista hankaluutta kestäväänä. Kirjoittajien tunteet ja ajatukset välittyivät ulkopuoliselle tutkijallekin ajoittain vahvasti ja herättivät myös ihmettelemään kirjoittajien selviytymistä ja sietokykyä vaikeissa tilanteissa.

Tampereen yliopiston kansanperinteen arkistoon on kerätty sota-ajan kirjeitä vuodesta 1975 lähtien, mutta viimeisimpiä lahjoituksia on tullut vielä 2000-luvulla.²⁴ Sanomalehdissä julkaistiin ilmoitus

²⁴ Kansanperinteen arkisto, sota-ajan kirjeet (Kper SAK), Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, TaY.

yliopiston järjestämästä kirjeiden keruusta, mihin monet yksityiset henkilöt ja järjestöt vastasivat lähettämällä kirjeitä arkistoon. Professori Viljo Rasila arvioi 1980-luvulla, että vain yksi sadasta sota-ajan kirjeestä oli tuolloin enää tallessa. Hänen mukaansa on tärkeää, että kirjeet säilyvät ja niissä esiintyvät ajatukset ja elämäntunnot historiamme eräässä ratkaisevassa vaiheessa. Jokainen aika tekee kirjeille omat kysymyksensä.²⁵ Tampereen kokoelma sisältää n. 40 000 kirjettä. Yhteydenpito koti- ja sotarintaman välillä tapahtui pääasiassa kirjeitse koko jatkosodan ajan. Tutkittujen kirjeiden kirjoittajat asuivat Tampereella ja sen lähiympäristössä. Rintamalla palvellut Kauko oli syntynyt vuonna 1912. Hän oli valmistunut vuonna 1933 teknikoksi Tampereen teollisuuskoulun konerakennusosastolta. Ennen sotaa Kauko työskenteli metallialalla. Vuodesta 1936 lähtien hän toimi Tampereella teknisenä piirtäjänä, työnjohtajana ja suunnittelijana. Naimisiin mies oli mennyt Irma-vaimonsa kanssa marraskuussa 1940. Talvisodan aikana hän palveli viestijoukoissa. Jatkosodassa Kauko työskenteli toukokuusta 1942 lähtien piirtäjänä yksikön 3246 esikunnassa. Sotamies Kauko ylennettiin korpraaliksi jatkosodan aikana. Kersantiksi hänet ylennettiin 1.10.1944, kun sota oli virallisesti päättynyt, mutta komennus vielä jatkui.

Kauko-pojalle osoitetut kirjeet kulkivat aluksi osoitteeseen Kpk 1 kenttäpostikonttori 3246, lokakuusta lähtien Sairala, postitoimisto sekä marraskuun 1941 lopusta lähtien osoitteeseen Kpk 2/3246. Elokuussa 1942 osoitteeksi vaihtui Kpk 3/3246.²⁶ Sotakesänä 1944 osoitteeksi vaihtui vielä Kpk 2/3246 ja syyskuussa 1944 1 Kpk/3246. 19.9.1944 lähtien Kauko pyysi lähettämään kirjeet siviilipostissa Kuusjärven postitoimistoon. Isän ja pojan välinen kirjeenvaihto alkoi jo talvisodan aikana ja jatkui koko jatkosodan ajan. Jatkosodan kahtena ensimmäisenä vuonna 1941 ja 1942 isä lähetti eniten kirjeitä sodassa olevalle Kauko-pojalleen.²⁷ Myös äiti Vilma kirjoitti eniten kahden ensimmäisen sotavuoden aikana. Isä kirjoitti rintamalle lähetetyissä viesteissään myös terveisiä äidiltä, sisaruksilta, sukulaisilta ja tuttavilta. Usein äidin kirje oli samassa kuoressa tai sitten äiti omasta vuorostaan oli yhteydessä rintamalle. Kauko-sotilas kirjoitti useimmiten nuorelle Irma-vaimolleen. Vaimolle lähetettyjä kirjeitä on eniten, 145 kpl. Vuonna 1943 nuorelle parille syntyi poika ja Kauko-sotilas jatkoi kirjoittamista Irma-vaimolleen vielä aiempaa useammin.²⁸ Sodasta lähetettyjä kirjeitä on enemmän kuin kotirintamalta lähetettyjä. Sotilaan lähettämät kirjeet ovat säilyneet

²⁵ Rasila 1984, 24-25.

²⁶ Rönkkönen 2005, 643. Keskuskenttäpostikonttori K.p.k. 1 sijaitsi Äänislinnassa, K.p.k. 2 Viipurissa ja K.p.k. 3 Lieksassa.

²⁷ Kotirintamalta Kaukolle lähetettyjä kirjeitä/postikortteja: 1941: isän lähettämiä 22 kpl, äidin lähettämiä 9 kpl; 1942: isän lähettämiä 31 kpl, äidin lähettämiä 8, sisarten lähettämiä 4 kpl; 1943: isän lähettämiä 5 kpl; 1944: 7 isän lähettämiä.

²⁸ Sotarintamalta Irma-vaimolle lähetettyjä kirjeitä/postikortteja: 1941: 37 kpl; 1942: 25 kpl; 1943: 44 kpl ja 1944: 39 kpl.

hämmästyttävän hyvin. Kirjeitä on luonnollisesti ollut helpompi säilyttää kotirintaman olosuhteissa. Vaimon kirjoittamia kirjeitä sotarintamalle on kokoelmassa vain kahdeksan, vaikka kirjeenvaihdosta selviääkin, että se on ollut molemminpuolista ja säännöllistä. Joko kirjeitä on ollut vaikea säilyttää sotarintaman olosuhteissa tai sitten vaimon kirjeitä ei ole haluttu kokoelmaan luovuttaa. Vaikka vaimon sotaan kirjoittamia kirjeitä selvästi puuttuu, sotarintamalta kotiin tulleita kirjeitä on runsaasti. Kirjeenvaihto on niin säännöllistä, että tutkijan on mahdollista seurata dialogia. Kirjeitä rintamalta lähettivät myös Irma-vaimon kolme nuorta veljeä²⁹. Kauko-pojan kaksi aikuista sotavelvollisuuttaan suorittavaa sisarta, Elli ja Esteri sekä muutama sukulainen olivat myös kirjeyhteydessä Kaukon kanssa. Elli-sisar toimi sairaanhoitajana kenttäsairaalassa. Läheiset mainitsevat kirjeissään aika ajoin, etteivät ole viitsineet niin paljon kirjoittaa, kun on tarjoutunut tilaisuus olla yhteydessä puhelimitse.³⁰

1.3 Tutkielman metodit

Sovellan tutkielmassa mikrohistoriallista tutkimusotetta, jossa yksilöt ja heidän kokemuksensa ovat tarkastelun kohteena. Hanna Elomaan mukaan mikrohistoria on osa viime aikoina tapahtunutta laajempaa muutosta käsityksissä siitä, mikä menneisyydessä on olennaista ja tutkimisen arvoista. Suurmiesten ja ”suurten tapahtumien” tutkimisesta on siirrytty tutkimaan ihmisten enemmistön, ns. tavallisten ihmisten elämää ja arkea.³¹ Mikro- ja makrotason, pienten ihmisten toiminnan ja suurten yhteiskunnallisten rakenteiden välinen suhde nähdään nykyisin kaksisuuntaisena, ja yksisuuntaisten syiden sijaan puhutaan vuorovaikutuksesta. Todellisuus käsitetään sosiaalisesti rakentuneeksi: historiaa tekevät ihmiset, joiden toiminta vaikuttaa jatkuvasti ympäröiviin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin. Nämä rakenteet puolestaan määrittävät ihmisten toimintamahdollisuuksia ja niiden rajoja.³² Tutkija rakentaa oman tulkintansa ja ’mahdollisen maailman’ tutkimusprosessin myötä. Yhteisöjä ja ryhmiä tutkineet mikrohistorioitsijat ovat pystyneet hahmottamaan, mitä resursseja ja vaihtoehtoja eri toimijoilla on ollut ja kuinka he ovat niitä käyttäneet. Antropologisesti suuntautuneet tutkijat ovat hylänneet näkemyksen yhtenäisestä, homogeenisesta kontekstista, johon tutkittava ilmiö voidaan sijoittaa. Yhden kontekstin sijasta mikrohistorioitsija voi rakentaa useita eri konteksteja, jotka avaavat henkilöiden toimintaa eri tavoin ja eri näkökulmista.³³

²⁹ Nuorten sotilaiden sotarintamalta lähettämiä kirjeitä/postikortteja: 1941: 3 kpl; 1942: 15 kpl; 1943:6 kpl; 1944: 18 kpl; Kotirintamalla lähetettyjä sukulaisten välisiä kirjeitä 1941-1944: 10 kpl.

³⁰ Kirjeissä on merkintöjä puheluista toukokuusta 1942 lähtien, jolloin Kauko siirtyi piirtäjän tehtäviin.

³¹ Elomaa 2001, 59.

³² Kallioinen 1997, 28-29.

³³ Ollila 2010, 70-71.

Tekstien kontekstina voivat olla esimerkiksi globaalit yhteiskunnalliset rakenteet, välittömästi käsillä oleva tilanne tai tekstin kanssatekstit. Konteksteihin voidaan lukea kaikki sellaiset tekijät, joita kirjoittajat ja lukijat tuovat merkityksenmuodostamisprosessiin, erityisesti heidän diskursiiviset arviointi- ja arvostuskehikkonsa.³⁴ Yhtenä kontekstina on toisen maailmansodan ja erityisesti jatkosodan vuosien 1941–1944 Suomi, joka perinteisen käsityksen mukaan kävi erillissotaa. Historioitsija Henrik Meinander painottaa monien muiden ammattihistorioitsijoiden tavoin, että jatkosotaa ei voi tulkita vain omana sotanamme, sillä aseveljeydellä Saksan kanssa oli ratkaiseva merkitys sodankäynnille.³⁵ Pelkkä perinteinen sotatoimien kuvaus ei riitä kirjeiden tulkitsemisen kontekstiksi. Tarvitaan myös tietoa koti- ja sotarintaman olosuhteista, ihmisten arjesta. Kirjeiden kirjoittamisen käytänteet olivat myös tärkeitä seikkoja huomioida. Myös kirjoittajien arvostukset ja arvot muodostavat oman kontekstinsa. Tässä tutkielmassa keskeistä on kirjeiden henkilöiden kokemusmaailman kuvaaminen sellaisena kuin se kirjeissä ilmenee.

Käytän sotakirjeiden tutkimuksessa metodina *kvalitatiivista sisällönanalyysia*³⁶. Sisällönanalyysissa on kyse aineistolähtöisestä tarkastelusta, jossa aineistolta kysytään tutkimusongelman ja -tehtävän mukaisia kysymyksiä. Ensin tunnistin asiat, joista tässä tutkimuksessa ovat keskeisiä ja kiinnostavia. Kirjeiden ilmaisuja ryhmittelin yhtäläisten ilmaisujen joukoksi. Ilmauksista etsin samankaltaisuuksia ja erilaisuuksia, luokittelin niitä ala- ja yläluokkiin, kunnes yläluokat yhdistyivät saman käsitteen sisään. Tutkin kirjeiden tyypillisiä teemoja ja sisältöjä: kiittäminen kirjeestä, ”kaikki täällä hyvin” - ilmaukset, hyvän voinnin toivotukset ja voinnin tiedustelut. Tarkastelin *fyysiseen selviytymiseen* liittyvien käytännön asioiden, toiveiden ja ohjeiden esiintymistä kirjeenvaihdossa. Kotirintaman arjen kokemukset, pula, sodan näkyminen siviilien elämässä välittyi kirjeistä. Etsin kirjeistä myös sotarintaman arjen ilmauksia, olinpaikan tietoja, lomalle pääsyn ilmauksia sekä kuvausta taisteluista. Luokittelin *henkiseen selviytymiseen* liittyviä tunneviestejä, luottamuksen ja toivon ilmaisuja sekä hengellisiä ilmauksia. Tutkin, miten kirjeiden avulla oltiin yhteydessä sekä tuettiin henkisesti ja sosiaalisesti lähipiiriä.³⁷

Kirjeiden tulkinnassa sovellan myös *diskurssianalyysia*. Diskurssianalyysi on kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä³⁸. Alkuperäinen Foucault’n

³⁴ Pietikäinen & Mäntynen 2009, 164.

³⁵ Meinander 2012, 392-395.

³⁶ Esim. Tuomi-Sarajarvi 2009, 108-113.

³⁷ Sisällönanalyysissa käytin apuna tekemääni luokitustaulukkoa. *Liite 1 ja 2*.

³⁸ Jokinen et al. 1999, 19.

diskurssin käsite liittyi erityisesti yhteiskunnallisen tason vallankäyttöön. Sosiaalipsykologit ovat kuitenkin olleet kiinnostuneempia mikrotasosta eli siitä, miten ihmiset arjessa ja vuorovaikutuksessa käyttävät diskursseja rakentaakseen merkityksiä. Joskus puhutaan tulkintarepertuaareista ennemmin kuin diskursseista. Tulkintarepertuaareissa korostuu se, miten eri merkityskokonaisuudet muodostavat ikään kuin kulttuurisia merkitysten varantoja, joista puhujat voivat ammentaa. Yksilön ja yhteiskunnan suhde on siis kahtalainen: yhteiskunta ja kulttuuri tarjoavat tulkintarepertuaareja käytettäväksemme, silti yksilö voi käyttää niitä omilla tavoillaan ja siten vaikuttaa takaisin kulttuuriin päin.³⁹ Tutkimusalan keskeisenä teoreettisena lähtökohtana on *diskurssi*, kielenkäyttö sosiaalisena toimintana. Diskurssit ovat historiallisesti suhteellisen sitkeitä, vuorovaikutustilanteesta toiseen käytettyjä ja tunnistettavissa olevia tapoja merkityksellistää ja kuvata asioita, ilmiöitä ja tapahtumia tietystä näkökulmasta ja tietyllä tapaa.

*Monitieteisistä lähtökohdista muodostuva diskurssin käsite voidaan ymmärtää jatkumona kielenkäytön mikrotason ja historiallisen makrotason välillä. Jatkumoa voi tarkastella eri näkökulmista tai kohdista – esimerkiksi korostaen kielitieteellistä tai vastaavasti historiallista tai yhteiskunnallista näkemystä. Tärkeä on kuitenkin ajatus siitä, että diskurssin valta on sidoksissa sekä kieleen että kontekstiin. Kielellistä tasoa on usein kuvattu mikrotasoksi ja kontekstiin nojautuvaa makrotasoksi.*⁴⁰

Ilona Kemppaisen mukaan *historiantutkimuksen diskurssianalyysi* on rajoiltaan väljää, väljempää kuin esimerkiksi sosiologiassa. Voidaan sanoa, että tutkimuksen tarkoituksena on tavoittaa aikakauden mentaliteetit, arvot, asenteet, mutta niiden ei oleteta löytyvän itsestään vaan kielen välityksellä ja kieli on otettava todesta välittävänä tekijänä. Tekstit eivät heijasta suoraan todellisuutta vaan kaikki kanssakäyminen on sääntöjen muokkaamaa ja ihmiset voivat myös sanavalinnoillaan tuoda esille itselleenkin selkiytymättömiä arvoja ja asenteita – samoin vuorovaikutuksen ympäristö voi muokata sanomaa. Diskurssianalyysin perustoiminto on kuitenkin aina tekstin itsensä analyysi: miten se rakentuu, mitä asioita siinä käsitellään, otetaanko kielteinen tai myönteinen kanta, mikä on tekstin oma logiikka, mistä seuraa mitä tekstin kuvaamassa tai sen taustalla olevassa maailmassa – teksti on aina kuvaus myös maailmasta, vaikka se käsittelee hyvinkin pientä osaa siitä.⁴¹ Omassa aineistossani jako *sukupuolvi- ja selviytymisdiskursseihin* mahdollisti eri sukupolvien sotakokemusten ryhmittelyn ja auttoi tarkastelemaan kirjoittajien tapoja selviytyä sodan olosuhteissa.

Sukupuolvidiskurssissa selvitin kirjeiden pää- ja sivuhenkilöiden tapoja olla vuorovaikutuksessa kirjeitse. Eri sukupolvilla oli myös omat roolinsa keskinäisessä kirjeenvaihdossa, mutta havaittavissa

³⁹ TYT, Avoin yliopisto – Sosiaalipsykologian verkko-opinnot 2013.

⁴⁰ Pietikäinen & Mäntynen 2009, 27.

⁴¹ Kemppainen 2003.

oli myös siirtymää ja jatkumoa sukupolvelta toiselle. Pääpaino tässä luvussa oli fyysisen selviytymisen keinoissa, sota-arjen kokemusten kuvauksessa. *Selviytymisdiskurssissa* tutkin kriisiterapeutti Ayalonin mallin⁴² avulla kirjeissä ilmenneitä psyykkisiä selviytymiskeinoja. Trauman ja vaikenemisen ulottuvuudet olivat myös analysoitavina.

Sota-ajan poikkeukselliset olojen ja ihmisten kokemusten tutkiminen on haasteellista:

*Nikolaus Buschmannin mukaan ehkä suurin metodologinen ja käsitteellinen haaste kokemushistorialle on, kuinka trauma, tunteet ja vaikeneminen voidaan integroida konseptiin. Joka tapauksessa niiden tutkimisen edellyttämä tekstin taakse meneminen ei merkitse autenttisuuden etsimistä vaan kokemuksen käsittämistä epäpuhtaana, inhimillisenä prosessina, jossa kaikki ilmiöt ja tapahtumat eivät suodatu kielen kautta selvärajaisiksi kokemuksiksi. Jotain jää yli kielen ja järjen tavoittamattomiin, joka prosessoituu tunteiden ja alitajunnan kautta, jotain painetaan aktiivisesti unohduksiin. Sodan olosuhteissa vaikeneminen voi olla uhatun identiteetin suojakeino, kun ympäröivää todellisuutta ei voi suoraan työstää ja hallita sanoin.*⁴³

Valokuvasin kaikki tutkimani sota-ajan kirjeet, kirjekuoret ja postikortit sekä muun⁴⁴ kansioissa olevan materiaalin. Siten kirjeitä oli mahdollista lukea ja käsitellä useampaan kertaan sekä tarkistaa yksityiskohtia. Litteroin tyypillisiä tai huomionarvoisia kohtia kirjeistä. Kokoelman kirjeet, niin sotarintamalle kuin kotiinkin lähetetyt olivat yllättävän hyvässä kunnossa. Huonokuntoisten, lyijykynällä kirjoitettujen lappusten lukemista helpotti tekstin suurentaminen näyttöpäätteellä. Suorat lainaukset kirjeistä kopioin sellaisenaan. En korjannut kirjoitusvirheitäkään, vaan lainaukset ovat alkuperäisen kaltaisia. Muutamia valokuvaamiani, alkuperäisiä kirjeitä lisäsin tutkielmaani sellaisenaan havainnoitavaksi. Tutkitut postikortit olivat usein kaksipuoleisia ja niihin oli mahdollisuus kirjoittaa molemmille puolille. Korteja käytettiin varsinkin silloin, kun aikaa oli niukasti kirjoittamiseen, mutta lyhyt viesti läheiselle haluttiin lähettää. Tavanomaisten siviili- ja onnittelukorttien lisäksi lähetettiin sota-aiheisia kuvakortteja, joiden kuvissa saattoi olla sotarintaman kuvittamista, huumoria sekä propagandaa.⁴⁵ Korttien kuvien analysoinnin jätin tämän työn ulkopuolelle. Kirjeet luin useampaan kertaan. Analysoidessani niitä kiinnitin huomiota niin yksityiskohtiin kuin myös kirjeiden aikaan, sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, sodan vaiheisiin.

⁴² Ayalon 1995.

⁴³ Linaus Kivimäki 2006, 81 mukaan.

⁴⁴ Esim. sotaan lähetettyjä ongenkoukkuja siimalankoineen, työ- ja palvelustodistuksia.

⁴⁵ *Liitteissä 3 ja 4* on nähtävissä esimerkkejä tutkituista kirjeistä. *Liitteessä 3* on valokuvajäljennös Kauko-sotilaan kirjeestä Irma-vaimolle 28.9.1941 ja *liitteessä 4* valokuvajäljennös sensuurin tarkastamasta Lauri-sotilaan kirjeestä Irma-siskolle 11.12.1941.

Liitteessä 5 on esimerkki tavanomaisesta kenttäpostikuoresta, joka on lähetetty 18.9.1941 ja sotasensuurin merkitsemästä kirjekuoresta 25.7.1941.

Liitteessä 6 on valokuvajäljennöksiä Kauko-sotilaan ja kotiväen postittamista korteista vuodelta 1942.

Omat tunteet ja ajatukset olivat myös osana tutkijan kirjedialegia. Tulkintoja tulee esittää perustellusti, joskin myös varovasti ja on ymmärrettävä kirjeet oman aikansa tuotteina.

2. JATKOSODAN AJAN KIRJEET LÄHDEMATERIAALINA

2.1 Kirjeet yhteisenä sotapönnistuksena

Heti sodan alussa ihmisiä kannustettiin pitämään yhteyttä kirjeitse. Ymmärrettiin, että yhteys rintaman ja kotirintaman välillä oli tärkeä mielialan ja taistelutahdon ylläpitämiseksi.⁴⁶ Jatkosodan alussa lehdet sisälsivät kirjoituksia, joiden tarkoituksena oli muistuttaa ihmisiä velvollisuudesta kirjoittaa, jottei sotilas tuntisi itseään unohdetuksi. Lehdissä julkaistiin ohjeita siitä, miten piti kirjoittaa. Kirjeiden tuli olla iloisia ja reippaita, ja kirjoittajien tulisi välttää kirjoittamasta ongelmista kotona tai muista turhista asioista. Kannustavat kirjeet pitäisivät miesten taistelutahdon ja mielialan korkealla. Myös sotilaiden tuli kirjoittaa rohkaisevia ja luottavaisia kirjeitä ja välttää kirjoittamasta tappioista ja vihollisen aiheuttamista tuhoista. Heidän kirjeensä tuli sisältää tietoa siitä että voitiin hyvin ja että taistelutahdot löytyi.⁴⁷

Kenttäpostioapas vuodelta 1941 antoi sotilaille ohjeita kenttäpostin toiminnasta ja kenttäpostikirjeiden sisällöstä. Oli ankarasti kiellettyä kirjoittaa asioista, joista vihollinen voisi hyötyä. Joukkojen sijoituspaikasta, joukkojen siirtämisestä, joukko-osaston vahvuudesta, kunnosta tai aseistuksesta ei saanut kirjoittaa. Oli myös kielletty lisätä kirjeisiin ”sopimattomia kirjoituksia tai piirustuksia”.⁴⁸ Päämajan Käsikylehden mukaan sotilaan tulee kirjeissään yhtä hyvin kuin puheissaankin noudattaa asiallisuutta:

*Suurentelu, valheellisten juttujen sepittäminen, tosiasiaien vääristely, omilla rikkomuksilla rehenty, toisten parjaaminen ja muu sotilaan arvoa halventava kirjoittelu eivät sovi tosi sotilaalle ja antavat kirjeen saajalle kaikkea muuta kuin kauniin käsityksen kirjoittajasta. Kotiseutu ei myöskään kaipaa kirjeitä, joissa ruikutetaan vaivoja velvollisuuksien täyttämällä rintamalla. Kotiseudulla on myös omat vaikeutensa taistelussamme kestettävänä ja sen on voitava luottaa siihen, että rintamalla jokainen soturi täyttää nurkumatta tehtävänsä. Yllä oleva on luettava jokaiselle puolustusvoimissa palvelevalle.*⁴⁹

Jatkosodan aikana kirjoitettuja kirjeitä on hävinnyt tai hävitetty, vaikka määriä onkin vaikea sanoa tarkasti. Kirjeitä on saatettu pitää kipeinä muistoina ja niiden sisältämät tunnepitoiset tekstit ovat

⁴⁶ Huuhtanen 1986, 387; Rönkkönen 2005, 634,646.

⁴⁷ Laina Hagelstam 2011b, 305 mukaan.

⁴⁸ Kenttäpostioapas 1941, 19. Laina Hagelstam 2011b, 307-308 mukaan.

⁴⁹ Päämajan Käsikylehti No. 35/15.12.1942. Laina Hagelstam 2011b, 308 mukaan.

kenties tuntuneet vierailta tai hävettäviltä jälkikäteen. Kirjeitä on tuhoutunut myös puutteellisten säilytysolojen vuoksi, mutta runsaasti niitä on myös säilynyt.⁵⁰

2.2 Kenttäpostijärjestelmä

Vuonna 1945 Suomessa oli 3398 postitoimipaikkaa, mikä oli melkoinen määrä harvaan asutussa maassa. Posti oli demokratisoitunut virkakoneiston, säätyläisten ja elinkeinoelämän palvelijasta koko kansan palvelijaksi. Tällainen palvelutason optimin saavuttaminen oli kansainvälisesti tyypillinen ilmiö teollistuvissa maissa. Maatalousvaltaisessa Suomessa oli edelleenkin vähän toimipaikkoja pinta-alaan verrattuna, mutta paljon väkilukuun verrattuna. Vuosina 1917–1945 postimäärät olivat kolminkertaistuneet. Taloudellinen lama 1930-luvun alussa, talvisota 1939–1940 ja jatkosota 1941–1944 vaikuttivat kuljetetun postin määrään ja aiheuttivat häiriöitä postiliikenteessä. Toisaalta toisen maailmansodan aikana kirjeiden lähettäminen lisääntyi rajusti. Sodan epävarmuus, ihmisten liikkuvuus – rintama- ja lottakomennukset, evakkomatkat – saivat ihmiset lähettämään entistä enemmän kortteja ja kirjeitä. Jatkosodan aikana lähetettiin vuosittain 64–126 miljoonaa kenttäpostilähetystä.⁵¹ On arvioitu, että kenttäpostissa kulki jatkosodan aikana noin miljardi lähetystä.⁵² Pitkittyneen jatkosodan aikana vuorovaikutus rintamalle lähteneiden ja kotiin jääneiden välillä tapahtui pääasiassa kirjeitse. Kirjeiden kirjoittamisessa ei ole ylletty määrällisesti samaan mittakaavaan Suomen historian aikana aiemmin eikä myöhemmin.⁵³ Kirjeenvaihdosta lähes kaksi kolmasosaa kulki rintamalta kotirintaman suuntaan, mutta paketit luonnollisesti kulkivat pääasiassa kotoa rintamalle, vaikka myös sotarintamalta paketteja lähetettiin.⁵⁴ Sotarintamalle kulki myös viranomaispostia. Lukemissani kirjeissä selviteltiin muun muassa veron maksua ja pankkiasioita. Tutkituissa kokoelmissa muun muassa työnantajat lähettivät postia sotarintamalla olevalle työntekijälleen. Sotarintamalla olevat miehet kirjoittivat asemasodan aikana työnantajilleen tai lähettivät työhakemuksia.

Kolme ja puoli vuotta kestäneen jatkosodan aikana oli rintamallakin hyvät mahdollisuudet kirjeiden ja korttien kirjoittamiseen. Aikaa yhteydenpitoon oli rajoitetusti varsinkin hyökkäysvaiheessa sekä kesän 1944 suurhyökkäystä torjuttaessa. Kenttäpostilähetykset olivat jatkosodassa yleisin ja tavallisin keino saada yhteys palveluksessa oleviin ja kotirintaman läheisiin.⁵⁵ Omassa aineistossani oli myös

⁵⁰ Pehkonen 2013, 11.

⁵¹ Pietiäinen 1998, 51–52

⁵² Rönkkönen, 646.

⁵³ Pehkonen 2013, 11.

⁵⁴ Pietiäinen 1988, 177–178.

⁵⁵ Leskinen & Juutilainen 2005, 635.

useita esimerkkejä, että sotilas toimitti kirjeensä lomalle lähtevän toverin mukana. Joko niin, että toveri toi kirjeen suoraan perille tai laittoi sen merkillä varustettuna siviilipostilaatikkoon. Sotilailla ei ollut lupaa käyttää siviilipostia, mutta niin kuitenkin tapahtui.⁵⁶

Kenttäpostia ei lakkautettu talvisodan päättyessä. Järjestelmä toimi asevelvollisten postilähetystyksiä varten rauhanaikaisessa muodossaan. Kesäkuun 20. päivänä 1941 annettiin asetus kenttäpostilaitoksesta sotatilan aikana. Posti valmistautui sotaan samalla järjestelmällä kuin talvisodan aikana. Jatkosodan kuluessa kenttäpostikonttoreiden määrää lisättiin niin, että niitä oli enimmillään 55 yksikköä.⁵⁷ Kenttäpostia välittivät kotiseudun ja palveluksessa olevien välillä keskuskenttäpostikonttorit ja joukoille kenttäpostia jakoivat kenttäpostikonttorit.⁵⁸ Kirjeiden ja korttien lähettäminen kenttäpostissa oli eräin rajoituksin maksutonta kotiseudun siviiliväen ja puolustusvoimien palveluksessa olevien kesken palveluspaikasta ja tehtävästä riippumatta. Syksyllä 1941 todettiin tarpeelliseksi ryhtyä rajoittamaan kotiseudulta joukkoihin lähetettävän kenttäpostin määrää. Kenttäpostimerkit otettiin käyttöön ja palveluksessa oleville jaettiin yksiköissä maksutta tietty määrätty määrä kenttäpostimerkkejä, joita voi käyttää kotiseudulle ja joukkoihin päin suuntautuvissa kenttäpostilähetyksissä. Esimerkiksi marraskuusta 1941 lähtien jaettiin 4 kpl merkkejä ja joulukuusta 1942 lähtien 8 merkkiä. Merkki oikeutti alennettuun kenttäpostipaketin postitusmaksuun. Syksyllä 1943 ryhdyttiin rajoittamaan myös kotiseudulta lähetettävän kirjepostin määrää. Kenttäpostista 30.9.1943 annetun asetuksen mukaan kotialueelta joukkoihin lähetettävät kirjeet ja kortit oli varustettava joko postimerkeillä, joissa oli päällepainate ”kenttäpostia”, tai uusimallisilla kenttäpostilipukkeilla, joita jaettiin sotilasta kohden 12 kuukaudessa ja jotka oikeuttivat lähettämään kotiseudulta joukkoihin maksutta enintään 40 g:n kirjeen tai postikortin tai paketin alennetuin kuljetusmaksuin. Lokakuun 1943 jälkeen kenttäpostissa kuljetettiin vain maksuttomilla tai maksullisilla kenttäpostimerkeillä varustettuja postilähetystyksiä. Kaksi poikkeusta olivat vuoden 1943 joulukuun ja vuoden 1944 pääsiäinen, jolloin kortit kuljetettiin kotiseudulta rintamalle varustettuna 50 pennin postimerkillä.⁵⁹

Heti sodan alussa, 30.6.1941, vahvistettiin yksityisten kenttäpostipakettien kuljetusmaksut seuraaviksi:

⁵⁶ Pietiäinen 1988, 170-171.

⁵⁷ Huuhtanen 1986, 6.

⁵⁸ Keskuskenttäpostikonttorit asemasodan aikana: Kpk. 1 (Äänislinna), Kpk. 2 (Viipuri), Kpk. 3 (Lieksa), Kpk. 5 (Matkaselkä), Kpk. 6 (Oulu/Rovaniemi), Kpk. 7 (Helsinki), Kpk. 9 (Hyrnsalmi) ja Kpk. 10 (Mikkeli). Lisäksi jatkosodan alkuvaiheessa Kpk. 4 (Turku), Kpk. 8 (Haapamäki) sekä loppuvaiheessa Kpk. 30 (Turku).

⁵⁹ Leskinen & Juutilainen 2005, 634, 638-640; Pietiäinen 1988, 177.

painon ollessa enintään 1 kg: 1 mk
painon ollessa yli 1 kg, mutta ei yli 3 kg: 3 mk
painon ollessa yli 3 kg, mutta ei yli 5 kg: 5 mk⁶⁰

Jatkosodan ensivaiheen nopeat joukkojen siirrot ja eteneminen vaikeuttivat kenttäpostin kulkua. Ruokapakettien lähettäminen jouduttiin kieltämään pilaantumisvaaran vuoksi.⁶¹ Heinäkuussa 1941 kiellettiin toistaiseksi kaikkien ruokatavaroita ja juomia sisältävien pakettien vastaanottaminen kenttäpostin välitettäväksi. Yksityiset postin saivat painaa korkeintaan 2 kiloa, paitsi milloin ne sisälsivät yhtenäisen kappaleen tai kappaleparin kuten esimerkiksi jalkineet. Syyskuussa annettiin lupa lähettää sokeria, kahvia, teetä yms. kenttäpostissa. Marraskuussa annettiin ohjeita alennetuista maksuista ja lipukkeiden käytöstä. Paketit saivat sisältää kaikkea sellaista tavaraa, jonka kuljettaminen voimassa olevien yleisten postisäännösten mukaan on sallittu, paitsi juoksevassa muodossa oleva ruokatavaraa. Edellä olevan kaltaisia tiedotteita, tilanteiden vaatimin muutoksin annettiin aina joulukuuhun 1943 saakka. Tiedotteet käsittelivät postinkuljetusmaksuja ja postilähetysten painoja, sallittujen tuotteiden lähettämistä, kuponkien ja lipukkeiden käyttöä. Jonkin verran lukemissani kirjeissä varsinkin kotirintaman kirjoittajat ja pakettien lähettäjät kritisoivat yllättävästi muuttuvia postikäytänteitä. Harmistusta aiheuttivat muun muassa painorajoitukset, uudet elintarvikkeiden lähettämistä koskevat määräykset sekä postin toimintahäiriöt. Sodan loppupuolen kirjeissä kotirintaman sukulaiset kyselivät postituslipukkeita sotarintamalla olevalta läheiseltä. Lipukkeita käyttämällä saattoi välttää postitusmaksun maksamisen.⁶² Lipukkeita jaettiin tietty määrä sotilasta kohti. Lipukkeita vaihdettiin varsinkin tupakalla, sillä niitä jäi aina joiltakin käyttämättä.⁶³

1.12.1943

*Kenttäpostipakettien alennuslipukkeet (vihreät) kelpaavat myöskin kotiseudulta joukkoihin osoitettuihin kirjeisiin ja postikortteihin, joten niillä varustetut korkeintaan 40 grammaa painavat kirjeet ja postikortit kuljetetaan maksuvapaasti. Sen sijaan eivät kirjelipukkeet (sinipunaiset) kelpaa paketteihin.*⁶⁴

2.3 Postisensuuri, itsesensuuri ja mielialanvalvonta

Suomen postin historiaa tutkineen Jukka-Pekka Pietiäisen mukaan sotien aikaan oli käytössä täydellinen sotasensuuri. Postilaisia otettiin tuolloin armeijan ja kenttäpostien palvelukseen. Kenttäposti kytkettiin postin toimipaikkaverkon jatkeeksi.⁶⁵ Jokaisen keskuskenttäpostikonttorin

⁶⁰ Hannula 2008, 117: Vrt. elokuvalipun hinta vuonna 1941 oli n. 8,37mk; markka suhteutettuna rahalaskurin avulla tämän päivän euroon: 1mk/1941=0,21e/2011.

⁶¹ Huuhtanen 1986, 6.

⁶² Hannula 2008, 117-118: [KI 941/134], [KI 941/184], [KI 941/1].

⁶³ Huuhtanen 1986, 6.

⁶⁴ Hannula 2008, 120: [KI 943/265].

⁶⁵ Pietiäinen 1998, 54.

yhteydessä oli sensuuritoimisto, jossa postia tarkastettiin.⁶⁶ Käytännössä sensurointi tapahtui pidättämällä kokonaisia kirjeitä sekä pyyhkimällä yli tai leikkaamalla kielletyt kohdat. Tarkastus ei ollut sensuuriviranomaisten ainoa tehtävä, vaan luettujen kirjeiden avulla seurattiin myös ihmisten mielialoja. Kenttäpostin tarkastustoimiston päällikkö Antti Siimes totesi, että ihmiset suhtautuivat erittäin kielteisesti postisensuuriin ja heillä oli siitä paljon väärää käsityksiä. Ihmiset eivät tienneet, että tarkastajilla oli vaitiolovelvollisuus ja kiinnostuminen kirjeistä muuten kuin palvelustehtävän mukaisessa merkityksessä oli rangaistava teko. Tarkastajat eivät myöskään saaneet valita kirjeitä, vaan jokainen sai pinon omalta esimieheltään.⁶⁷ Omassa aineistossani sensuurin vaikutus näkyi sotarintamalta kirjoitetuissa kirjeissä tyypillisesti niin, että kirjoituspaikaksi oli merkitty ”Täällä jossakin”, tai ”Teltassa”. Joskus oli viittauksia vastaanottajalle: ”Paikka, jossa olemme yhdessä olleet” tai ”Olen täällä kaimapitäjässäni.”. Silti kirjoittajat käyttivät myös oikeita paikannimiä kirjeissään sensuurin tarkastukseen joutumisen uhallakin. Näytti siltä, että sotarintaman kirjoittajilla on ollut tarve kertoa olinpaikkansa tavalla tai toisella.⁶⁸ Rintamalta kotiväelle kirjoittanut sotilas pohti aika ajoin kirjeissään, mahtavatko ne saapua perille. Sotilas purki kirjeissä taisteluväsymystään ja kyllästymistään sotaan ja epäili etteivät läheiset ehkä saa kirjettä. Monissa kirjeissä oli varovaisuutta sen suhteen, mitä ja miten voi sanoa. Toisaalta monissa kirjeissä kerrottiin hyvin suorasukaisesti väsymyksestä ja ”sodan hullutuksesta”⁶⁹.

Tutkituista 233 jatkosodan ajan kirjeestä⁷⁰ oli avattu sensuurin toimesta ainakin 15 kirjettä. Kaikista kirjeistä ei ole säilynyt kirjekuorta, josta sensuurin merkinnät olisi nähtävissä. On mahdollista, että sensuurin tarkastuksessa olisi ollut hieman enemmänkin kirjeitä, vaikkei ilman kuorta olleissa kirjeissä näkynyt musteella yli pyyhittyjä kohtia. Tarkastukseen joutuneista kirjeistä viisi on nuorten rintamalla olleiden asevelvollisten, Tapion ja Laurin⁷¹, Irma-siskolleen lähettämiä kirjeitä. Viisi kirjettä on kotirintaman Kauko Edvart -isän Kauko-pojalleen sotarintamalle lähettämiä kirjeitä⁷². Kaksi kirjettä on Irma-vaimon Kaukolle kotirintamalta lähettämiä⁷³ ja kaksi kirjettä on Kauko-

⁶⁶ Favorin 1969, 17.

⁶⁷ Lainausta Hagelstam 2011b, 308-309 mukaan.

⁶⁸ *Liitteen 7 kartassa* on Kauko-sotilaan kirjeissä mainittuja paikkakuntia.

Liitteen 8 kartassa on nuorten asevelvollisten kirjeissä mainittuja paikkakuntia. Kirjoittajat kertoivat oman tai läheisensä olinpaikan.

⁶⁹ Esim. Kaukon kirjeet Irmalle 31.5.1943, 16.10.1943 ja 27.9.1944/349, Kper SAK, TaY.

⁷⁰ Sota-ajan kirjeiden kokoelma 349, Kper SAK, TaY.

⁷¹ Laurin kirjeet Irmalle 11.12.1941 ja 14.9.1944. Tapion kirjeet Irmalle 18.2.1942, 16.3.1942 ja 14.4.1943/349, Kper SAK, TaY. *Liitteessä 4* on valokuvajäljennöksenä Laurin kirjeestä Irmalle 11.12.1941 sen ensimmäinen sivu, jossa on sensuurin mustamia kohtia, todennäköisesti paikannimiä.

⁷² Isän kirjeet Kaukolle 1.7.1941, 25.7.1941, 1.12.1941, 1.4.1943 ja 4.8.1944/349, Kper SAK, TaY. *Liitteessä 5* on valokuvajäljennöksenä kotirintaman Kauko Edvart -isän Kauko-sotilaille 25.7.1941 lähettämän kirjeen kuori, jossa on sensuurin tarkastusmerkinnät.

⁷³ Irman kirjeet Kaukolle 22.5.1943 ja 16.6.1943/349, Kper SAK, TaY.

sotilaan kotiin lähettämiä⁷⁴. Yksi kirje on Kauko-sotilaan sedän ja tädin Helsingistä lähettämä⁷⁵. Kirjeistä sensuurin mustekynä oli vetänyt yli tummalla musteella paikannimiä ja henkilön nimen. Kirjekuoressa oli näkyvillä sensuurin leima ja tarkastajan lyijykynämerkintä. Vaikutti siltä, että sensuurin olemassaolo hyvin tiedettiin, mutta sitä kierrettiin, kun tiedettiin, että vain osa kirjeistä tarkastetaan. Jatkosodan alkuvaiheen kirjeissä kesällä ja syksyllä 1941 paikannimien käyttöä esiintyi vain vähän: kirjoituspaikaksi merkittiin tyypillisesti ”täällä” tai ”kotona”, mutta sodan jatkuessa paikannimiä esiintyi myös sotarintamalta lähetetyissä kirjeissä. Tähän lienee vaikuttanut se, että sota oli muuttunut asemasodaksi ja sotilaat ottivat riskin kirjoittamisen suhteen, kun tiesivät, että kiinni jäämisen vaara ei ollut suuri. Kauko-sotilas kirjoitti kesäkuun 1943 kirjeessään toiveestaan päästä pois sotarintamalta ja pohti sensuurin roolia:

[...] Minua on itkettänyt aivan tarpeeksi se pois pääsykin. Olisi jo aika päästä välillä tienaamaankin. Se minua eniten itkettää että kun toiset saavat palkan samanlaisesta työstä jota minäkin täällä teen. Se on monen tuhannen markan tappio joka kuukausi meille. Jutellaan sitten paremmin kun tulen lomalle.

Saa nähdä tuleeko tämä perille tällaisena. Toivottavasti eivät sensuurissa tätä kovin saksii tai mustaa, jos sattumalta sinne joutuisi.

*En kirjoita näistä asioista enempää että pääsevät helpommalla sensuurissa. [...]*⁷⁶

Vaikka tutkittujen kirjeiden kirjoittajat eivät totelleet kaikkia sensuurin määräyksiä, oli havaittavissa, etteivät taisteluissa olleet sotilaat yleensä antaneet yksityiskohtaisia tietoja joukkojen määristä, taistelustrategioista tai taistelujen yksityiskohdista. Jonkin verran tietoja kuitenkin annettiin. Tapio kirjoitti kesän 1944 pommituksista:

*[...] Pommitukset täälläpäin ovat melko useita. Äskenkin pommittivat tuota paikkaa missä Lauri suoritti asevelvollisuuttaan. melkein 40 konetta oli liikkeellä ja ainakin yksi jäi sille tielleen. On tämä nyt vaikeata aikaa, mutta ehkä tämä tästä jotenki selviää. [...]*⁷⁷

Sotasensuurin lisäksi myös itsesensuuri tulee ottaa huomioon. Kirjoittajat eivät halunneet keskinäisessä dialogissa huolestuttaa toisiaan. Sotarintamalla oleva oli ehkä kokenut sellaista, jota voisi olla vaikea kirjoittaa kotirintaman läheisille. Kotirintamalla ei myöskään haluttu huolestuttaa sodassa olevaa esimerkiksi elintarvikepulasta kirjoittamalla. Kansallisarkistossa säilytettävien viranomaislähteiden mukaan tärkeä syy viralliseen kirjesensuuriin oli rintamaväen mielialojen seuranta. Mielialaraportteja käytettiin puolustusvoimien omiin tarkoituksiin. Haluttiin selvittää niin

⁷⁴ Kaukon kirje Irmalle 1.9.1941 ja 11.6.1943/34, Kper SaK, TaY.

⁷⁵ Sedän ja tädin kirje Kaukolle 4.6.1943/34, Kper SAK, TaY.

⁷⁶ Kaukon kirje Irmalle 11.6.1943/349, Kper SAK, TaY.

⁷⁷ Tapion kirje Irmalle 2.7.1944/349, Kper SAK, TaY.

sota- kuin kotirintamankin mielialoja sotaponnistusten aikana. Toisaalta haluttiin valvoa, ettei arkaluontoista tietoa pääse sotarintaman ulkopuolelle.⁷⁸ Kenttäpostin tarkastustoimiston päällikkö Antti Siimes totesi mielialatarkkailun olleen jatkosodan aikana tärkein osa postisensuuritoimintaa, vaikkei tämä seikka ollut yleisön tiedossa. Sensuuritoimistojen tuli kaksi kertaa kuukaudessa toimittaa mielialaraportti päämajan sensuuritoimistoon. Raportin tuli sisältää yleiskatsaus, tilastoja sekä otteita tarkistetuista kirjeistä, joiden avulla saatiin esimerkkejä mielialoista.⁷⁹

2.4 Sota-ajan kirjeiden tutkimus Suomessa

Sota-ajan tutkimuksessa arjen historia ja kokemusten tutkiminen on tullut voimakkaasti esille viime vuosikymmeninä. Suomessa sota-ajan kirjeitä on laajimmin tutkinut Sonja Hagelstam. Hänen mukaansa kirjoittajat loivat kirjeiden arkipäiväisen puheen avulla kokemusmaailmastaan yhteisen elämän. Kirjeissä myös vaiettiin tietyistä asioista ja yritettiin normalisoida sodan epänormaalia tilannetta. Sotatapahtumat häivytettiin kirjeissä usein taka-alalle ja uusi ja erilainen rintama-arki ”käännettiin” siviilielämän kielelle. Normalisoimalla sotaa, vaikenemalla tietyistä kokemuksista ja luomalla kirjeiden välityksellä yhteisyyttä ja läheisyyttä pyrittiin kaventamaan syntyneitä välimatkaa ja siten selviämään sodasta ja sodan aiheuttamasta erosta.⁸⁰ Etnologian ”Röster från kriget” -väitöskirjaansa liittyen Hagelstam on tutkinut n. 4000 sota-ajan kirjettä. Helmikuussa 2014 julkaistu väitöskirja käsittelee rintamasotilaiden ja heidän perheidensä välistä kirjeenvaihtoa vuosina 1941–1944. Tampereen yliopiston ’Kirjeet historiantutkimuksessa’ -seminaarissa keväällä 2013 Hagelstam kertoi työskentelystään. Toistuva kirjeiden luenta auttaa yksittäisten kirjeiden tulkinnessa ja kokonaiskuva vähitellen hahmottuu. Itsesensuuri hallitsi kirjeiden kirjoittamista sota-aikana. Läheisiä ei haluttu kirjeissä liikaa huolestuttaa. Myös sotasensuurin olemassaolo sota-aikana tiedettiin. Tutkituista kirjeistä 2% oli avattu sotasensuurin toimesta. Sensuurista huolimatta hänen tutkimissaan kirjeissä esiintyi uskaliaastakin kerrontaa.⁸¹ Erkkä Pehkonen väitöstutkimuksessa tarkasteltiin kahden itäsuomalaisen miehen jatkosodan aikaista kirjeenvaihtoa. Tutkimuksessa selvitettiin, millainen kulttuurinen tuote kirje oli sota-aikana ja miten kirjeiden kerronnassa luotiin identiteettejä. Keskeisiä teemoja kirjeiden kerronnassa oli rakkaus, nälkä ja väsymys sekä toisiin ihmisiin ja olosuhteisiin liittyvä vahva vierauden kokemus.⁸²

⁷⁸ VTL:n tarkastusjaoston mielialakatsaukset 1942-1944, Dc1, Kansallisarkisto. Valtiollisten tiedotuselinten Mielialakatsaukset 1941-1944, Dg1, Kansallisarkisto.

⁷⁹ Hagelstam 2011b, 308 mukaan.

⁸⁰ Hagelstam 2006a, 227.

⁸¹ Hagelstam Sonja, luento Tampereen yliopistossa 11.4.2013; Hagelstam 2014.

⁸² Pehkonen 2013.

Ihminen sodassa -kirja esittelee uusia näkökulmia toiseen maailmansotaan Suomessa. Eri kirjoittajien artikkelikokoelmassa talvi- ja jatkosotaa käsitellään esimerkiksi psykohistorian, sotilaskoulutuksen, sotamuistomerkkien, kirjeiden kirjoittamisen ja luontosymboliikan näkökulmasta.⁸³ Kirjeiden avulla voidaan tutkia sota-ajan kokemuksia. Lähdeaineistoina käytetään perinteisten historian tutkimuksen lähteiden rinnalla kaunokirjallisia, esineellisiä ja suullisia lähteitä. Ratkaisevaa on lähteiden lukutapa. Kirjeistä luetaan kokijoiden todellisuutta rakentavia merkitysjärjestelmiä ja hahmotetaan toimijan ja rakenteiden dialektista suhdetta tämän todellisuuden rakentumisessa. Erityisen tärkeään asemaan nousevat ns. egodokumentit - kirjeet, päiväkirjat, haastattelut - joissa toimijat itse rakentavat kuvaa kokemuksistaan.⁸⁴ Perinteisten asiakirjalähteiden rinnalla ja sijasta on ryhdytty käyttämään uusia lähteitä kuten päiväkirjoja, haastatteluja, muistelmia, suullista perimätietoa, satuja, lauluja, kirjeitä, elokuvia ja valokuvia, jotta saataisiin tietoja historian unohdetuista ja kadonneista kokemusjärjestelmistä. Anne Ollilan mukaan lähteet eivät kuitenkaan johda toivottuun tulokseen, jos niille ei osata tehdä toisenlaisia kysymyksiä kuin ennen.⁸⁵ Kokemushistoriallinen ote liittyy mikrohistorialliseen tutkimukseen, jossa tarkastelun kohteena on yksilö ympäristössään. Alkuperäislähteille voidaan esittää uudenlaisia kysymyksiä, jolloin saadaan uutta tietoa sota-ajan arjesta ihmisten kokemana.

Sota-ajan kirjeitä on tutkittu niin historian kuin yhteiskuntatieteidenkin näkökulmasta. Jatkosodan aikana kirjeiden kirjoittaminen oli yleisin tapa pitää yhteyttä koti- ja sotarintaman välillä. Talvi- ja jatkosodan kirjeitä on kahteen eri teokseen koonnut luettavaksi Taina Huuhtanen⁸⁶. Kirjoissa on käytetty lähteenä Tampereen yliopiston sota-ajan kirjeiden arkistossa olevia kirjekokoelmia. Kirjojen alussa on kuvaus talvi- ja jatkosodasta sekä sodanaikaisten tapahtumien luettelo päivämäärineen. Sen jälkeen kirjoissa on muutamien kokoelmien kirjeitä ja postikortteja, joissa edetään sodan alkamisen ajoista sodan päättymiseen. Kirjeet on litteroitu tarkasti alkuperäislähteistä ja niiden julkaisuun on pyydetty kirjeiden lähettäjien lupa. Lukija voi seurata sotatapahtumia ja kirjoittajien elämää lukemalla näitä alkuperäistekstejä. Tampereen yliopiston sota-ajan kirjeiden kokoelmaa on käytetty pää- tai sivuaineistona muutamissa tutkielmissa.⁸⁷ Kimmo Metsberg tutki lukemistaan sotakirjeistä arjen historiaa siten kuin se kirjeissä näyttäytyi ja hän selvitti myös sensuurin roolia arkistolähteisiin tukeutuen. Kirjeet olivat arkipäiväisyydessään kotia ja rintamaa yhdistävä side, jonka avulla yhteys

⁸³ Kinnunen & Kivimäki 2006.

⁸⁴ Kivimäki 2006, 84.

⁸⁵ Ollila 2001, 81.

⁸⁶ Huuhtanen 1984 & 1986.

⁸⁷ Metsberg 2012; Taskinen 2012; Haavisto 1999; Järvenpää 1999.

siviilielämään säilyi. Sensuurimääräyksiä kirjoittajat noudattivat Metsbergin mukaan melko tunnollisesti.⁸⁸

Suomalaisessa sota-ajan kirjeiden tutkimuksessa on käytetty lähdemateriaalina myös oman suvun kirjeenvaihtoa⁸⁹ Kirjoittajan mukaan mies- ja naiskuvat noudattelivat ihanteellisten roolimallien piirteitä ja propagandan linjoja. Ihannemalli, jota lehdet, oppaat ja propaganda välittivät täydellisestä sota-ajan naisesta, näki naisen tyynenä, kärsivällisenä ja ahkerana työssään. Mies taas hoiti velvollisuuttaan isänmaata kohtaan. Arkielämässä yksilö kamppaili ulkoapäin annetun mallin ja oman identiteetin rakentamisen ristipaineessa. Kirjoittaminen ihanteellisessa sävyssä on voinut olla yksi keino pitää perhe koossa.⁹⁰ Heidi Aalto tutki pro gradu -työssään sota-ajan kirjeitä arjen kertomuksina, jotka ilmentävät kirjoittajiensa monia sota-aikaisia identiteettejä. Kirjeiden merkitys on ollut suuri jatkuvuuden kokemuksen luomisessa. Kirjeenvaihto oli tärkeä yhteys siviilimaailmaan ja se edusti pysyvyyttä. Suomalaista sota-ajan tutkimusta selviytymisen näkökulmasta käsittelen luvussa 4.3.

3. SUKUPOLVIDISKURSSI

3.1 Sukupolvi käsitteenä

Sukupolvien tarkastelun koin hyödylliseksi lähestymistavaksi, kun olin ensin tutustunut tutkittavaan aineistoon. Varsinkin kotirintamalla kirjoittaneen isän (Kauko Edvart) ja sotarintamalla olleen pojan (Kauko) kirjeenvaihto nousi tutkimuksessa keskeiseksi määränsä ja säännöllisyytensä vuoksi. Eri sukupolvet olivat kiinteässä vuorovaikutuksessa keskenään: heidän roolinsa ja keskinäinen vuorovaikutuksensa nousi mielenkiintoiseksi tutkimuskohteeksi. Sukupolvia on tarkasteltu perinteisesti tietyn sukupolven vanhemmista ja lapsista koostuvan ketjun lenkkeinä. Sukupolvien väli on tavallisesti noin 30 vuotta. Saksalainen sosiologian klassikko Karl Mannheim erottaa sukupolvikäsitteessään kolme tasoa: *samanikäisten ikäpolvi*, *kokemuksellinen ikäpolvi* ja *mobilisoitunut sukupolvi*. Yhteiskunnalliset murrokset tuottavat kokemusmaailmaltaan toisistaan erottuvia sukupolvia ennakoimattomasti ja epäsäännöllisin väliajoin. Kokemuksellista sukupolvea yhdistää samanikäisenä koettu yhteinen *avainkokemus*, kuten esimerkiksi sota. Mobilisoituminen tarkoittaa sitä, että tavalla tai toisella tietoisesti organisoidutaan ajamaan tai edistämään hyväksi

⁸⁸ Metsberg 2012.

⁸⁹ Esim. Luoma 1995 ; Hytönen 2007.

⁹⁰ Hytönen 2007, 103-105.

koettua tavoitetta tai elämäntapaa. Virtasen mukaan Linnan Tuntematon sotilas -romaani kuvaa kaksikymppisenä suoraan armeijasta rintamalle lähteneiden suomalaisten miesten jatkosotaa – yhden ikäpolven muuntumista kokemukselliseksi sotapolveksi.⁹¹

Yhteiskunnallinen sukupolviteoria perustuu sukupolvien jakamiin yhteiskunnallisiin kokemuksiin. Yhteiskunnalliset sukupolvet ovat yhteiskunnallisten kokemustensa perusteella sitä tarkempia mitä vanhempia ne ovat. Tämä on seurausta siitä, että nuoret sukupolvet eivät vielä ole ehtineet rakentua yhteiskunnallisesti ja siitä, että vanhat murrokset eivät kosketa nuoria sukupolvia. Yhteiskunnalliset sukupolvet ovat pelkistetyn kokemuksellisia sukupolvia. Voidaan myös puhua toiminnallisista ja perhesukupolvista. Lisäksi elämänkulku jäsentää ihmisten elämää, joskaan elämän tapahtumat eivät useinkaan ilmene sukupolvittain. Sukupolvia on tarkasteltu vasten elämäntapaa ja elämää oletettavasti ohjaavia yhteiskunnallisia ehtoja. Kainulaisen mukaan sukupolvien kriittinen ja monitieteellinen tutkimus on laajentunut Suomessa viime vuosina. Sukupolvitutkimukselle on lisäksi ominaista se, että sukupolvikysymyksiä tutkitaan muiden tutkimuskysymysten ohessa.⁹²

Historiatieteen tutkimuksissa sukupolvia käsitellään usein poliittisina sukupolvina: tarkastellaan esim. yhteiskunnallisten liikkeiden johtohahmojen toimintaa. Marja Tuominen on tutkinut väitöskirjassaan 'Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia' sukupolvikysymyksiä 1960-luvun radikalismien pyönteissä. Tässä Tuomisen kirjailija Hannu Salamalta lainaamassa toteamuksessa sukupolvien välinen vuorovaikutus tuli selkeästi sidotuksi sekä yksilön psykologisiin motivaatioihin että historialliseen prosessiin. Tutkijan mukaan Karl Mannheimin sukupolvianalyysin keskeisenä tematiikkana on sukupolvien uusiutumisen, tietoisien ja tiedostamattoman kerrostumisen ja historiallisen prosessin keskinäinen yhteys. Saman sukupolven jäsenet muodostavat erityisen mahdollisen kokemuksen joukon, joka on vastaanottavainen aivan erityiselle ja luonteenomaiselle ajattelu- ja kokemistavalle sekä historiallisesti relevantille toiminnalle. Osa edellisten sukupolvien kokemuksista suodattuu pois; mennyt kokemus on merkitsevä vain, kun se tulee konkreettisesti osaksi nykyistä. Tuomisen mukaan sotasukupolven harmonisen minä- ja kulttuuri-identiteetin kehityksen katkaisi suursota ja tämä vaikutti ratkaisevasti myös suurten ikäluokkien kehitys- ja kasvupyrkimysten sääntelyyn. Sodan jälkeen demograafiset, kulttuuriset ja teknologiset kehityslinjat korostivat nuoruuden merkitystä; edellinen sukupolvi oli joutunut hyppäämään oman nuoruutensa

⁹¹ Virtanen 2001, 19-24.

⁹² Kainulainen 2003, 19.

yli.⁹³ Sukupolvien tutkimusta on tehty erityisesti yhteiskuntatieteiden, varsinkin sosiologian alalla. J.P. Roos (1988) käyttää seuraavaa jäsennystä sukupolvitarkastelussa:

pulan, sodan ja jälleenrakennuksen sukupolvi

suuren murroksen sukupolvi

lähiöiden ja koulutuksen sukupolvi

Ensimmäinen sukupolvi, 1910–1930 -luvuilla syntyneet, on kokenut kaksijakoisen elämän. Sota on sille keskeinen, riippumatta siitä kuvataanko sitä vai ei. Elämä ennen sotaa oli puutetta, huolia, traagisia menetyksiä ja pettymyksiä, esimerkiksi koulunkäynnissä. [...] Ensimmäisen sukupolven luokkaerot ovat myös suuret. Keskeiset erot suuren murroksen ja sitä edeltävien sukupolvien välillä on turvallisuuden huima lisääntyminen, työn merkityksen suhteellinen väheneminen ja koulutuksen nousu tilalle, perhe-elämän ja ihmissuhteiden korostuminen sekä elämäntarinan yleinen latistuminen. Viimeksi mainitussa ei sinänsä ole pahaa sanottavaa, koska se heijastaa ennen kaikkea turvallisuuden lisääntymistä.⁹⁴ Sotien ja pulan sukupolveen kuuluvien syntymävuodet ulottuvat 1900-luvun alusta 1940-luvulle saakka. Tätä sukupolvea yhdistävät kokemukset taloudellisesta niukkuudesta ja sodista.⁹⁵

Tutkittujen kirjeiden sotilaat edustivat juuri sodan ja pulan sukupolvia. Kirjekokoelmien sotilaat, Kauko, Tapio ja Lauri sekä nuoret naiset Irma, Elli ja Esteri olivat 1910–1920 -luvuilla syntyneitä ja kuuluivat samanikäisten sukupolveen. Käytän tässä heistä nimitystä nuorten aikuisten sukupolvi. Kotirintamalta kirjoittaneet isä Kauko Edvart ja äiti Vilma olivat syntyneet jo 1800-luvun loppupuolella. Käytän heistä nimitystä vanhempien sukupolvi. He edustivat sotilaita edeltävää sukupolvea, jolla oli kokemuksellisesti yhteistä menneisyyttä. Sota oli molemmille sukupolville erityinen kokemus, jota pyrittiin hallitsemaan ja käsittelemään eri keinoin. Pierre Bordieun pääoman periytymisen teorian mukaan vanhemmilla on ratkaiseva merkitys lapsen sosiaalisen, kulttuurisen ja taloudellisen pääoman kannalta. Usein tämä näkyy selvemmin, kun tarkastelee useampaa kuin kahta sukupolvea: luokkarakenne, kasvatus ja tietysti myös perinnölliset tekijät ovat juuri sukujen reproduktion kautta yhteiskunnan jähmettävää ainesta. Lapset perivät vanhemmiltaan paitsi omaisuutta, ennen kaikkea sosiaalisia ja kulttuurisia taitoja.⁹⁶ Mielenkiintoista tässä aineistossa on juuri seurata Kauko Edvart -isän ja rintamalla olleen Kauko-sotilaan kirjeenvaihtoa. Tiettyä siirtymää

⁹³ Tuominen 1991, 49, 57, 385, 392.

⁹⁴ Roos 1987, 53-58.

⁹⁵ Lainaus Kainulainen 2003, 23 mukaan.

⁹⁶ Roos & Rotkirch 1997, 10.

sukupolvelta toiselle on kirjeissä nähtävissä seuraavissa käsittelyluvuissa ilmenevällä tavalla. Tarkastelen seuraavassa luvussa 3.2 perheen kahden eri sukupolvien edustajien kirjeenvaihdossaan käyttämiä konventioita, tyypillisiä malleja. Kotirintaman perheen kokemukset ovat tutkittavina luvussa 3.3 ja sotarintaman kokemuksia analysoin luvussa 3.4 pääasiassa nuorten sukupolven⁹⁷ edustajan Kaukon kokemusten kautta. Luvussa 3.5 tutkin Kaukon kanssa samaikäisten sukupolveen kuuluneiden nuorten aikuisten sukupolven sotakokemusta. Selviytymisdiskurssin luvussa 4 analysoin, mitä eri selviytymiskeinoja perheen eri sukupolvet käyttivät.

3.2 Vuorovaikutuksen tavat: kirjeiden tyypillinen rakenne

Kirjeiden kirjoittamista on säädellyt joukko sosiaalisia ja kulttuurisia konventioita kuten esimerkiksi puhuttelu- ja allekirjoitusmuodot. Konventioiden läsnäolo kiinnittää yksittäisen kirjeen laajempaan genreen ja tekee samalla kirjemuodon tunnistettavaksi ja ymmärrettäväksi.⁹⁸ Kirjeen saapuminen sota-aikana oli hyvin odotettu tapahtuma. Nopeimmillaan kirjeet kulkivat perille jopa seuraavaksi päiväksi. Tutkitut kirjeet menivät yleensä perille muutamassa päivässä, useimmiten viikon sisällä lähettämisestä. Jos kirjetä ei vähään aikaan kuulunut, oltiin huolestuneita. Kirjeissä toistui monia malleja ja tapoja, jotka olivat kirjoittajille yhteisiä. Mallit ja konventiot antoivat kirjeelle rakenteen, mutta ne mahdollistivat myös tunteiden ilmaisun. Tyypillisessä kirjeessä tervehdittiin aluksi vastaanottajaa: ”Rakas Irma”, ”Hyvä sisko!”. Seuraavaksi kiirehdittiin kertomaan, että voidaan hyvin, tiedusteltiin vastaanottajan vointia tai toivottiin hänen voivan hyvin. Korteista, kirjeistä ja postipaketeista kiiteltiin heti kirjeen alussa. Läheiset myös pyysivät toisiaan kirjoittamaan: sotarintamalla olevalta odotettiin viestiä elossa olemisesta, sotarintamalla oleva taas odotteli alati viestiä siviilistä. Isän kirjeissä pojalle toivotettiin usein hyvää terveyttä ja mielialaa. Isä myös toivoi rauhan töiden alkavan ja piti tulevaisuuden ajatusta esillä monissa kirjeissään.

Isä Kauko kirjoitti Kauko-pojalle:

Rakas Kauko!

[...] Toivon sinun jaksavan siellä hyvin terveyden ja mielialankin puolesta; tässä työssä aika kuluu hyvin mutta muuten Se on sellaista odotusta! Yleensä ollaan siinä uskossa että tämä asia ratkeaa verrattain pian ja päästään alkamaan taas kerran rauhan töissä. Voi oikein hyvin! Isä J.K. Ostin sinulle öljytakin, pannaan se tästä pian sinulle tulemaan. Ne ovat nyt kovin kysyttyjä, eikä valinnan varaa juuri ole.⁹⁹

⁹⁷ Nuorten aikuisten sukupolvi tässä on J.P. Roosin luokituksen mukaan pulan ja sodan sukupolvi. (Roos 1987, 53-58)

⁹⁸ Leskelä-Kärki & Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 12-13.

⁹⁹ Isän kirje Kaukolle 12.7.1941/349, Kper SAK, TaY.

Kauko kirjoitti Irma - vaimolleen ja samalla omille vanhemmilleen, joiden luona nuori vaimo asui. Hän oli samoilla seuduilla kuin oli jo aiemmin ollut talvisodan aikana:

R.I. (Rakas Irma!)

*[...] Kaikki hyvin. Meille tuli muutto. Olemme lähellä Laurin aikaisempaa majapaikkaa. Täällä olin silloin viime kerrallakin rauhan tultua. Osoite on entinen. Voi hyvin! En ehdi kirjoittaa enempää. Terveisiä mammalle ja kaikille toisille. Kyllä täällä hyvin menee. Kake [...]*¹⁰⁰

Läheisille haluttiin antaa tärkeä tieto hyvinvoinnista tai ainakin hengissä pysymisestä. Heitä ei haluttu huolestuttaa liiaksi sotarintaman uhkilla ja suruilla. Sodan alussa kesällä 1941 epäsuoraa kuvausta olinpaikasta oli enemmän kuin myöhempien sotavuosien kirjeissä. Kun kirjoitettiin varovaisesti, merkittiin kirjeen yläreunaan esimerkiksi ”Täällä”, ”Teltassa” tai ”Kaimapitäjässäni”. Kauko-sotilas merkitsi vuosina 1941 ja 1942 seuraavanlaisia paikkoja: ”Rautjärven kautta Miettälään”, ”kaimapitäjäni”, valloitetulle alueelle”, ”linturikkaan järven rannalla”, ”lähelle Sallisen huvilan paikkaa”, ”Sairala as.”, ”Aunuslinnassa”, ”Jänkäjärvi”, ”Suojärvi”.¹⁰¹ Toukokuussa 1942 Kaukon sotareissu sai uudenlaisen luonteen, kun hän siirtyi esikuntaan piirtäjän tehtäviin. Isä Kauko Edvart rauhoittelee kirjeessään Kauko-poikaansa, joka oli ollut huolissaan kotirintaman muonatilanteesta. Samalla hän iloitsee iloitsee poikansa uudesta tehtävästä:

*[...] Hoidamme täällä kyllä asiat niin, ettei sinun tarvitse niistä olla huolissasi, ehkäpä tämä alullaan oleva kesä jo tuo ratkaisun meidän kohdalta niin että taas ainakin vanhemmasta päästä miehet pääsevät rauhan töihin ja uutta rakentamaan. Voi parhaiten. Sydämellisin terveisin Isä. [...]*¹⁰²

Kirjeiden loppupuolen ”sydämellisin, rakkain terveisin” -toivotukset tarjosivat kirjoittajalle mahdollisuuden tunteiden kertomiseen. Erityisesti Kauko Edvart -isän kirjeissä Kauko-pojalle samoin kuin Kaukon ja Irman välisessä kirjoittelussa toistuvat nämä mallit. Eri sukupolvien edustajilla oli käytössään hyvin samantapainen rakenne kirjeissään. Tunteiden kertominen sydämellisin terveisin oli vähäisempää nuorten asevelvollisten kirjeissä sisarelleen kuin isän ja pojan välisessä kirjeenvaihdossa. Uskonnolliset ilmaukset olivat esillä pääasiassa Kaukon ja Irma-vaimon

¹⁰⁰ Kaukon kirje Irma-vaimolle ja kotiväelle 15.7.1941/349, Kper SAK, TaY.

¹⁰¹ Kaukon kirje Irma-vaimolle ja kotiväelle 15.7.1941, Kaukon kirje Irmalle 18.8.1941, Kaukon kirje Irmalle 24.8.1941, Kaukon kirje Irmalle 29.8.1941, Kaukon kirje Irmalle 7.9.1941, Kaukon kirje Irmalle 27.9.1941, Kaukon kirje Irmalle 7.10.1941, Kaukon kirje Irmalle 15.3.1941, Kaukon kirje Irmalle 18.3.1942, Kaukon kirje Irmalle 22.4.1942, Kaukon kirje Irmalle 1.9.1941/349, Kper SAK, TaY.

Liitteen 7 kartassa on merkittynä Kauko-sotilaan kirjeissään mainitsemia paikkakuntia.

¹⁰² Isän kirje Kaukolle 24.5.1942/349, Kper SAK, TaY.

välisessä kirjoittelussa. Myös isä Kauko Edvart käytti jonkin verran uskonnollisia tervehdyksiä siunauksen toivotuksineen.

3.3 ”Parhaat terveiset täältä kotoa” – kotirintaman perheen kokemuksia kirjeissä

Tässä luvussa pääosassa ovat kotirintaman kirjoittajat. Tarkastelen kotirintaman arkea ja kirjoittajien kokemuksia kirjeiden valossa ja myös tutkimuskirjallisuuden avulla. Suorat sitaatit kotirintamalta lähetetyistä kirjeistä elävöittävät tarkastelua ja antavat käsityksen siitä, mistä ja miten kirjoitettiin. Seuraavassa luvussa 3.4 pääosassa ovat sotarintaman kirjoittajat. Kirjeenvaihdon vastavuoroisuudesta, dialogisuudesta, johtuen eroa koti- ja sotarintaman kirjoittamisen välillä ei voi tehdä jyrkästi, sillä kirjoittajat käsittelivät kirjeissään molempien rintamien todellisuutta ja huomioivat myös kirjeen vastaanottajan.

Kotiväki ja poika sodassa kirjoittelivat valtaosin käytännön asioista: ruuan hankinnasta, terveydestä, raha-asoiden hoidosta, sotapalkasta, työasioista ja postilähetysten kulusta. Ruuan ja tarvikkeiden hankintaa käsiteltiin monissa tutkimissani kirjeissä. Kotirintamalla oli mahdollisuus korttiannosten lisäksi ostaa ruokatarpeita maaseudulla asuvilta tuttavilta ja sukulaisilta. Tämä mahdollisuus oli hyvin tärkeä, esimerkiksi perunoita saatiin Kangasalan maaseudulta kerrostalon kellarissa säilytettäväksi. Marjat ja sienet käytiin itse poimimassa lähiseudulta ja säilöttiin talven varalle. Kaupunkikodin ikkunalaudalla kasvatettiin tomaatin taimia, joista toivottiin tervetullutta lisäystä ruokavalioon. Arkipäivän täyttivät käytännön puuhut, joilla ruoka, lämpö ja perusturvallisuus varmistettiin. Kirjeissä puhuttiin paljon postipaketeista ja tiedusteltiin, oliko paketti saapunut perille. Voi, sokeri, maito, leipomukset ja karamellit olivat usein sotarintamalle lähetettyjen pakettien sisältönä. Rintamalle lähetettiin myös lääkkeitä, vaatteita, tarvikkeita ja kirjoja.

*[...] Tässä tulee vähän possua, voita, sokeria ja yskänlääkettä. Muista nyt syödä nämä yksin, näitä on niin vähän, että pysyisit kunnossa. Syö possu aika nopeasti ettei tule kuivaksi, ja pistä voita vähän enempi leipäs päälle. Sitten pidät sokeria paperissa taskussasi että on aina kun juot jotain[...]*¹⁰³

Kaukon äiti Vilma kirjoitti usein käytännön asioista, juurikin postipakettien valmistelusta rintamalle lähetettäväksi. Äiti kirjoitti tyypillisessä kirjeessään ravinnosta ja terveydestä selostaen seikkaperäisesti, mitä sotilaalle oli lähetetty paketissa tai mitä oltiin suunniteltu lähiaikoina lähetettäväksi. Näytti siltä, että se oli äidin tapa osoittaa välittämistään ja huolehtimistaan.

¹⁰³ Äidin kirje Kaukolle 16.2.1942/349, Kper SAK, TaY.

Lokakuussa 1941 korttiannokset ja ostokset olivat keräänyttäneet kotiin pikku varaston, josta tarvikkeita lähetettiin rintamalle. Perhe oli saanut hankittua mm. lihaa ja silakoita sekä vehnä jauhoja. Rintamalle lähetettiin mm. sokerikakku, joulutorttuja, rinkelä, pussi sokeria sekä lehtiä ja huopikkaat. Marraskuun alussa Kauko vastasi kirjeeseen, kiitti paketeista, mutta kertoi, ettei kannata lähettää mitään ruokatavaraa, kun sitä on muutenkin tarpeeksi.¹⁰⁴ Ensimmäisenä sotasyksynä 1941 äiti iloitsi rintamalta tulleesta miehestä, joka toi mukanaan kirjeen Kaukolta:

*[...] Oli oikein hauskaa, kun se mies tuli tuomaan Sinun terveisesi ja kirjeesi että kuulimme oikein suullisesti jotain sinusta. On kovin hauskaa, että voit hyvin. Me panemme pienen paketin sinulle huomenna tai lauantaina, Esteri osti askin melliä sinulle ja panemme jonkun korpun sinne. Ehkä pääset pian lomalle se olisi hauskaa [...]*¹⁰⁵

Kotijoukot iloitsivat, kun paketti oli mennyt perille sotarintamalle.

*[...] Olemme iloinneet siitä että hyvin taas selvisit sinne ja että sait vähän nukkuakin matkalla! Samoin siitä että tavoitit ne paketit siellä kaikessa kunnossa, on paljon turvallisemman tuntuista täälläkin kun tiedämme, että saat jalkasi pidettyä kuivina eikä niskakaan kastu kun on roima sadetakki vetää ylle ja nukkuessa alle kosteutta vastaan esim. patjapussin alle niin ettei maan kosteus pääse niihin täytteisiin [...] Tänään n. klo 13 asti on kaupunki ollut liputettuna Petroskoin valtauksen johdosta. [...]*¹⁰⁶

Jatkosodan alkuvuodet olivat poikkeuksellisen kylmiä. Tilastojen mukaan sotavuodet 1941 ja 1942 olivat seitsemän kylmimmän vuoden joukossa, kun vertaillaan vuosia tilastollisesti 1900-luvun alusta tähän päivään.¹⁰⁷ Kotirintaman muutamasta kirjeestä voi päätellä talven ankaruuden. Isä kirjoitti maaliskuun kirjeissään vuonna 1942 Näsijärven yli avatusta tiestä sekä kovasta -36 asteen pakkasesta.¹⁰⁸ Kesäkuun puolivälin kortissaan kotiin Kauko-sotilas kertoi sataneen koko päivän lunta niin, että maa oli ihan valkoinen¹⁰⁹. Sotavuosina totuttiin monenlaiseen puutteeseen. Keväällä 1942 kansaa kannustettiin maatalouskamppailuun ja talkoisiin leivän saannin turvaamiseksi. Huono sää haittasi kuitenkin sinä vuonna sadonkorjuuta ja Aamulehti kehottikin lukijoitaan panemaan asiat tärkeysjärjestykseen:

*Sienien ja marjojen keruu, niin tärkeätä kuin se sinänsä onkin, on sittenkin työkykyisille ihmisille toisarvoista työtä silloin, kun on kysymyksessä sadonkorjuu. Jätettäköön nämä kevyet työt lasten ja vanhuksien tehtäväksi niiksi päviksi, jolloin sadonkorjuu vaatii jokaisen kynnelle kykenevän mukanaoloa.*¹¹⁰

¹⁰⁴ Äidin kirjeet Kaukolle 28.10. 1941. Kaukon kirje kotiväelle 7.11.1941/349, Kper SAK, TaY.

¹⁰⁵ Äidin kirje Kaukolle 18.9.1941/349, Kper SAK, TaY.

¹⁰⁶ Isän kirje Kaukolle 1.10.1941/349, Kper SAK, TaY.

¹⁰⁷ Ilmatieteenlaitos.fi/vuositilastot. Luettu 4.7.2014.

¹⁰⁸ Isän kirjeet Kaukolle 9.3.1942 ja 14.3.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹⁰⁹ Kaukon kortti Irmalle 12.6.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹¹⁰ Seppälä 1981, 65-66.

Sato jäi syksyllä niin huonoksi, että seuraavana vuonna oli vähäisiäkin leipäannoksia vielä tilapäisesti supistettava. Kun halkovarastot alkoivat ehtyä, kansaa innostettiin mottitalkoisiin. Kun teollisuudella oli raaka-ainepula, järjestettiin romunkeräystempauksia. Puute houkutteli keinotteluun: salakauppaa vastaan laadittiin uusia suunnitelmia. Tiukennettua valvontaa kaivattiin tuotantoon, välitykseen, kulutukseen ja ammattitrokareiden toimintaan etenkin syrjäseuduilla. Vaarana oli, että salakauppaa alettaisiin pitää välttämättömänä pahana, jolle ei mahdeta mitään.¹¹¹ Toukokuussa 1942 isä Kauko Edvart kirjoitti elintarvikelain valvonnan koventuneen eikä hän ollut varma, oliko mahdollista hankkia oma porsas.¹¹² Elintarvikepula teki kaupunkien asukkaiden elämän erityisen vaikeaksi, mutta maaseutuoloissa pärjättiin kaupunkeja paremmin. Elintarvikkeita saattoi joutua aamusta lähtien jonottamaan ja katsomaan taas kerran kaupan tyhjiä hyllyjä. Tilanne oli otollinen mustan pörssin ostoksille, jos rahaa oli. Mustasta pörssistä tuli sodan ja pulan pitkittyessä instituutio, jonka valtiovaltakin otti huomioon elintarvikeannoksien suuruutta määriteltäessä.¹¹³ Irma oli Kangasalla vanhempiensa luona oleskellessaan yrittänyt ostaa naapurista kortilla jauhoja ja oli hyvin vihainen, kun se ei onnistunut ilmeisesti salakaupan vuoksi:

*[...] Jospa sinä Isi Rakas olisit ollut näkemässä minun kylässä käyntini eilen, kun yritin jauhoja kortilla, miten minä annoin heille kuulua, olin niin kiukkuinen, että palatessani kun poikkesin naapurin emännälle valittamaan onneani niin itkin ihan vihasta, ne kun olivat naapurin isännän siskoja, missä kävin, eivätkä mokomat antaneet minulle, kun minä kortilla pyysin, eikä sillä, olisi muuta tullut kuin 1. kg., vaan myyvät sala kaupassa kovasta hinnasta. Olin niin vihainen, että näin yöllä vielä unta kärsimästä vääryydestäni. Naapurin emännältä saan, kyllä aina, kun hänellä itsellään vaan on, mutta hänellä ei vielä ollut, kun ei ole keretty riihellä olemaan. Mutta pian on ja sitten on taas pitkäksi aikaa minulla turva. [...]*¹¹⁴

Elintarvikkeiden osalta elettiin korttitalouden aikaa. Säännöstely toimi ostokorttien avulla. Kansalaiset jaettiin erilaisiin ryhmiin iän, sukupuolen ja harjoitetun ammatin mukaisesti. Ryhmille oli laskettu päivittäiset, viikottaiset ja kuukausittaiset kulutusrajat, jotka vaihtelivat tilanteen mukaan. Ruokapula koetteli pahimmin juuri kaupunkien asukkaita, jotka elivät niukkojen annosten varassa.¹¹⁵ Kaikki ylimääräinen oli tervetullutta ruokapöytään, niin myös metsän antimet, marjat ja sienet kerättiin talteen. Martat julkaisivat kotitalouteen liittyvää neuvovaa kirjallisuutta ja järjestivät tietoa jakavia kursseja.¹¹⁶ Jalkinetilanne oli Suomessa sota-aikana huono. Kenkiä tai saappaita ei ollut

¹¹¹ Seppälä 1981, 65-66.

¹¹² Kotiväen kirje Kaukolle 10.5.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹¹³ Turtola 2008, 228.

¹¹⁴ Irman kirje Kaukolle 30.9.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹¹⁵ Kallioniemi 1998, 69-77; Jaatinen 2008, 117.

¹¹⁶ Kallioniemi 1998, 69-77.

saatavissa ja suutarit olivat täystyöllistettyjä. Kumisaapaskorjaamoissa oli aina ruuhkaa. Saappaisiin ommeltiin vanhasta nahasta paikkoja, jotka kuitenkin helposti repesivät. Ostoluvilla sai kansanhuollosta kumiterät, mutta varret piti itse jostain kehittää. Kehno jalkinetilanne pakotti valmistamaan itse kengät tai saappaat saatavilla olevista raaka-aineista. Suuren pulan vuoksi jalkineita valmistettiin myös paperista ja jopa tuohesta.¹¹⁷ Kauko-sotilas suri Irma-vaimon ”heikkoa jalkinetilannetta” marraskuun alun kirjeessään vuonna 1943¹¹⁸.

Isä Kauko Edvart hoiti kotirintamalla moninaiset käytännön asiat parhaan kykynsä mukaan. Hän toivoi pojaltaan tietoja rintaman asuinoloista yms. ja hän myös seurasi kartasta poikansa liikehdintää sotarintamalla¹¹⁹. Isä kirjoitteli työkiireistään kotirintamalla, mutta vakuutti selviävänsä niistä. Hän hoiti työkseen puukauppaa, ja toivoi työnsä helpottavan, kun työntekijät vapautetaan Rautiehallituksen Puutavaratoimiston tehtävistä. Isä kirjoitti arjesta, jossa aika kului monien käytännön tehtävien hoitamiseen niin perheen kuin työn parissa. Isän kirjeet vaikuttivat todenmukaisilta aherruksen kuvauksessaan, mutta valittaminen tai väsymyksen näyttäminen niistä puuttui. Näyttää siltä, että rintamalla olijaa ei selvästikään haluttu huolestuttaa siviilielämän pulan ja puutteen valittamisella. Korttiostokset ja sukulaisilta hankitut elintarvikkeet tai ostamalla saadut elintarvikkeet läheiseltä maaseudulta pitivätkin vielä ensimmäisenä sotasyksynä perheen ruokahuollon melko hyvänä. Kaukon vanhemmat tekivät myös selväksi, että Irma-miniä saisi asua heidän luonaan. Ainoa haittapuoli tästä olisi se, että maitoa nuori nainen saisi enemmän yksin asuessaan¹²⁰. Kauko-sotilas kyseli usein terveydestä ja ruuan riittävydestä kotirintamalla. Kevättalvella 1942 Kauko kirjoitti sairastelleelle Irma-vaimolle:

*[...] Ovatko lääkkeet vaikuttaneet? Joko alat tuntea itsesi terveeksi? Koita nyt hoitaa itseäsi ja muista syödä lujasti. Täällä on kaikki hyvin yskäkään ei ole ollut enää moniin aikoihin. Lähetän tässä tämän sotakuukausipalkkatodistuksen¹²¹. On niin hauskaa taasen kun tulee kevät ja päivät pitenevät. Kumpi vain sota loppuisi että saisi tulla sinne kotiin Sinun luoksesi. Kävitkö kirkossa viime sunnuntaina? [...]*¹²²

Vuonna 1942 sota oli vakiintunut asemasodaksi, mikä näkyi kirjeissä arkisina aiheina, kuulumisten vaihtona ja ajatuksissa, joissa tähdättiin jo tulevaan. Isä Kauko Edvart tuki edelleen Kauko-poikaansa kirjeitse ja vakuutteli tuttuun tyyliinsä, ettei pojan tarvitsisi olla huolissaan kotirintaman asioista. Isä Kauko Edvart iloitsi toukokuussa 1942 poikansa uudesta sotatehtävästä: Kauko-poika oli siirtynyt

¹¹⁷ Kallioniemi 1998, 92.

¹¹⁸ Kaukon kirje Irmalle 7.11.1943/349, Kper SAK, TaY.

¹¹⁹ Isän kirje Kaukolle 21.3.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹²⁰ Äidin kirje Kaukolle 28.10.1941/349, Kper SAK, TaY.

¹²¹ Perheelliset sotilaat saivat myös lasten määrään sidottua sotakuukausipalkkaa, joka maksettiin puolisolle kotiin. [<http://www.uusisuomi.fi/artikkelit/saannostelyn-aikaan>]. Luettu 22.7.2014.

¹²² Kaukon kirje Irmalle 3.3.1942/349, Kper SAK, TaY.

piirtäjän tehtäviin. Isä kirjoitti sotarintamalle pojalleen tämän uudesta työstä ja vakuutteli, että kotipuoli selviäisi muonatilanteessa:

[...] Täällä tullaan kyllä muonasta toimeen niin, että älä sitä sure, jokainen päivä näkyy tuovan eväät tullessaan! On vaan ilahuttavaa kuulla että sielläkin asiat ovat siinäkin suhteessa hyvin. Iloitsen sydämestäni siitä ja uudesta tehtävästäsiikin joka on tietenkin yksitoikkoisempaa kuin ainainen liikkeellä olo, mutta vastaa enempi siviiliaikaista työtäsi, kunhan vaan saisit siinä jatkaa luulisin sen olevan onneksi.[...] Lähetämme sinulle parhaat sydämelliset terveisemme, voi hyvin ja pidä reipasta tuulta, sillä vielä uusi päivä koittaa ja saamme rauhassa rakentaa ja korjata näitä sodan tuottamia kolhuja. Luojan haltuun! ¹²³

[...]Hoidamme täällä kyllä asiat niin ettei sinun tarvitse olla huolissasi, ehkäpä tämä aluillaan oleva kesä jo tuo ratkaisun meidän kohdalla niin että taas ainakin vanhemmasta päästä miehet pääsevät rauhan töihin ja uutta rakentamaan. Voi parhaiten, sydämellisin terveisin Isä.[...] ¹²⁴

Tyypillisessä kirjeessään isä Kauko Edvart toivoi pojan voivan hyvin niin terveytensä kuin mielialansakin puolesta. Hän myös vakuutteli tämän tästä, ettei rintamalla olevan tarvitse huolehtia siviilielämän asioista. Keski-ikäisen isän terveys vaikutti lukemani perusteella hyvältä, ja se auttoi häntä suoriutumaan sota-ajan monista työ- ja perhe-elämän velvollisuuksista. Kauko Edvart selvitteli myös useaan otteeseen Kaukon mahdollisuuksia siirtyä tehdastyöhön kotirintamalle, mikä olisi ollut Kaukonkin toive, sillä hän olisi mieluiten tehnyt palkallista ammattityötä. Isä oli huolissaan Kaukon keuhkoista ja terveydestä muutenkin¹²⁵. Isän lukuisista yrityksistä huolimatta siirtyminen siviiliin ei onnistunut, kun ilmeisesti piirtäjän ammattitaitoa tarvittiin sotapalveluksessa. Isä rauhoitteli asepalvelustaan suorittavaa Kaukoa, kun siirtyminen siviilitöihin näytti hyvin epävarmalta:

[...] Kuule, ei sinun kannata nyt huolehtia erikoisesti tuloistasi, vahinkoahan se on jokainen päivä taloudellisestikin mutta on mielestäni paljon rehdimpää silloin kun tämä leikki on lopussa, että on tehnyt työnsä niinkuin mies, eikä kaikenlaisten tekosyitten y.m. varjolla vetäytynyt tänne ”akkain helmoihin” niinkuin kuulin jonkun luonnehtivan erästä kotirintaman sotahullua. Nyt vallankin kun taloutesi järjestettiin niinkuin se nyt on ja toivon minäkin vielä jaksavani pinkoa niin että talousasiat pysyvät kunnossa, teen mielelläni työtä ja hääriään kunhan vaan tiedän että Sinä jaksat siellä. Hoida kuitenkin kaikin tavoin itseäsi ettei vaan Siellä keuhkoissa pääse vahinkoa tapahtumaan. [...] ¹²⁶

Terveysasioista ei kirjoitettu sotarintamalle huolestuttavaan sävyyn, vaikka myös nuori Irma-vaimo joutui sodan aikana muutaman kerran sairaalahoitoon. Nuori pari kirjoitteli keskenään paljon

¹²³ Isän kirje Kaukolle 20.5.1942/349, Kper SAK, TaY

¹²⁴ Isän kirje Kaukolle 25.5.1942/349, Kper SAK, TaY

¹²⁵ Isän kirje Kaukolle 2.10.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹²⁶ Isän kirje Kaukolle 11.10.1942/349, Kper SAK, TaY.

terveysasioista ja Kauko kehotti vaimoa useaan otteeseen hakeutumaan lääkärin hoitoon. Äiti Vilman sokeritauti ja sen vaikeutunut hoito oli esillä isän kirjeissä sotarintamalle, muttei kirjeiden sävy ollut huolta herättävä. Äiti puolestaan oli erityisen huolissaan Kauko-poikansa terveydestä. Hän neuvoi käyttämään yskänlääkettä ja hakeutumaan hoitoon, jos terveys ei kohene:

*[...] Pidä sadetakki peittonasi yöllä ja 2 p sukkia ettet vaan kylmety yöllä. Koita päästä lääkäriin jos vaan suinkin se olis mahdollista. Me olemme Isän kanssa olleet kovin huolissamme Sinun terveydestäsi, kun nyt vaan pysyisit siellä terveenä. [...]*¹²⁷

Syksyllä 1943 Kaukolle ja Irmalle syntyi poikavauva, heidän esikoisensa. Samoihin aikoihin Kaukolla todettiin lievä tuberkuloosi. Koko perheen Tampereella tulisi käydä lääkärintarkastuksessa. Sotilas oli huolissaan läheisten terveydestä kotirintamalla, erityisesti pienestä poikavauvasta, esikoisestaan. Kyllästyminen sotaan näkyi myös kirjeissä:

*[...] Kun äsken soitin sinne Teille sain kuulla että Te kaikin joudutte sinne tarkastukseen. Kumpu nyt Hyvä Jumala soisi että olisitte kaikin terveitä. Kyllä minä olen aina kironnut tätä hullua sotaa. Ellei olisi tätä hullutusta tullut olisi asia varmaankin tässä terveysasiassakin vallan toisin. Kyllä minä sen vian olen saanut näiden hullutusten aikana ehkä jo talvisodan aikana. Epäilen kuitenkin tämän sodan alkuaikojta tai mahdollisesti sain sen vian tuolla Jänkäjärven reissulla. [...]*¹²⁸

Isä Kauko Edvart kirjoitti pojalleen myös Tampereen kotijoukkojen käynnistä keuhkotutkimuksissa:

*Rakas Kake! Parhaat terveiset täältä kotoa. Täällä on kaikki hyvin. Olimme tänään tarkastuksessa samassa paikassa kuin Sinäkin. Ottivat verikokeen meistä kaikista sekä läpivalaisivat meidät jokaisen, todeten että olemme terveitä jokainen, Se tri Oksala joka toimitti valotustutkimuksen sanoi että kaikki hyvin lisäten ettei sillä teidän pojallakaan ole mitään hätää. Siitä huolimatta on jokaisen – ja sinun erittäin – varottava pitkää yskää y.m. joka vois aiheuttaa haittaa keuhkoissa[...]*¹²⁹

Tuberkuloosiparantoloita oli rakennettu erityisesti 1920–1930 -luvuilla, mutta tuberkuloosi oli sotavuosinakin erittäin yleinen. Aikuiset sairastivat yleensä keuhkotuberkuloosia, mutta lapsilla rauhas- tai luutuberkuloosi oli tavallisempi. Tuberkuloositartunnan jälkeen bakteeri saattoi jäädä piilevänä elimistöön ja aktivoitua, kun yleiskunto heikkeni. Tuberkuloosia hoidettiin sota-aikanakin pääasiassa yleiskuntoa kohottamalla ja parantoloissakin aivan yleinen hoitotapa oli makuuttaa potilaita avoimissa ulkoilmahalleissa. Vasta toisen maailmansodan jälkeen kehitettiin ensimmäiset tautiin tehoavat antibiootit. Sota-aikana hoitopaikoista oli pulaa ja monista tuberkuloosiparantoloista tehtiin sotasairaaloita. Rintamalla suoritettiin sotilaiden pienoisoröntgenkuvauksia. Rintamamiesten

¹²⁷ Äidin kirje Kaukolle 28.9.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹²⁸ Kaukon kirje kotiväelle 16.10.1943/349, Kper SAK, TaY

¹²⁹ Isän kirje Kaukolle 18.10.1943/349, Kper SAK, TaY.

kohdalla tilanne paheni vuonna 1942, jolloin ahtaat ja huonot asuinolosuhteet korsuissa lisäsivät huomattavasti uusia tuberkuloositapauksia.¹³⁰ Käytännön asioiden esillä pitäminen kirjeissä kertoo sota-ajan ihmisen ajankäytöstä. Arkipäivä kului pitkälti työnteossa ja puuhissa, joilla toimeentulo turvattiin. Yhteistä arkea jaettiin kirjeitse, kun sota oli tullut katkaisemaan normaalin yhteyden läheisten välillä. Sodassa oleva saattoi kirjeitse siirtyä hetkeksi kotiin eikä yhteys kokonaan kadonnut. Kotirintaman kirjeissä syksyllä 1943 vauvan kuulumiset olivat keskeisiä. Perheessä oli vauvan synnyttyä kolme Kaukoa: isoisä Kauko Edvart, sotilas Kauko sekä Kauko Olavi -vauva. Tampereella olleet isoisä Kauko, isoäiti Vilma sekä Kaukon Esteri-sisar kirjoittivat vauvan touhuista. Kaukolle tarjoutui näin kirjeitse mahdollisuus seurata poikansa kehitystä, kun hän ei itse voinut olla paikan päällä seuraamassa lapsensa vaiheita. Isä Kauko Edvart kirjoitti Kaukolle vauvan kylvetyksestä.

[...] Se näyttää oikein nauttivan kylvystä, kaipa siitä kasvaa tähän maahan yksi "sas" muiden lisäksi! Selkä sillä punottaa ja niska on kun rovastilla, suuvärkki niuhoilee tyytyväisyydestä. Se on joka ilta juhlahetki näin klo 18 kun kylvetään, siinä on koko perhe ympärillä, seuraamassa toimitusta, minäkin antamassa hyviä neuvoja.[...] ¹³¹

[...] Olemme aina kaikin mukana kylvötystilaisuudessa ja Äiti muori tuhlaa kaiken hellyytensä ja huolenpitonsa hänelle. Rakastamme kaikin häntä kovin paljon. Tati Esterikin on pitkät ajat hänen luonaan, ompa ulkoiluttanutkin Kaukoa! [...] ¹³²

Joulukuun lopun kirjeessään Kauko pyytää kiitteli loman aikaisesta hyvästä ja toivoi saavansa rintamalle valokuvan neljän kuukauden ikäisestä pojastaan.¹³³ Tammikuun 1944 loppupuolella hän kaipasi kovasti pientä poikaansa ja kertoi sotaväsymyksestään: ”Kyllä minulla on täällä kaikki hyvin, itkettää vain jatkuvasti tämä sotahomma.”¹³⁴ Vauvakuulumiset ja käytännön asiat olivat keskeisiä kotirintaman ja sotarintaman välisessä kirjoittelussa kevään 1944 aikana. Irma-vaimo ja vauva voivat hyvin ja viettävät aikaansa Teiskon Mikkolassa kesän alussa, minne Kauko Edvart oli heidät vienyt. Kesäkuun lopun 1944 kirjeissä voi aistia jännityksen kasvun. Isä Kauko Edvart toivotteli Kauko-pojalleen terveyttä ja jaksamista vaikeina päivinä¹³⁵ Äiti harmitteli, kun ei enää voinut olla puhelinyhteydessä poikansa kanssa ja toivotteli tälle Jumalan varjelusta.¹³⁶ Heinäkuussa isä Kauko Edvart kertoi menevänsä sukulaisten heinäntekoon avuksi kiitollisena siitä, että on saanut heiltä ostetuksi perunaa aina, kun on tarvinnut.¹³⁷ Äiti kiitteli heinäkuun lopussa Kaukoa, kun hän oli niin usein saanut tietoja pojaltaan sotarintamalta.

¹³⁰ Laurent 2008, 82-83.

¹³¹ Isän kirje Kaukolle 18.10. 1943/349, Kper SAK, TaY.

¹³² Isän kirje Kaukolle 1.11.1943/349, Kper SAK, TaY.

¹³³ Kaukon kirje Irmalle 29.12.1943/349, Kper SAK, TaY.

¹³⁴ Kaukon kirje Irmalle 30.1.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹³⁵ Isän kirje Kaukolle 27.6.1944 /349, Kper SAK, TaY.

¹³⁶ Äidin kirje Kaukolle 30.6.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹³⁷ Isän kirje Kaukolle 3.7.1944/349, Kper SAK, TaY.

*[...] On ollut kovin hauskaa nyt, kun on saatu niin usein tietoja Sinulta. Kyllä isäkin on pistänyt Sinulle korttia ja kirjeitä. Pikku Kauko kävelee jo, kun vähän saa kiinni jostain. Kyllä täällä on kaikki hyvin. Kun sinä jaksaisit siellä vaan hyvin. Tässä tulee pieni paketti vähän korppuja ja housut jos vielä on lämmintä. Kun nyt saisit sieltä ostaa edelleen voita ja maitoa:[...]*¹³⁸

Loppukesällä 1944 valmisteltiin pikku Kaukon 1-vuotissyntymäpäiviä ja mietittiin valokuvauksessa käymistä. Irma-vaimo joutui syyskuun alussa leikkaukseen sairaalaan, sillä kokoelmassa oli hänen Hatanpään sairaalaan saamansa kukkatervehdyksen kortti.¹³⁹ Sotarintamalla ennakoitiin rauhannehtoja ja Irman Tapio-veljen kirjeestä¹⁴⁰ on luettavissa jännitys rauhanneuvottelujen tuloksesta. Samana päivänä Irma kirjoitti Kaukolle, ettei uskaltanut lähettää sukkia ja villapaitaa enää vanhalla osoitteella.¹⁴¹ Kauko iloitsi vaimon terveyden parantumisesta ja pyysi lähettämään postia siviilipostina Kuusjärven postitoimistoon¹⁴². Kaukon onnistui soittaa puhelimellakin syyskuun lopussa ja vaihtaa kuulumisia, kun ”sodan hullutuksesta tulee loppu”.¹⁴³ Irman kirjeessä Kaukolle oli lokakuun alkupuolella pääsisältönä kaipaus: hän odotti puolisoaan kotiin ja haaveili yhteisistä päivistä omassa kodissa.¹⁴⁴ Miltei koko jatkosodan ajan Irma-vaimo oli asunut joko appivanhempiensä luona Hämeenkadulla tai omien vanhempiensä luona Kangasalla tai sukulaisissa Teiskossa. Kaipuu omaan kotiin oli nyt sodan loppuessa suuri. Vielä jouduttiin kuitenkin odottamaan: asevelvollisilla oli tekemistä ja velvollisuuksia armeijan komennuksessa. Irman kaipuu ”normaaliin” elämään sekä tyytymättömyys elämäntilanteeseen ilmeni myös hänen kirjeissään Tapio-veljelle. Veli lohdutti kirjeessään siskoaan jaksamaan, kunnes Kauko pian palaisi siviiliin.¹⁴⁵ Lokakuun alkupuolella Kauko lähetti tavaroitaan siviiliin ja haaveili tutuista retkeilypaikoista Tampereella.¹⁴⁶ Kokoelman viimeinen kirje on päivätty 19.11.1944. Siinä Kauko kertoo Irmalle tavaroiden lähettamisestä siviiliin ja puhelimitse olikin vastikään vaihdettu kuulumiset. Seuraavassa luvussa 3.4. tarkastelun keskiössä ovat Kauko-sotilaan sotarintamalta lähettämät kirjeet, mutta myös kotirintaman perheen, lähinnä Kauko Edvart -isän ja Irma-vaimon, vastavuoroinen läsnäolo kirjeenvaihdossa.

¹³⁸ Äidin kirje Kaukolle 24.7.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹³⁹ Kukkatervehdys Irmalle sairaalaan 3.9.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁴⁰ Tapion kirje Irmalle 14.9.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁴¹ Irman kirje Kaukolle 14.9.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁴² Kaukon kirje Irmalle 19.9.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁴³ Kaukon kirje Irmalle 27.9.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁴⁴ Irman kirje Kaukolle 9.10.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁴⁵ Tapion kirje Irmalle 16.10.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁴⁶ Kaukon kirje Irmalle 7.11.1944/349, Kper SAK, TaY.

3.4 ”Täällä on kaikki hyvin” – sotakokemuksia sotilaan ja kotiväen välisessä kirjeenvaihdossa

Tampereelta sotaan lähtenyt Kauko kirjoitti ensimmäisen postikortin kotiväelle Mikkelistä 24.6.1941. Nopeasti kirjoitetussa viestissä sotilas kertoi kaiken olevan hyvin ja kirjoittavansa pikapuoleen lisää.¹⁴⁷ Liikekannallepano ja uuden sodan syttyminen kesäkuussa 1941 olivat järkyttäviä kokemuksia niille, jotka kärsivät vielä edellisen sodan tuoreista traumaista. Kesällä 1941 puhjennut jatkosota tuli monille järkytyksenä.¹⁴⁸ Sodan alussa toiveet sodan keston lyhyydestä ja sodan päämäärästä olivat voimakkaasti esillä ja taisteluun lähdettiin talvisodasta tuttua vihollista vastaan. Innostus oli suurta, mutta sodan jatkuessa uhrimieltä oli vaikea ylläpitää.¹⁴⁹ Sotatraumoja tutkineen Ville Kivimäen mukaan elokuu 1941 oli koko sodan verisin. Toinen raskas vaihe oli etenkin kesä 1944, jolloin raskaissa taisteluissa esiintyi myös karkuruutta ja paniikki-ilmioita.¹⁵⁰ Oma aineistoni tukee hyvin tätä havaintoa. Elokuun 1941 Kauko-sotilaan kirjeet ja postikortit sotarintamalta olivat nopeasti kyhättyjä viestejä, joiden tarkoitus oli välittää tieto hengissä pysymisestä. Sodan todellisuuden kuvausta niistä ei juuri löydy: sotilas mainitsee epämääräisesti menevänsä valloitetulle alueelle. Sodan lakeja ymmärtävä lukija on saattanut päätellä, että kiperissäkin paikoissa on oltu, kun ei ole ehditty kunnolla kirjoittaa. Koririntamalta säännöllisesti kirjoittanut Kauko Edvart -isä ehkä ymmärsi tilanteen: hän kertoi rauhoittelevasti kotiväen voivan hyvin ja huolehtivansa kotiasiat parhaansa mukaan. Kotona olevilla tuntui olevan huoli sotilaan varusteista ja niiden puutteellisuuksista. Rintamalla ollut Kauko varoitti myös, ettei Irma-vaimo missään tapauksessa saisi lähteä työvelvolliseksi rintamalle¹⁵¹. Syyskuun 1941 alussa kenttäpostia ei ruuhkien vuoksi otettu vastaan, mutta pian saatiin kuitenkin lähetettyä saappaat ja sadetakki sotilaille¹⁵². Kauko-sotilas rauhoitteli kotiväkeään säännöllisellä kirjoittelulla, jonka tarkoitus oli viestiä, että hän oli kunnossa. Kuvauksia sotarintaman taisteluista ja sodan todellisuudesta löytyi vain vähän hänen kirjoittamistaan kirjeistä. Syyskuussa 1941 sotilas kirjoitteli Kannakselta kotiväelleen Tampereella:

[...]Tänne missä olemme, näkyy iltaisin tykistötuli, kun Pietaria ja Kronstattia ammutaan. Olemme nimittäin vielä samalla paikalla sen ”linturikkaan” järven rannalla. Meillä on täällä ryssäläinen koirakin, se on oikein mukava ja sen nimi on Otto (Otto Ville Kuusinen) se asuu meidän teltassa ja on aina mukana kaikkialla missä liikumme. Täällä näkee pitkiä vankijonoja. Joukossa on ihan kiinalaisen näköisiä. Meilläkin on aina silloin tällöin ryssän vankeja töissä. Ne ovat erittäin ahkeria. Sääli niitä tulee, kun tätä kaikkea ajattelee.[...] ¹⁵³

¹⁴⁷ Kaukon kortti Irmalle 24.6.1941/349, Kper SAK, TaY.

¹⁴⁸ Kivimäki 2013b, 53.

¹⁴⁹ Kemppainen 2006, 233-234.

¹⁵⁰ Kivimäki 2013b, 100-101.

¹⁵¹ Kaukon kirje Irmalle 29.8.1941; Isän kortti Kaukolle 11.9.1941/349, Kper SAK, TaY.

¹⁵² Isän kortti Kaukolle 11.9.1941/349, Kper SAK, TaY.

¹⁵³ Kaukon kirje kotiväelle 14.9.1941/349, Kper SAK, TaY.

Isä Tampereelta vastasi poikansa kirjeeseen. Mustanlahden satamassa Tampereella oli nuoria, venäläisiä sotavankeja töissä:

*[...] Tuntuu hiukan huvittavalta, kun teillä siellä on se ”Otto” jos se on kunnon elävä niin pitääkää hyvänä. Täällä satamassa on vankeja töissä. Kahila sanoo, että ne ovat hyvin ahkeria, mutta voimat heikot, vaikkakin ne alkavat toipua näissä meikäläisissä oloissa vaikka ovatkin tyässä, ihmiset kuulemma antavat niille ruokaa, kahviketta ja tupakkaa, näin ne kerran, nuoria n. 21-25 –vuotiaita. Oli oikein ikävä, kun koitin asettaa itseni tai meikäläisiä heidän housuihinsa, mutta se on elämän ja sodan laki, syödä tai olla syömättä tai lyödä j.n.e.p. [...]*¹⁵⁴

Isän kirjeessä pojalle oli myötätuntoa nuoria venäläisiä sotavankeja kohtaan. Tutkituissa kirjeissä vihollisesta käytettiin useimmiten ryssä-nimitystä. Kirjeissä ei esiintynyt voimakasta vihollisen dehumanisointia. Sotilaan kirjeissä oli mainintoja etenemisestä, joko paikannimillä tai peitellymmiin, kuvausta valloitetujen alueiden asukkaista ja paikkakunnista sekä mainintoja sotavangeista ja kuolleista. Yhteys valloitetujen alueiden paikallisiin ihmisiin oli merkityksellinen. Tapaamisia selostettiin kirjeissä ja myös ulkoisia olosuhteita kuvailtiin ankaran talven olosuhteissa:

*[...] Kaikki ihmiset, joita täällä tapaa ovat puettuna aivan riekaleihin. Taloja on tässä kylässä useita kymmeniä, mutta koko bolseviikien hallitus aikana ei ole rakennettu tänne yhtään uutta rakennusta kun ei ole saanut ottaa metsästä rakennusaineita. Lapset täällä osaavat suomea melko hyvin, sillä heille on opetettu sitä kouluissa mut vanhemmat ihmiset puhuvat vain karjalaa tai huonoa suomea, ryssää osaavat luultavasti kaikki. Kirkko on muutettu seurantaloksi. Jokaisessa perheessä on samovaari. Meidän majapaikassa käy vieraita virtanaan ja joka kerta kun lähtevät niin sanovat: ” käykee tarinoimassa” tai ”tulkaa tsajulle” tai ”käykee meillä” – aina tulee kutsuja. [...]*¹⁵⁵

Paikallisen väestön hädästä ja varsinkin lasten huonosta tilanteesta on selvitystä kirjeessä:

*[...] Kyllä tämä kansa täällä ja erikoisesti lapset ovat kurjassa asemassa. Eräskin poika, joka kävi täällä meidän maja paikassa löysi sieltä lattialta paperia ja alkoi kääriä sitä paljaiden säärien ympärille, mutta ulkona piti olla vaan! Kurjasti ovat kaikki täällä puettuna. Kaikesta näkee, että täällä on kova puute ainakin vaatteista.[...]*¹⁵⁶

Itä-Karjalan laajat erämaa riistoinen ja kaloineen tarjosivat tervetullutta särvintä ja virkistystä asemasotavaiheen aikana¹⁵⁷. Isä lähetti kirjeessään Kaukolle ongenkoukkuja, siimaa ja lankaa kalastustarvikkeiksi. Siimaa oli ollut hankala hankkia, joten lanka lienee tarkoitettu jatkeeksi

¹⁵⁴ Isän kirje Kaukolle 18.9.1941/349, Kper SAK, TaY.

¹⁵⁵ Kaukon kirje Irmalle 20.3.1942 Jänkajärveltä/349, Kper SAK, TaY.

¹⁵⁶ Kaukon kirje Irmalle 29.3.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹⁵⁷ Soikkanen 2005, 590.

siimalle.¹⁵⁸ Jänkäjärveltä Kauko kirjoitti rintamakokemuksistaan. Ympärillä olivat koskemattomat erämaat ja majapaikkana asuttu Karjalan kylä:

*[...] Täällä on ihmeellistä, ei uskoisi ollenkaan ellei itse näkisi että täällä on vielä saa sanoa ihan koskemattomia erämaita. Tuossa juuri tuli tänne kämpälle muutamia poikia ja he olivat ampuneet äsken hirven. Hirviä täällä on hyvin paljon. Tässä on aivan lähellä myös kolme karhunkierrosta. Saa nyt sitten nähdä saadaanko niitä ammuttua. [...]*¹⁵⁹

Isä Kauko E. antoi metsänhoidon ammattilaisena rintamalla olevalle Kaukolle ohjeita rakovalkean teosta:

*[...]Siellä nuotiolla tulee tavallisesti kylmä kun toiselta puolen polttaa ja toiselta jäätää. Teittekö minkäänlaista tuulensuojaa riüüistä ja havuista? Oliko nuotionne tavallinen nuotio – vaiko ”rakovalkea” jossa pannaan kolme kelopuuta yhteen ja sytytetään niiden välistä, se lämmitää tasaisemmin,[...]*¹⁶⁰

Kesäkuun 1943 kirjeessään Kauko kiitteli setäänsä ja tatiään heidän lähettämästään paketista. Yksinkertaista muonaa oli rintamalla kuulemma ollut, mutta ”Soppa-Jeesus” oli tehnyt parhaansa. Hän myös kertoi sodan itkettävän. Kesä oli kuitenkin kauneimmillaan, tuomet ja pihlajat kukassa ja yöt valoisia.¹⁶¹ Kauko kirjoittaa heinäkuun 1943 kirjeessään ikävän olevan jatkuvana kiusana. Irma-vaimo oli kotona raskaana ja tämä tilanne voimisti edelleen ikävän tunnetta. Heinäkuun lopun kirjeessään Kauko totesi, ettei hänelle tarvitsisi lähettää kakkuja, vaan rakas Irmeliini voisi syödä ne itse. Samalla Kauko lähetti kotiin 4 kpl kenttäpostimerkkejä ja toivotteli tyypilliseen tapansa Jumalan siunausta.¹⁶² Kirjeissä oli usein loman odotusta ja kaipuuta kotiin. Elokuun 1943 alkupuolella, vaimon synnytyksen lähestyessä, Kauko kirjoitti Irma -vaimolleen toivoen tälle hyvää vointia loppuraskauteen. Odotus päättyi elokuun lopussa rintamalle tulleeeseen viestiin vauvan syntymästä.

*[...] Tulen lomalle ja usko pois se on ehkä jännin lomalle tuloni koko sodan aikana. On nimittäin huikaisevan jännää nähdä esikoisensa, niin sitä ei oikein osaa selittää että miltä se tuntuu[...]*¹⁶³

*[...] Rakkain Irmani, kaikki on taas niin hyvin! Meillä on siis poika! Rakkain Irmani olen kiitollinen sinulle kaikesta, olet urhoollisesti kestänyt kaiken. On erittäin jännittävää tulla lomalle nyt viikon tai parin kuluttua. [...]*¹⁶⁴

¹⁵⁸ Isän kirje Kaukolle 6.6.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹⁵⁹ Kaukon kirje Irmalle 18.3.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹⁶⁰ Isän kirje Kaukolle 4.5.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹⁶¹ Kaukon kirje Irmalle 9.6.1943/349, Kper SAK, TaY.

¹⁶² Kaukon kirjeet Irmalle 20.7.1943 ja 27.7.1943/349, Kper SAK, TaY.

¹⁶³ Kaukon kirje Irmalle 7.8.1943/349, Kper SAK, TaY.

¹⁶⁴ Kaukon kirje Irmalle 31.8.1944/349, Kper SAK, TaY.

Vapaa-ajan puuhistaan Kauko kertoi kirjeissään usein seikkaperäisesti. Hänellä oli mahdollisuus käydä esim. elokuvissa. Tsaikovskin elämästä kertova filmi ”Huumaava tanssiaisyö” oli ollut Kaukolle mieleen.¹⁶⁵ Tyypillisessä kirjeessään Kauko lähetti mukana palvelutodistuksen ilmeisesti sotakuukausipalkan nostamista varten. Myös postimerkkejä hän lähetti siviilin omaisille käytettäväksi.¹⁶⁶ Evakoiden kohtalo mietitytti Kauko-sotilasta, kun siviiliväki kesäkuussa 1944 oli jälleen lähtenyt pois kotiseudultaan. Hän kuvaili kirjeissään erään perheen kotia, jonne hän oli asettunut asumaan kahden muun sotilaan kanssa. Pitkin metsäteitä liikkui kaikenlaisia kotieläimiä kuten sikoja, lehmii ja vasikoita, lampaista ja kanoja.¹⁶⁷ Kesäkuun lopussa 1944 Kauko raportoi kirjeessään evakoiden tilanteesta.

*[...] Täältä on kaikki siviiliväki pois. Useimmat talot ovat täysin asuttavassa kunnossa kun eivät ole saaneet vietyä tavaroitaan kuin osaksi. Paljon olen ehtinyt taas nähdä ja kokea lomalta paluuni jälkeen. Meitä on kolme poikaa asumassa tämän talon ullakko kamarissa. Täällä on valkoinen kalusto ja ikkunaverhotkin ovat paikoillaan. Täällä liikkuu pitkin metsiä ja teitä kaikenlaisia kotieläimiä kuten sikoja, lehmii, vasikoita, lampaista, kanoja y.m. Kyllä täällä puppua on niin kuin huomaat! [...]*¹⁶⁸

Kotiseudulta evakkoon lähteneeltä karjalaisisännältä Kauko sai uuden sängyn:

*[...] Minulla on ollut lomalta paluuni jälkeen oma heteikka, jonka minulle lahjoitti erään talon isäntä kun hän ei saanut kaikkia kulkemaan. Minä lupasin palauttaa sen rauhan tultua! Minulla on nyt melkein yhtä hyvä peti kun teilläkin siellä kotona on. Olenkin nukkunut oikein hyviä öitä. [...]*¹⁶⁹

Kesän 1944 taisteluista kerrottiin Irman veljien sisarelleen lähettämässä kirjeissä. Kauko ei ollut raskaan sotakesän 1944 etulinjan taisteluissa, joten hänen kirjeistään ei voi lukea sotatilan traagisuutta samalla tavalla kuin luvussa 3.5 kuvatuissa nuorten naimattomien taisteluissa olleiden miesten kirjeissä. Kauko oli kärsinyt jo asemasodan aikana pitkittyneestä sodasta, jonka loppumisesta ei ollut selvyyttä. Kesä 1944 näyttäisi olleen hänelle sotaväsymyksen leimaamaa aikaa, mutta nuorille rintamalla olleille miehille korpisota taisteluineen oli todellisuutta. Heinäkuun 1944 kirjeessään Kauko selosti uintireissujaan ja saunomista sekä kertoi kotiväelle ravinnon ja maidon riittävän¹⁷⁰.

Rauhan odotus ja toive ilmeni usein kirjeissä. ”Kumpi sota loppuisi” -tyyppiset ilmaisut lisääntyivät pitkittyvän asemasodan myötä. Kauko-sotilas kirjoitti alkuvuodesta 1942 lähtien usein sodan

¹⁶⁵ Kaukon kirje Irmalle 7.11.1943/349, Kper SAK, TaY.

¹⁶⁶ Esim. Kaukon kirje Irmalle 24.2.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁶⁷ Kaukon kortti Irmalle 24.6.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁶⁸ Kaukon kirje Irmalle 24.6.1944. /349, Kper SAK, TaY.

¹⁶⁹ Kaukon kirje Irmalle 5.7.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁷⁰ Kaukon kirje Irmalle 5.7.1944/349, Kper SAK, TaY.

hullutuksesta, kirotusta sodasta¹⁷¹. Sotaväsämyksestä on paljon ilmaisuja erityisesti vuoden 1943 ja 1944 kirjeissä. Kauko kirjoitti Irma-vaimolleen

*[...] Kohta tulee kaksi vuotta täyteen ja tämä kirottu sota näyttää yhä vain jatkuvan. Kyllä tämä saisi jo loppua. Uskon pääseväni lomalle n. kolmen viikon kuluttua. Sitten on taas hyvin kun saa olla edes muutaman päivän siellä kotona luonasi.[...]*¹⁷²

Kriittisyyttä sotaa kohtaan esiintyi myös kirjeissä, jotka oli kirjoitettu syyskuun 1944 rauhansopimuksen jälkeen. Sotilaat olivat vielä palveluksessa ja odottivat pääsyä kotiin. Ylennyksestään kersantiksi, ”kessun natsoista” Kauko kirjoitti:

*[...] Tuon kessun natsan olisivat voineet antaa jo aikaisemmin että olisi saanut nauttia suurempia tuloja! Kyllä minulle on nyt tullut tuota sotilaallista ”kunniaa” tässä sodassa vallan kamalasti kun on vallan kolme natsaa ja mitali ja vielä taitaa tulla muistomitalli tästä sodastakin, ja jo talvi-sodastakin on muisto mitalli niin että niitäkin on vallan kamalasti tällaiselle rauhan miehelle kuin minä olen. Täällä olisi paljon ns. ”sotahullujakin” joille nuo minunkin ”hiluni” sopisivat paljon paremmin. Pojat ostivat minulle väkisin kauluslaatatkin että en ”häpäise hienoa seuraa” [...]*¹⁷³

Sotapropagandaa oli nähtävissä joissakin rintamalta lähetettyjen korttien painetuissa kuva-aiheissa ja teksteissä. Esimerkiksi syyskuussa 1941 vaimolle postitetussa kortissa on kuva suomalaisista sotilaista, jotka ampuvat puun oksalla paossa olevaa venäläistä sotilasta, joka mätkähtää laukauksesta maahan¹⁷⁴. Maaliskuussa 1942 lähetetyn postikortin kuvassa oli ”Voitto”-otsikko ”Suur-Suomen” kartan yläpuolella sekä runo: ”Äänisjärvi, Pohjanlahti, Auran-rannat, Ruijan suu, siin’ on suomalainen mahti jok’ ei oo kenkään muun” (A. Oksanen 1860).¹⁷⁵ Kesäkuun 1942 kortin kuvassa on punaisiin pukeutunut Tiltu, joka pakenee fasistivariksia ja -koiria. Kuvatekstin mukaan fasistiset koiralaumat murskataan ja puna-armeijan uljaat kotkat ampuvat alas jokaisen fasistivariksen.¹⁷⁶ Propagandaa oli löydettävissä postikorttien, niin koti- kuin sotarintamalta lähetettyjen, kuva-aiheissa, joissa oli usein vihollisen naurunalaiseksi saattamista, vähättelyä. Vihollisen vähättelyä tai dehumanisointia ei juurikaan löytynyt sotilaiden tai kotiväen kirjoittamista kirjeistä. Postikorttien kuvien perusteellisen analysoinnin jätin pois tästä tutkielmasta, mutta niiden analysointi olisi oma tutkimuskohteensa, joka toisi mielenkiintoisen näkökulman sota-ajan kirjeiden tutkimukseen.

¹⁷¹ Esim. Kaukon kirjeet 3.3.1942, 31.5.1943, 27.9.1944, 6.10.1944 ja 5.11.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁷² Kaukon kirje Irmalle 31.5.1943/349, Kper SAK, TaY.

¹⁷³ Kaukon kirje Irmalle 6.10.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁷⁴ Kaukon kortti Irmalle 7.9.1941/349, Kper SAK, TaY.

¹⁷⁵ Kaukon kortti Irmalle 15.3.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹⁷⁶ Kaukon kortti Irmalle 8.6.1942/349, Kper SAK, TaY.

3.5 ”Elämä täällä on yksitoikkoista” – sotakokemuksia nuorten aikuisten sukupolven kirjeissä

Nuorten aikuisten, joilla ei vielä ollut omaa perhettä, kirjeenvaihto muodostaa mielenkiintoisen vertailukohdan edellisissä luvuissa 3.3 ja 3.4 olleiden perheellisten kirjoittajien kirjeiden kanssa. Irma-vaimon kolme veljeä osallistuivat jatkosodan taisteluihin. Naimattomat, nuoret veljekset Tapio, Lauri ja Pentti vaalivat yhteyttä kotiin kirjoittamalla Irma-sisarelleen. Tapio ja Lauri kirjoittivat kaipaavansa siskonsa kirjeitä ja varsinkin Tapio-veli kaipasi yhteyttä siskoonsa ja tämän usein kirjeissään mainitsi. Veljien kirjeissä oli tietoa myös taisteluista ja etenemisestä, vaikkei tarkkoja tietoja annetukaan taisteluista ja rintaman olosuhteista:

*[...] Meidän joukkue oli melkein kaksi viikkoa yhtämittaa linjoilla, kyllä ne olivat raskaita päiviä. Paljon kaatui ja haavoittui sekä sairastui kulkutauteihin meidän poikia. Minäkin sairastuin 17 pv. sikotautiin ja minut tuotiin Kontioniemen parantolaan, siellä oli kiva olla kaksi potilasta meitäkin oli yhdessä huoneessa.[...]*¹⁷⁷

Kirjeistä voi lukea suuren odotuksen kotirintamalta tulevasta postista. Tapio piti kirjoittamista siskonvelvollisuutena ja myös mietti kirjeessään, oliko kirjoittanut itse jotakin loukkaavaa, kun siskolta ei ollut kuulunut kirjettä.¹⁷⁸ Sotilas kirjoitti siskolleen eniten ensimmäisen sotasyksyn 1941 loppupuolelta kevääseen 1942. Seuraava tiheän kirjoittamisen jakso ajoittuu viimeiseen sotavuoteen 1944. Veljet kirjoittelivat siskolleen omia kuulumisiaan, joihin saattoi sisältyä myös kuvauksia olinpaikasta ja taisteluista. Samalla vaihdettiin läheisten ja tuttujen kuulumiset niin sota- kuin koririntamalla. Kotirintamalle sodasta tullut kirje oli aina ennen kaikkea merkki hengissä pysymisestä ja yhteyden mahdollisuudesta. Joulukuussa alussa 1941 Lauri kirjoitti, että sota loppuisi pian, kun Karhumäki oli nyt suomalaisten valloittama¹⁷⁹. Joulukuun puolivälissä Lauri kuvaili kirjeissään heikkoa ruokaa ja oleminen muutenkin vaikutti yksitoikkoiselta ja masentuneelta:

Hyvä Sisko!

Monet terveiset Sinulle ja kiitos siitä paketista. Se oli hyvin tarpeeseen, sillä täällä on ruokakomento vähän huono. Sellaista tattarivelliä on aina päivälliseksi, ja sitä minä en voi syödä. Illalliseksikin on kaalikeittoa, eikä sekään ole mitään kehuttavaa. Harjoitukset ovat käyneet rankan aikaisiksi. Herätys on aamulla klo. 7. Palvelus on hyvin helppoa. Joulun joudumme viettämään tässä kylässä.

¹⁷⁷ Laurin kirje Irmalle 25.7.1941/349, Kper SAK, TaY.

¹⁷⁸ Esim. Tapion kirje Irma-siskolle 3.12.1943/349, Kper SAK, TaY.

¹⁷⁹ Laurin kirje Irmalle 11.12.1941/349, Kper SAK, TaY.

Elämä täällä on hyvin ykstoikkoista, niin ettei täällä ole juuri mitään kirjoitettavaa, mitään uutta ei enää ole tapahtunut. Voi hyvin ja hauskaa joulua! Terveisin Lauri¹⁸⁰

Tammikuussa 1942 Lauri kertoi olleensa kaksi viikkoa Äänisjärven saarilla ryssiä pois ajamassa. Hän kertoi siirtyneensä Kuusirantaan ja antoi tietoja uusien miesten saapumisesta rintamalle. Postin jaon kanssakin oli ollut taukoa ja Tapio-veljen osoitetta hän kyseli sisareltaan.¹⁸¹

Kirjeet olivat Tapio-veljen mukaan tervetulleita kasarmin yksitoikkoisuuteen. Molemmat veljet, Lauri ja Tapio, olivat sairaalahoidossa alkuvuonna 1942 ja kaipasivat erityisesti tuolloin siskonsa tukea. Helmikuussa 1942 Tapio kertoi kirjeissään sairastumisestaan ja paranemisestaan sekä keinoista asuinolosuhteista. Maaliskuussa Tapio sairastui jälleen ja joutui sikotaudin vuoksi Korian lähellä sijainneeseen Tolkkilan kartanoon toipumaan. Kirjeessä hän toppuutteli hermoilemasta ja uskoi hoidon auttavan. Hän oli myös huolestunut kotiseudun läheisistään, kun oli kuullut siviilielämän muuttuneen ankaraksi. Lomalle pääsy ja Lauri-veljen näkemisen odotus antoivat toivoa nuorelle sotilaalle. Irma-sisko sai olla veljiensä viestien ja osoitteiden välittäjänä, kun rintamalla olijat eivät aina tienneet toistensa sijoituspaikkaa ja olosuhteita.¹⁸² Lauri-veli kirjoitteli maaliskuussa 1942 Irmalle sotasairaalaan pyytäen siskoaan käymään ja tuomaan, jos mahdollista, voita mukanaan:

Hyvä sisko!

Olen odottanut sinua käymään. Miksi et ole tullut? Minun pitäisi päästä pääsiäiseksi pois sairaalasta ja olen vähän ajatellut sitten käydä Tapiota katsomassa. Minulla kun on varusteet taas sellaiset huononpuoleiset, niin ajattelin jos Sinä olisit saanut Pentiltä saappaita ja saapashousuja lainaksi ja olisit tuonut ne minulle. Koeta nyt hommata ja koeta pitää kirettä. Tule niin pian kuin pääset täällä käymään, mutta älä tule 29 pv:nä Terveisin Lauri. Jos haluat soittaa niin tämän puhelinnumero on 7414 7417 Sama¹⁸³

Pääsiäisenä 1942 Lauri lähetti edelleen terveisiä sairaalasta, kaipasi ulos aurinkoon, muttei päässyt huonon vaatetilanteensa vuoksi. Hän totesi usein valittelevansa kirjeissä ”kovaa kohtaloaan”, mutta yritti parhaansa mukaan siirtyä muihin aiheisiin. Vihollisen pommikoneiden hän kertoi edellisenä yönä lentäneet lähistöllä ja herättäneen hänet kumeisiin jyrähdyksiin.¹⁸⁴ Sotavuoden 1943 kirjeissä Tapio kertoi rintama-arjen olosuhteista sekä odotteli malttamattomana postia ja harmitteli, jos ei ollut vähään aikaan päässyt lomille. Elokuussa hän rohkaisi Irma-siskoaan kirjoittamaan aivan avoimesti

¹⁸⁰ Laurin kirje Irmalle 16.12.1941 /349, Kper SAK, TaY.

¹⁸¹ Laurin kirje Irmalle 21.1.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹⁸² Tapion kirjeet Irmalle 27.1. 1942, kortti 4.2.1942, 9.2.1942, 18.2.1942, 6.3.1942, 13.3.1942, 17.3.1942, kortti 21.3.1942, 23.3.1942, kortti 30.3.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹⁸³ Laurin kirje Irmalle 22.3. 1942/349, Kper SAK, TaY.

¹⁸⁴ Laurin kirje Irmalle pääsiäisenä 1942/349, Kper SAK, TaY.

henkilökohtaisista asioista ja vakuutti säilyttävänsä tämän salaisuudet salaisuuksina. Mielialaansakin hän purki siskolleen kirjoittaen olevansa sellaisessa mielentilassa, ettei kirjoittamisesta sillä kertaa oikein tullut mitään. Hän lupasi kirjoittaa lisää, kun olisi hieman tyynemmässä mielentilassa.¹⁸⁵ Kauko-puolisolleen Irma kirjoitti huolestuneeseen sävyyn Tapio-veljensä sotareissusta: ” *Tuntuu vähän ikävältä, kun poika kirjoitti että lähemmäksi linjoja mennään, kunpa se muksu siellä säilyisi.[...]* ”¹⁸⁶

Lauri kirjoitti sotakesän 1943 sujuvan mukavasti, mutta kirjoitusympäristönä korsu oli rauhaton, kun siellä pelattiin silläkin hetkellä korttia. Kirje oli lähetetty osoitteesta Kpk.2, 9313¹⁸⁷. Irma-siskon vointia veljekset kyselivät vuoden 1943 mittaan jo senkin vuoksi, kun tämä oli raskaana. Elokuun lopussa syntyi poikavauva, jonka isä Kauko lähetti rintamalta luvussa 3.4 kuvattuja herkkiä kirjeitä ja kaipaavia terveisiä. Tapio-veli kyseli syyskuun 1943 kirjeessään Irmalta vauvan vointia, pohti omaa ja siskonsa elämää sekä toisen siskonsa, Irjan, lähestyvää synnytystä. Vauvan hoito ja arjesta selviytyminen säätelivät veljilleen kirjoittavan Irman ajankäyttöä, mutta varsinkin Tapio-veli toivoi silti säännöllistä kirjeysteyttä.¹⁸⁸ Postin lähettämistä hän piti siskonvelvollisuutena. Aiheesta oli käyty sisarusten välillä keskusteluakin, kun sisko ei aina Tapion mielestä kirjoittanut tarpeeksi.¹⁸⁹ Omasta seurustelustaan Tapio kirjoitti siskolleen ja kertoi ettei se ole vakavaa. Lokakuussa 1943 nuorinkin veli, Pentti, astui sotapalvelukseen. Kaikki Irman kolme veljeä, Lauri, Tapio ja Pentti, olivat nyt sotarintamalla. Sotakesän 1944 taisteluista löytyi mainintoja veljien Irmalle lähettämistä kirjeistä. Heinäkuussa 1944 Tapio kirjoitti Irmalle tavanneensa Lauri-veljen Viipurissa. Lauri ei enää ollut linjassa, mutta vaaravyöhykkeellä ja odottamassa siirtoa linjaan. Pentti-veli oli ollut pahimmissa paikoissa Viipurin pommituksissa ja ilmeisesti vielä joutuisi linjaan. Veljekset olivat kertoneet sodan kauhuista ja vaaroista toisilleen. Taistelun kuvauksia naimattomien veljien kirjeissä oli enemmän kuin naimisissa olleen Kauko-sotilaan kirjeissä. Tähän vaikutti myös se, ettei Kauko toukokuusta 1942 lähtien enää ollut taistelitehtävissä.

Sodan traagisuus oli selvemmin esillä nuorten miesten kirjeissä. Kaukolle kesä 1944 näyttäisi olleen sotaväsymyksen leimaamaa aikaa, mutta nuorille taisteluissa olleille miehille korpisodan ankaruus oli myös todellisuutta. Elokuussa 1944 Lauri kirjoitti olevansa kaukana Pohjois-Karjalassa, samoilla seuduilla kuin kesällä 1941. Hän kertoi, että ryssä oli ajettu vanhan rajan taakse ja paikallinen väestö

¹⁸⁵ Tapion kirjeet Irmalle 11.8.1943 ja 20.8.1943/349, Kper SAK, TaY.

¹⁸⁶ Irman kirje Kaukolle 30.9.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹⁸⁷ Keskuskenttäpostikonttori 2 (Kpk. 2) sijaitsi Viipurissa.

¹⁸⁸ Tapion kirje Irmalle 29.9.1943/349, Kper SAK, TaY.

¹⁸⁹ Tapion kirje Irmalle 3.12.1943/349, Kper SAK, TaY.

oli ottanut joukot iloiten vastaan. Silti sotilaasta tuntui katkeralta vielä Kannaksen taisteluiden jälkeen joutua noihin korpiin.¹⁹⁰ Syyskuussa 1944 Tapio kirjoitti Irma-siskolleen rintamalla olijoiden jännityksestä rauhanneuvottelujen suhteen. Huhuja kiersi monenlaisia, eikä hyvää jaksanut odottaa vaan pikemminkin jonkinlaista ratkaisua.¹⁹¹ Loppukesä 1944 toi mukanaan suruja: Irman Pentti-veljen terveys horjui rintamalla, sillä tämä oli ollut pahimmissa paikoissa. Tapion Simo-ystävä oli kaatunut ja Irja-siskon Ensio-mies menettänyt näkönsä. Lokakuussa 1944 sodan jo loputtua Tapio totesi kuluneen jo 1,5 kuukautta ilman postia ja myös tietoa Pentti-veljen kohtalosta.¹⁹² Vielä marraskuussa 1944 kirjekokoelman sotilaat olivat vielä palveluksessa ja odottelivat malttamattomina siviiliin pääsyä, jonka ounastelivat koittavan marraskuun aikana tai joulukuussa. Tapio kirjoitti lokakuun kirjeessään, että hänen kotiuttamisensa vielä kestää:

*[...] Minä kuulun niiden "onnellisten" joukkoon, jotka saavat jäädä tänne toistaiseksi. Älä kuule odota vielä meitä kovin pian siviiliin. Kyllä minun siviiliin pääsystä menee ainakin ensi kevääseen. Kun pääsisi edes lomalle, mutta siitäkään ei ole tietoa ennen kuin joskus ensi kuun lopulla. [...]*¹⁹³

Kirjeenvaihdon päähenkilö Kauko sekä ilmeisesti Irman kolme veljeä, Lauri, Tapio ja Pentti, selvisivät sodasta hengissä. Nuorten veljesten sodasta lähettämiä kirjeitä analysoin myös selviytymiskeskustelun luvussa 4.2. Kaukon sisarten Ellin ja Esterin kirjoittamia kirjeitä kokoelmasta löytyi vain muutamia. Elli-sisko toimi jatkosodan ajan sairaanhoitajana niin koti- kuin sotarintamallakin. Hän oli ilmeisen kiireinen ja varsinkin Sortavalan kenttäsairaalassa ollessaan vaikeassa ja raskaassa työssä. Elli-sisko ja Kauko-sotilas vaihtoivat rintamakomennuksella myös palvelupaikkojensa puhelinnumerot ja olivat kirjeiden mukaan ainakin jonkin kerran puhelinyhteydessä. Kesäkuun alussa 1942 Elli oli kaksi viikkoa kesälomalla sairaanhoitajan työstään ja kirjoitti Kauko-veljelleen tarttuneensa vanhempien kehotuksesta kynään:

*"Et sää vaan oo skripannut mulle, vaikka niin oli puhe. Ei silti, en mää sen parree ole! Mut nyt mulle annettiin panna kätteen ja sanottiin, että se on kirjoitettava."*¹⁹⁴

Syksyllä 1942 Elli kirjoitti komennukseltaan Sortavalan kenttäsairaalaan Kauko-veljelleen:

[...] Niin minä sain yht'äkkiä komennuksen ja jouduin tänne Karjalaan. Sairaalan suhteen menetin paljon, sillä olemme nyt eräällä kansakoululla. Menetin ehkä potilasiinkin nähden, en sentään kaikin nähde, vaikka eivät nämä sen mukavampia hoidettavia ole, sillä olen kuppalassa!!! Niin en minä varsinaisesti kuppalassa, sillä

¹⁹⁰ Laurin kirje Irmalle 5.8.1944/34/349, Kper SAK, TaY

¹⁹¹ Tapion kirje Irmalle 14.9.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁹² Tapion kirje Irmalle 8.10.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁹³ Laurin kirje Irmalle 16.10.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁹⁴ Elli-siskon kirje Kaukolle 31.5.1942/349, Kper SAK, TaY.

minun hoidettaviani on eräs ihotauti-osasto, jossa on paikkoja vähän yli 50, kaikki samassa suuressa voimistelusalissa. Arvaat, on siinä heppua jos jotakin, samoin on siisteys puoli melko heikko. Asumme tässä samassa talossa 4 hoitajatarta yhdessä. – Häilytyksiä täällä on aina joskus, vaikka eipä meitä häiritse, emme mene koskaan minnekään, sillä täällä ei ole mitään suojaa.

*Olisi kivaa, jos joskus voisit soittaa. Tänne voi päivisin hyvin soittaa milloin vain. Puhelin numero on 377. Kotoakin ovat soittaneet jo kerran. [...]*¹⁹⁵

Kaukon Esteri-sisko liitti muutaman kerran oman kirjelappusensa isä Kauko Edvartin ja äiti Vilman kirjeiden yhteyteen, kun vanhemmat pyysivät häntäkin kirjoittamaan veljelleen. Esteri asui Tampereella vanhempiensa luona. Hän kävi työvelvollisena tehdastyössä sekä osallistui omalta osaltaan mottitalkoisiin. Hän myös auttoi Kauko-vauvan hoidossa ja vei vauvaa kirjeiden mukaan joskus ulkoilemaankin. Nuori Irma oli kirjeysteydessä myös oman Irja-siskonsa kanssa. He olivat olleet yhtä aikaa raskaana ja jakoivat erityisesti lapsen hoitoon ja kotitalouteen liittyviä asioita, kuten myös rintamalla olevien läheisten ja tuttujen kuulumisia. Siskokset olivat tukena toisilleen, kun molempien puoliset olivat suorittamassa sotapalvelustaan. Siskot olivat kirjeysteydessä, mutta yrittivät myös tavata toisiaan aina, kun se oli mahdollista. Irma oleskeli loppukesästä 1944 pari viikkoa Irja-siskonsa luona, jolloin siskot hoitelivat yhdessä pieniä lapsiaan ja olivat toisilleen seurana. Vierailun jälkeen Irja lähetti Irmalle kirjeen Tampereelle:

*[...] Kyllä tuntui oudolta kun olit lähtenyt. Se kaksi viikkoa kului niin kivasti. Kunpa olisit voinut olla täällä pitemmän ajan. Taas on aika niin pitkä. [...]*¹⁹⁶

Syyskuun 1944 kirjeessään sotilas kirjoitti kaikkien odottavan jännittyneinä tietoja rauhaehdoista. Monenlaisia huhuja oli jo kiertänyt eikä hän uskaltanut toivoa mitään:

*[...]Kaikki odottavat tietysti jännittyneinä neuvottelujen tulosta. Monenlaisia huhuja kiertää, mutta eihän niihin ole paljon luottamista. Huomenna tai ylihuomenna kait ne sitten kuulee lopulliset ehdot. Ei suinkaan sieltä mitään hyvää ole tulossa, mutta otettava ne on vastaan mitä annetaan, [...]*¹⁹⁷

4. SELVIYTYMISDISKURSSI

4.1 Selviytymisen ulottuvuuksien malli

Sota asetti yksilöiden ja perheen elämään ja selviytymiseen poikkeuksellisen kovan haasteen. Useat psykologiset teoriat ovat yrittäneet selvittää ihmisen käyttämiä selviytymiskeinoja. Psykkisen

¹⁹⁵ Elli-siskon kirje Kaukolle 18.10.1942/349, Kper SAK, TaY.

¹⁹⁶ Irja-siskon kirje Irmalle 20.8.1944/349, Kper SAK, TaY.

¹⁹⁷ Tapion kirje Irmalle 14.9.1944/349, Kper SAK, TaY

elämän monimuotoisuutta kuvaa israelilaisen Ofra Ayalonin¹⁹⁸ kehittämä Basic Ph -selviytymismalli, jossa selviytymistä kuvataan kuuden eri ulottuvuuden avulla. Kysessä on ollut yritys luoda kokonaisvaltainen selviytymismalli yhdistämällä siihen keskeisten psykologisten koulukuntien teorioista johdetut kuusi vallitsevaa ulottuvuutta. Kukaan niistä on valittu kuvaamaan yhtä kanavaa, jonka kautta yksilö suuntautuu sekä omaan sisäiseen että häntä ympäröivään ulkoiseen maailmaan. Kuusi ulottuvuutta ovat seuraavat:

1. uskomukset ja arvot
2. tunteet
3. sosiaalinen vuorovaikutus
4. mielikuvitus
5. kognitiot
6. fysiologinen ulottuvuus

Ulottuvuuksien englanninkielisten termien alkukirjaimien (belief, affect, social, imaginative, cognitive ja psychological) mukaan selvitysmallista käytetään nimeä Basic Ph. Yhdessä ne muodostavat ihmisen selviytymisvoimavarat.¹⁹⁹ *Uskomusjärjestelmien* perustana voidaan nähdä henkinen etsintä ja elämän tarkoituksen kaipuu, jotka ilmenevät humanistisessa psykologiassa. Abraham Maslow korosti pyrkimystä itsensä toteuttamiseen ja Viktor Frankl perusti logoterapiansa kokemuksiinsa natsien keskitysleireiltä selviytyneenä juutalaisena. Logoterapian johtoajatuksena on, että kyky selviytyä äärimmäisistä vastoinkäymisistä perustuu kykyyn uskoa yksilön yläpuolella oleviin arvoihin, löytää tarkoitus ja säilyttää toivo. Toinen *tunteiden ulottuvuus* on johdettu psykoanalyttisen teorian käsitteistöä. Freud pohjasi ”viettiteoriasensa” tietoisesta ja tiedostamattomasta affektin ratkaisevalle asemalle egofunktioiden jäsentelijänä ja liikkeelle panevana voimana. Terve tasapaino on mahdollista säilyttää ”emotionaalisen katharsiksen” kautta eli ilmaisemalla ahdistavat tunteet ja ilmaisemalla niiden alkuperät. Adlerin yksilöpsykologia taas näkee *sosiaalisen suuntautuneisuuden ja vuorovaikutuksen* psykologisen selviytymisen perusmotiiveiksi. Myös Eriksonin ’kahdeksan kehitysvaiheen’ malli on korostanut sosiaalista ulottuvuutta. Sisäiset vietit ja sosiaalinen vuorovaikutus ovat eri kehitysvaiheissa vuorovaikutuksessa.²⁰⁰ *Mielikuvitusta* on käsitelty erityisesti Freudin teorian pohjalta. Jungin kehittämä analyyttinen psykologia korosti symbolisia elementtejä ja arkkityyppejä kulttuuriperinnössämme ja mielikuvituksen valtaa sisäisessä

¹⁹⁸ Ayalon, 1995.

¹⁹⁹ Ayalon 1995, 27-29.

²⁰⁰ Ayalon 1995, 26.

maailmassamme. Jung perusti näkemyksensä mielikuvituksen keskeisestä roolista ihmisen sisäisen elämän liikkeellepanevana voimana antiikin mytologioihin ja uniin sekä taideteoksiin. *Kognitiivinen koulukunta* asetti etusijalle kognitiiviset prosessit kuten ajattelun, ymmärtämisen, tiedon käsittelyn ja ongelmien ratkaisemisen. Kaikki yksilön tunne- ja käyttäytymisreaktiot ohjautuvat sen mukaan, miten hän havainnoi ja tulkitsee maailmaa. Muun muassa Pavlovin, Watsonin ja Skinnerin ja muiden kehittämät behavioristiset teoriat hylkäsivät ajatuksen kätkeytyksestä psyykkisestä elämästä ja pyrkivät selittämään ihmisen käyttäytymistä ärsykeitten, reaktioitten, refleksien, ehdollistumisen ja vahvistamisen *fysiologisten* käsitteiden avulla. Ihmisen käyttäytyminen on selitettävissä neurokemiallisten reaktioiden avulla.²⁰¹

Monikanavaisen Basic Ph -mallin mukaan yksilöllinen ja ainutlaatuinen selviytymistapa koostuu yksilölle ominaisista kuudesta ulottuvuudesta ja niiden yhdistelmästä. Stressiin reagoidessaan ihminen käyttää useampaa kuin yhtä näistä malleista, mutta kukin yksilö kehittää omien taipumustensa mukaisesti ja ympäröivien olosuhteiden pohjalta itselleen oman erityisen yhdistelmänsä. *Henkisesti suuntautunut (B)* selviytyjä turvautuu uskontoon, arvojärjestelmään, ideologiaan tai sosiaaliseen vastuunkantoon, mikä antaa merkitystä elämälle. *Emotionaalisesti suuntautunut (A)* käyttää emotionaalista, ”affektiivista” kanavaa ilmaisemalla tunteensa itkien, nauraen, toisille kertoen tai ei-kielellisesti esimerkiksi tanssien ja piirtäen. *Sosiaalisesti suuntautunut (S)* ihmistyyppi valitsee sosiaalisen toiminnan, esimerkiksi ryhmään kuulumisen, tehtävän tai jonkin roolin omaksumisen, tuen vastaanottamisen ja antamisen. *Luova selviytyjätyyppi (I)* käyttää mielikuvitusta ja joko välttelee epämiellyttäviä tosiasioita tai löytää ratkaisuja ongelmiinsa käyttämällä mielikuvia, unia ja intuitiota. *Kognitiivinen selviytyjätyyppi (C)* valitsee strategioita, joihin kuuluvat esimerkiksi tiedon keruu, ongelmanratkaisu, oman suunnan etsiminen, sisäinen dialogi sekä toimenpiteiden ja toiveiden tärkeysjärjestyksen listaaminen. *Fysiologisen ”F”*- tyyppin ihmiset reagoivat stressiin pääasiassa toimimalla fyysisesti ja liikkumalla. Stressistä selviytymisessä voivat auttaa rentoutuminen, liikunnalliset harjoitukset, syöminen, nukkuminen tai jopa lääkkeiden ja huumausaineiden käyttö. Jokaisella ihmisellä on oma Basic Ph -yhdistelmä, jota hän käyttää. Selviytymistutkimuksen mukaan yksilön palautumiskyky kehittyy geneettisesti määräytyneiden ja opittujen ominaisuuksien sekä fyysisen, sosiaalisen ja henkisen ympäristön välisenä jatkuvana vuorovaikutuksena. Palautumiskyky kuvataan pyrkimykseksi saavuttaa tasapaino elämässä ja palautumiskykyyn vaikuttavat tekijät voidaan luokitella Basic Ph -mallin avulla.²⁰²

²⁰¹ Ayalon 25-27.

²⁰² Ayalon 1995, 27-29.

Maanpuolustuskorkeakoulun 'Johtamisen sosiaalipsykologia'-julkaisun mukaan stressi voi olla fysiologista, psykologista tai sosiaalista. Se on aina jonkinlainen epätasapainon tila, jossa tilanteen aiheuttamat haasteet tai vaatimukset ylittävät käytettävissä olevat resurssit.

Oleellista stressitilanteessa on ihmisen kyky käsitellä stressiä, ns. psykologiset selviytymiskeinot. Ongelmakeskeisillä selviytymiskeinoilla tarkoitetaan tapoja, joilla pyritään ratkaisemaan tilanteeseen liittyvät ongelmat. Emootiokeskeisissä selviytymiskeinoissa painopiste on tunteiden käsittelyssä. Usein ihmiset käyttävät kumpiakin keinoja: he yrittävät löytää ratkaisun ongelmaan ja toisaalta esimerkiksi puhuvat tilanteen heissä herättämistä tunteista tai vaikkapa urheilevat purkaakseen elimistön stressitilaa. Jotkin selviytymiskeinot ovat haitallisia, kuten vaikkapa alkoholinkäyttö tunteiden lievittämiseen tai aggression purkaminen toisiin ihmisiin huutamalla.²⁰³

4.2 Kirjeiden selviytymisen ulottuvuudet

Tutkin luvussa 4.1 selitetyn Ayalonin Basic Ph -mallin avulla sota-ajan kirjeitä selviytymisen välineenä. Lisäsin alkuperäisen mallin fysiologiseen ulottuvuuteen kirjeiden *luontokokemukset*, sillä niillä näytti olleen merkitystä myös selviytymisen kannalta. Analysoin, miten eri selviytymiskeinot näkyivät kirjeissä. Tutkin myös, mitkä kirjeiden selviytymisen ulottuvuudet eli selviytymisen kanavat, kirjoittajilla pääasiassa oli käytössään sekä mitkä kanavat jäivät vähäiselle käytölle tutkittujen kirjeiden valossa. Luvussa 4.4 tutkin, miten sodan aiheuttama trauma näkyi kirjeissä sekä pohdin, mistä aiheista mahdollisesti vaiettiin keskinäisessä kirjoittelussa. Taustoittavassa luvussa 4.3 esittelen, millaisia näkökulmia sotilaiden selviytymiseen sekä sodan kokemusten hallintaan löytyi tehdyistä tutkimuksista ja tietokirjallisuudesta.

4.2.1 ”Rukoilen, että saisimme elää” – kirjeiden uskomukset ja arvot

Uskomukset ja arvot olivat kirjeistä usein pääteltävissä. Isänmaallisuus näyttäytyi näiden kirjeiden valossa lähinnä velvollisuutena osallistua sotaponnistuksiin. Kirjeiden kirjoittajilla ei ollut Suur-Suomen luomisajatuksia kirjeissään, vaikka jatkosota lyhyen rauhan ajan jälkeen tarjosi monille muille aikalaisille ajatuksen ja toiveen siitä, että Suomen aluetta olisi mahdollisuus laajentaa, hakea korvausta talvisodan jäljiltä. Työn tekeminen ja vastuun kantaminen nousivat myös vaalituiksi arvoiksi, samoin kuin rehellisyys ja luotettavuus. Erkki Pehkonen on etnologian väitöskirjassaan, jossa lähdeaineistona oli kaksi jatkosodan kirjekokoelmaa, tulkinnut kirjeiden kirjoittamisen yksilöllisyyden kokemuksen mahdollistajaksi tilanteessa, jossa yksilön merkitys, tahto ja olemus alistettiin isänmaan etua palvelevan sotilaskollektiivin osaksi. Rintamalta lähetetyissä kirjeissä näkyi

²⁰³ Valtanen, Mikko (toim.) 2008, 47.

mielenkiintoisella tavalla yksilön ja kollektiivisesti rakentuneen kulttuurin vuoropuhelu: miehet kirjoittivat itsestään ajalle tyypillisiä arvoja ja asenteita myötäillen. Toisaalta he pyrkivät säilyttämään identiteettinsä vastustamalla hierarkkisesti rakentunutta ja käskyjen täyttämää elämää sekä sotatilan aiheuttaman poikkeustilan olosuhteita. Sota-ajan kirjeet ovat näin osoitus luovuudesta, jolla yksilö osallistui omaksi kokemansa elämän tulkintaan.²⁰⁴ Sotilaat tappoivat ja heitä tapettiin niiden arvojen puolesta, joita he pitivät elämässä merkityksellisimpinä. Usein merkityksellisin oli myös se kallein. Merkitykselliset asiat olivat sidoksia yhteiskunnan sosiaalisessa kudoksessa: äidinrakkaus, sisaruussuhde, tunnesuhteet miesten ja naisten välillä ja toive suuren asian saavuttamisesta.

*[...] Tunnusomaista toisen maailmansodan ajan Suomelle oli esimerkiksi voimakas kristillinen vaikutus toveruuden kokemisessa rintamalla kuin myös veljeys, joka jalostui kärsimyksessä. Äitiyden ylistys yhdessä sotilaiden uhrausten kanssa oli esiinpistävämpää Suomessa kuin monissa muissa sotaa käyvissä maissa. Halukkuus ”yhdistyä saman lipun alla” voidaan ymmärtää Suomen sisällissodan taustaa vasten. [...] Patriotismi sekoittuneena todelliseen tai kuviteltuun uhkaan läheisiä ja rakkaita kohtaan johti siihen, että kaikki negatiiviset tunteet ja käsitykset projisoitiin viholliseen. [...]*²⁰⁵

Kristilliset arvot olivat kirjeissä selkeästi esillä, erityisesti Kauko-sotilaan ja lähipiirin välisessä kirjoittelussa. Uskonnollisia ilmaisuja oli paljon varsinkin sotilaan kotiin lähettämässä kirjeissä. Kauko-sotilas ja hänen Irma-vaimonsa näyttivät talvisodan aikaisen taustoittavan kirjeenvaihdon perusteella olleen aktiivisia seurakuntalaisia. He olivat osallistuneet hengellisiin tilaisuuksiin ja myös opiskelleet kristillisessä opistossa. Nuoren parin kirjeissä kehoitettiin rukoilemaan ja tutkimaan Raamattua. Kauko saattoi kysyä Irma-vaimoltaan, oliko tämä lukenut Raamattua tai käynyt kirkossa.²⁰⁶ Kirjeiden lopuksi sotilas usein toivotti ”Hyvän Jumalan siunausta ja varjelusta” Irma-vaimolle ja läheisille. ”Voi parhaiten, Luojan avulla ja häneen luottaen, syd. terveisin Isä y.m. kotiväki”-toivotuksiin päätti Kauko Edvart kirjeensä Kauko-pojalleen rintamalla.²⁰⁷ Näytti siltä, että Jumalan puoleen kääntyminen oli kirjeiden kirjoittajille yksi selviytymiskeino sota-ajan oloissa. Rintamalla oli olennaista sopeutua väkivallan ja kuoleman leimaamiin olosuhteisiin sekä oppia hallitsemaan niiden synnyttämää pelkoa, epävarmuutta ja ahdistusta. Uskonnon antama turva oli tässä suhteessa sotilaalle tärkeä mentaalinen selviytymiskeino.²⁰⁸ Kirjeiden kirjoittamista tutkittaessa on havaittu, että kirjoittaminen Jumalalle on hyvin tyypillinen teema minä tahansa aikakautena²⁰⁹. Jo ensimmäisen sotavuoden kirjeissä Kauko-sotilas kirjoitti tyypilliseen tapansa hengellisistä asioista:

²⁰⁴ Pehkonen 2013, 277.

²⁰⁵ Kivimäki & Tepora, 2008, 448-449, käännös ruotsin kielestä Hannele Lamminpää.

²⁰⁶ Esim. Kaukon kirje Irmalle 3.3.1941 /349, Kper SAK, TaY.

²⁰⁷ Kauko Edvartin kirje Kaukolle 1.5.1942/349, Kper SAK, TaY.

²⁰⁸ Kivimäki 2013b, 399.

²⁰⁹ Martyn Lyons 2007, 16-17, 21-22.

*[...] Kunpa tämä sota vain pian loppuisi niin sitten pääsisin täältä kotiin ja kaikki olisi taas niin hyvin. Rukoilen Hyvältä Jumalalta että saisimme elää yhdessä vielä monta, monta onnellista vuotta [...]*²¹⁰

*[...] Muistelin tässä sitä kaikkea, mitä meillä oli vuosi sitten. Ei sitä olisi silloin uskonut, että vuoden kuluttua on elämä taas tällaista. Silloin oli kaikki niin hyvin kun sain olla Sinun kanssasi kahden siellä omassa kodissamme. Nyt on ikävä sinua. Uskon että Hyvä Jumala antaa pian kaiken taas muuttua entiseksi. Sitten on taas kaikki hyvin. Kiitos kaikesta Sinulle Rakas-Omani. Olet aina niin kiltti ja hyvä minulle. Kumpi sinulla olisi kaikki hyvin sitä aina ajattelen. Rakas Irmani kyllä kaikki menee kun muistamme rukoilla ja jättää kaiken Jumalan huomaan. Sitten kun pääsen kotiin jatkan taas sen yhteisen kirjamme lukemista. Sitten on kaikki niin hyvin. Irmani, me aloitamme sitten uuden elämän ja pyrimme kaikessa todella oikeaan ja hyvään elämään eikö niin? [...]*²¹¹

Kauko myös kertoi valloitetun alueen kirkonmenoista, missä pappi oli joutunut kirkossa neuvomaan käytöstapoja paikallisille ihmisille:

*[...]Olimme Maarian päivä aattoiltana täällä sakilla katsomassa kun kirkko vihittiin uudelleen käytettäväksi. Ei täällä kansa paljoa tietänyt kirkkotavoista koska papin täytyi aina välillä neuvoa kuinka kirkossa ollaan ja esiinnyttään! Kyllä tämä kansa täällä ja erikoisesti lapset ovat kurjassa asemassa.*²¹² [...]

Pikku Kaukon synnyttyä Kauko-isä rintamalla kirjoitti Irmalle tavalleen tyypillisesti:

*[...] Huomenna pikku Kake täyttää 1:n kuukauden. Onnittelen merkkipäivän johdosta. Jätän Sinut Rakkain Irmani ja Pikku Kaken Hyvän Jumalan huomaan. Hyvä Jumala varjelkoon teitä kaikelta pahalta. Voikaa oikein hyvin! Terveisiä! Näkemiin*²¹³

4.2.2 ”Ikävä vain sinne sinun luoksesi” – kirjeiden tunteet

Tunteet ilosta suruun ja ikävään olivat läsnä läheisten kirjoittelussa. Vaikka kirjeissä pääosin hoidettiin käytännön asioita, niissä kirjoitettiin myös tunteista. Sensuurin uhallakin väsymyksestä ja sotaan kyllästymisestä kirjoitettiin kotiin. Ikävä ja kaipaus olivat kirjeissä hyvin yleisiä tunteita. Kiukku ja hermostuminen sodan pitkittymisestä näkyivät sotilaiden kirjoittamissa kirjeissä. Rakkauden, ystävyys ilmauksia esiintyi lähes joka kirjeessä. Jo luvussa 3.4 kuvaillut kirjeen kirjoittamisen mallit tarjosivat mahdollisuuden rakkauden ja ystävyys ilmaisulle. Läheistä saatettiin puhutella rakkaaksi ja kirjeen lopuksi lähetettiin rakkaita tai kaipaavia terveisiä. Läheisyyden ilmauksia oli luettavissa niin pariskunnan kuin sotilaan ja vanhempien sekä aikuisten sisarusten välisessä kirjeenvaihdossa. Sotilaan ja vaimon kirjeissä korostui parisuhteen vaaliminen

²¹⁰ Kaukon kirje Irmalle 7.11. 1941/349, Kper SAK, TaY

²¹¹ Kaukon kirje Irmalle 9.11.1941/349, Kper SAK, TaY.

²¹² Kaukon kirje Irmalle 29.3.1942/349, Kper SAK, TaY.

²¹³ Kaukon kirje Irmalle 28.9.1943/349, Kper SAK, TaY.

sodan poikkeuksellisissa oloissa. Marraskuun alussa 1941, hääpäivän aikoihin, Kauko kirjoitti kaipauksestaan Irmalle:

*[...]Ikävä vain on sinne Sinun luoksesi. Niin, tämän kuun 9 p:nä meillä on vuosipäivä. Kiitos Sinulle Rakas Irmani kaikesta mitä meillä on ollut tämän kuluneen vuoden aikana. Sinä olet ollut aina niin kiltti ja hyvä minulle. Kumpi tämä sota vain pian loppuisi niin sitten pääsisin täältä kotiin ja kaikki olisi taas niin hyvin. Rukoilen Hyvältä Jumalalta että saisimme elää yhdessä vielä monta, monta onnellista vuotta. [...]*²¹⁴

Ikävän ilmaisuja oli Kauko-sotilaan Irma-vaimolle lähettämässä kirjeissä erityisen paljon asemasodan vuosina 1942 ja 1943, mutta myös vuoden 1944 kirjeissä, kun sodan päättymistä jo kovasti odotettiin. Nuori pari oli talvisodasta lähtien joutunut sopeutumaan poikkeusoloihin, joissa kirjeenvaihto tarjosi mahdollisuuden myös tunneyhteyden vaalimiseen. Sonja Hagelstam on kirjemateriaalia tutkimalla vakuuttunut, että sotilaat kokivat sota-aikana kodin ja perheen hyvin läheisinä ja mahdollisia etäisyyden ja vierauden kokemuksia yritettiin vähentää. Tälle oli edellytyksenä säännöllinen kontakti kirjeiden välityksellä. Tässä tilanteessa, jossa sotilaat ja heidän läheisensä elivät, kirjeenvaihto täytti tärkeän tehtävänsä tuen saamisena ja antamisena luoden tunteen jatkuvuudesta, stabiiliteetista ja turvallisuudesta. Kirjeenvaihdon avulla ylläpidettiin yhteistä elämää välimatkasta huolimatta.²¹⁵ Pitkä erossa olo olisi muuten saattanut aiheuttaa vieraantumisen tunteita. Kaukon ja Irman kirjeenvaihto edellisen sodan, talvisodan, ajalta oli lähinnä nuoren parin keskinäistä tutustumista ja tärkeä vuorovaikutuskanava sota- ja kotirintamien välillä. Pariskunnan kirjoittamissa jatkosodan kirjeissä oli paljon huolenpitoa ja myötätuntoa. Sotilas Kauko kantoi huolta mm. kotirintaman ravitsemustilanteesta, vaimon terveydestä sekä hyvinvoinnista. Kesällä 1943 raskaana ollut Irma iloitsi kirjeestä ja miehensä tulevasta lomasta:

Rakkain Isini!

*Kiitos Isi Rakkaani kirjeestäsi. sain sen eilen, päivätty se oli 11.6.43 klo 22.30. Kirjeesi oli oikein suuri ilon tuoja kun kerroit pääseväsi lomalle juhaniksi. Olin niin ilonen sen johdosta ettei oikeen viime yönä unta tahtonut olla. Kyllä nyt juhanista tulee oikee juhani kun kerran Sinä pääset lomalle kotiin. On oikeen hauskaa että Sinulla on mennyt hyvin sielä, se vain on ikävä asia että Sinulla on paljon töitä. Muista ettet kovin itseäsi väsyttä. Minulla on oikeen hyvin ollut täällä. [...]*²¹⁶

Ikävä ja harmi sotapalveluksessa olemisesta toistui sotilaan kirjeissä, erityisesti vuonna 1943. Perheeseen syksyllä 1943 syntynyt vauva voimisti Kauko-sotilaan ikävän kokemuksia:

²¹⁴ Kaukon kirje Irmalle 7.11.1941/349, Kper SAK, TaY.

²¹⁵ Hagelstam 2009b, 73.

²¹⁶ Irman kirje Kaukolle 16.6.1943/349, Kper SAK, TaY.

*[...]Kumpu tietäisit Rakkain Irmanni kuinka sanomattoman ikävä minun on etenkin teitä kahta Sinua ja Pojua. Olisi niin hyvä olla siellä Teidän luonanne. Kahden kuukauden kuluttua tulen lomalle sitten on taas hyvin. Joko sinä rakas Irmanni pian viet Kaken valokuvaan? Onko Kake ollut ajelemassa joka päivä? [...]*²¹⁷

Kirjeiden välityksellä haluttiin puolin ja toisin saada selville, millainen vointi läheisellä oli. Isä Kauko Edvart ja äiti Vilma kirjoittivat Kauko-pojalleen omasta ja siskojen voinnista sekä muiden sukulaisten kuulumisia. Kotirintaman isä kirjoitti, että hänellä oli hyvä mieli, kun hän tiesi, etteivät läheiset ole yksin²¹⁸. Isä kirjoitti myös iloitsevana, kun pojalla oli aika ajoin mahdollisuus soittaa kotiin sotarintamalta:

*[...] Niin ne soittosi ovat kovin hauskoja, mutta ymmärrämme kovin hyvin sen vaikeuden mikä niiden saannista on; mutta kirjekin tuo melko tuoreita tietoja koska se näyttää n. 2-3 vuorok. Kuluessa tulevan perille, niin että odotamme niitä aina kun sinulle sopii pistää jokunen rivi josta selviää vaan oma henkilökohtainen vointisi!*²¹⁹ *[...]*

Marraskuussa 1942 Kauko Edvart -isä onnitteli Kauko-poikaansa häpäivän johdosta. Ilmeisesti Vilma-vaimolla oli samana päivänä syntymäpäivä, jolloin pariskunnalla oli syytä juhlia merkkipäiviä:

*[...] Meillä on tänään ollut niin kuin tavallisesti muinakin päivinä, aamulla vaan kun menimme ulos, ajoimme äidin kanssa hissillä yhden kerran ylös ylimääräistä ja minä huusin hiljaa kaikkien meidän puolesta eläköön! Eikö ollut juhlallista? Äiti punasteli ja oli niin kuin ainakin nuoret tytöt joita nostetaan merkkipäivänään.*²²⁰ *[...]*

Vaimolle lähetetyissä kirjeissä on samankaltaista myötätunnon ja välittämisen viestiä kuin Kauko-sotilaan vanhemmiltaan saamissa kirjeissä. Tässä voi havaita siirtymää sukupolvelta toiselle: oli opittu antamaan ja vastaanottamaan niin käytännöllistä kuin psyykkistä tukea. Tutkimuksissa on havaittu, että dialogi vanhemman ja lasten välillä on sallinut enemmän tilaa pelon ilmauksille ja sodan todellisuudelle kuin vaimon ja miehen välinen dialoginen suhde.²²¹ Sodan todellisuuden ymmärrystä oli Kauko Edvart -isän kirjeissä rintamalle, mutta pelon tunne ei ole kirjeistä selkeästi luettavissa. Hermostumisesta ja keskittymiskyvyttömyydestä kyllä kirjoitettiin, kuten myös väsymyksestä ja alakuloisista tunnelmista niin koti- kuin sotarintamalla. Ikävä ja kiukku esimerkiksi siitä, ettei ollut päästy lomille näkyi useammissa kirjeissä, mutta pelon ilmauksia kirjeistä ei juuri löydy. Pelon tunne oli mitä todennäköisimmin verhoutunut johonkin toiseen tunteeseen, esimerkiksi väsymykseen.

²¹⁷ Kaukon kirje Irmalle 22.1.1944/349, Kper SAK, TaY.

²¹⁸ Isän kirje Kaukolle 2.9.1942/349, Kper SAK, TaY.

²¹⁹ Isän kirje Kaukolle 17.9.1942/349, Kper SAK, TaY.

²²⁰ Isän kirje Kaukolle 9.11.1942/349, Kper SAK, TaY.

²²¹ Hagelstam 2011b, 309.

Pelko saattoi tuoda mukanaan heikkouden ja voimattomuuden tunteen, jota yritettiin välttää. Taisteluissa olleilla sotilailla oli todennäköisimmin myös tietynlaista turtumusta sodan väkivallan keskellä eikä pelon kertomiselle tai siitä kirjoittamiselle ollut mahdollisuuksia tai tilaa. Sodan puhkeaminen kesäkuussa 1941 oli luonnollisesti aiheuttanut pelkoa Tampereen kotirintamalla. Heinäkuun lopussa 1941 äiti Vilma kuitenkin kirjoitti rintamalle, ettei kotona enää peläty, kun oli saatu olla rauhassa. Toukokuussa 1943 Kauko-sotilas pelkäsi kotirintaman pommitus- ja kaasuvaaraa ja kehotti läheisiään muuttamaan Pirkkalaan sukulaisten luo²²². Helmikuussa 1944 kirjeissä oli havaittavissa jännittyneitä tunteita, kun Irma lähetettiin sodan pelossa maaseudulle asumaan Kauko-vauvan kanssa.²²³ Kiukkua aiheutti kotirintaman salakauppa, kun pula-aikana jouduttiin jatkuvasti miettimään ja suunnittelemaan hankintoja.

Erityisesti kirjeitä sotarintamalle kaipaillivat Irman kolme nuorta veljeä, jotka olivat vielä naimattomia sotaan joutuessaan. Veljet kirjoittelivat sotarintaman tilanteista taisteluineen, mutta myös tunteistaan. Nuoren Laurin kirjeissä oli marraskuun 1941 lopussa maininta toimeentuloon, joka tekee olon pitkäksi.²²⁴ Joulukuun alussa 1941 Lauri kirjoitti, että sota näyttäisi pian loppuvan, kun suomalaiset olivat tunkeutuneet Karhumäkeen.²²⁵ Tapio-veli toivoi vuoden 1943 ja 1944 kirjeissään Irma-siskon kirjoittavan useammin. Nuorten miesten sotarintamalta lähettämistä kirjeistä on usein luettavissa masentuneisuuden, väsymyksen ja tarkoituksettomuuden sävyjä. Kirjeenvaihto kuitenkin toi merkitystä ja auttoi jotenkin selviytymään korpirintaman todellisuudessa. Kirjeenvaihdon säännöllisyys ja ennustettavuus antoi lohtua ja turvaa. Katkot tai tauot kirjeenvaihdossa koettiin raskaiksi: pelko, ikävä, kiukku näkyivät tutkituissa kirjeissä, kun yhteyttä ei ollut syystä tai toisesta saatu. Sotilas odotteli usein postia ja laski saamiaan kirjeitä. Tapio harmitteli maaliskuun 1943 kirjeessään, kun ei ollut saanut kirjeitä kolmeen päivään²²⁶. Hän toivoi saavansa kirjeitä aivan säännöllisesti ja haaveili lomista ja siitä, että kotona käydessään tapaisi veljensä:

*[...]Kotoa en ole saanut mitään tietoa. Penttikään ei ole viitsinyt kirjoittaa. Hänen kirjeitään olisi niin kovin hauska lukea. Hän kirjoittaa sellaisia kirjeitä, että kyllä ne karkoittavat kaikki synkät ajatukset, mutta en nyt ymmärrä, mikä häntä vaivaa kun hän ei kirjoita. Kai nämä minun kirjeeni ovat ikäviä lukea kun minä kirjoittelen tällaisia ikäviä asioita, mutta tämä yksitoikkoinen elämä tahtoo väkisinkin masentaa.[...]*²²⁷

²²² Kaukon kirje Irmalle 7.5.1943/349, Kper SAK, TaY.

²²³ Kaukon kirje Irmalle 1.3.1944/349, Kper SAK, TaY.

²²⁴ Laurin kirje Irmalle 23.11. 1941/349, Kper SAK, TaY.

²²⁵ Laurin kirje Irmalle 5.12. 1941/349, Kper SAK, TaY.

²²⁶ Tapion kirje Irmalle 23.3.1942/349, Kper SAK, TaY.

²²⁷ Tapion kirje Irmalle 14.9.1944 t/349, Kper SAK, TaY

4.2.3 ”Olen aina aatoksen mukana” – sosiaalinen vuorovaikutus kirjeissä

Vaikuttaa siltä, että tutkimieni kirjeiden kirjoittajat suuntautuivat tietoisesti *sosiaaliseen toimintaan*, jossa perhe toimi toisistaan huolehtivana ryhmänä. Läheisten keskinäinen tukeminen, *sosiaalinen vastuunkanto* oli selkeä arvo ja kirjeiden kirjoittajat olivat jatkuvassa vuorovaikutuksessa lähettäen kirjeitä, kortteja ja paketteja rintamien välillä. Perhe oli keskeinen ryhmä, mutta myös muut sukulaiset ja ystävät olivat mukana tuen antamisessa ja vastaanottamisessa. Perhe jakoi tehtäviä ja tarjosi erilaisia rooleja jäsenilleen. Keskeiseksi tuen antajaksi nousi isä Kauko Edvart, joka hoiti kirjeitse monet käytännön asiat ja antoi henkistä tukea. Isä ei ollut yksin, vaan jakoi vastuuta ja toimintaa äidin ja muiden läheisten kanssa. Sisarusten välinen kirjeenvaihto oli myös merkityksellistä ja tärkeä side eri rintamien kirjoittajille. Perheen lisäksi sotilas kuului sotilaiden muodostamaan pienyhteisöön, joka muodostui tärkeäksi oman siviiliperheen ohella. Sotilaat olivat nuoria miehiä, joille ryhmään kuuluminen oli elintärkeää niin fyysisen kuin psyykkisen selviytymisen kannalta.

Alkuvuodesta 1944 kirjeistä voi lukea tunnelman sodan sellaisesta vaiheesta, jossa valmistauduttiin jonkinlaiseen sodan ratkaisuun ja taisteluihin. Kauko kehotti Irma-vaimoa ja Kake-vauvaa muuttamaan maaseudulle, mikä näytti sodan silloisessa vaiheessa parhaalta ratkaisulta. Vaimo ja vauva muuttivat keskustasta Kämenniemen Mikkolaan Tampereen pohjoispuolelle. Mies kehotti huolehtimaan siitä, että maaseudullakin hankitaan pimennysverhot ikkunoihin. Kauko antoi kirjeessään ohjeita mm. uunin lämmityksestä nuorelle vaimolle. Sosiaalinen vastuunkanto ilmeni usein käytännön asioista kirjoitettaessa:

*[...] Muista Rakkain Irmani aina kun menet nukkumaan ja on lämmitetty katsoa että uunista ei vain tule häkää. Irmani, vedä aina illalla pellejä noin 2 cm verran auki ja sulje suuluukut täydellisesti tällöin on uunissa sen verran vetoa että huoneeseen ei voi tulla häkää. [...]*²²⁸

Ei-kielelliset tuen muodot kuten paketit ruokatarpeineen ja tarvikkeineen osoittivat huolenpitoa ja olivat elintärkeitä miesten henkiselle selviämiseksi sekä sitoivat sotilaan läheisesti kotiin. Ensimmäisen maailmansodan sotilaiden selviämistä tutkinut Michael Roper painottaa, että äidit olivat yleensä nuorille sotilaille yhteiskuntaluokasta riippumatta kaikkein tärkein henkilö.²²⁹ Perheen Vilma-äidin kirjoittelu rintamalle oli pääasiassa pakettien lähettämiseen liittyvää huolenpitoa. Hän kertoi tarkasti pakettien sisällöstä, elintarvikkeiden ja hyödykkeiden hankkimisesta sekä kyseli ruuan riittävydestä ja terveydestä rintamalla. Isä Kauko Edvart teki selväksi, että sotarintamalla oleva

²²⁸ Kaukon kirje Irmalle 1.3.1944/349, Kper SAK, TaY.

²²⁹ Thom, Deborah (toim.) 2011, 75-76.

poika oli läheistensä mielissä ja yhdessä tehtäisiin kaikki voitava, jotta vaikeista ajoistakin selvittäisiin: ”*Olen aina aatoksen mukani, Sinun Isäsi.*”²³⁰ Jo talvisodan aikana isä Kauko Edvart kirjoitti sodassa olevalle pojalleen aivan säännöllisesti. Huolenpito, jota sotilas koki omien vanhempiensa kirjeissä ja puhelinsoitoissa niin talvi- kuin jatkosodassa näytti siirtyneen tapaan, jolla hän huolehti omasta perheestään ja läheisistään. Merkillepantavaa oli, että kirjeiden nuoret naimattomat sotilaat aktiivisesti hakivat apua ja tukea kotona olevilta. Jos kirjeitä ei saatu säännöllisesti, siitä huomautettiin siskolle, jonka velvollisuudeksi nähtiin kirjeiden kirjoittaminen.

4.2.4 ”Kävimme elokuvissa” – mielikuvitus kirjeissä

BasicPh -mallin mukaisesti luova selviytyjätyyppi voi käyttää mielikuvitusta joko niin, että välttelee epämiellyttäviä tosiasioita tai löytää ratkaisun ongelmiinsa käyttämällä mielikuvia, unia ja intuitiota. Sotilas voi siirtyä mielikuvissaan kotiin ja tulevaisuuteen: kirjoittajat haaveilivat rauhan ajasta ja arjen normalisoitumisesta. Epämiellyttäviä tosiasioita kierrettiin ainakin niin, ettei sodan todellisesta luonteesta kirjoitettu kotirintamalle. Sotarintamalta lähetetyissä kirjeistä oli usein luettavissa loman odotus. Sotilas saattoi laskea päiviä lomaansa tai harmitella, kun ei ole päässyt pitkään aikaan lomille. Lomasta haaveilu sekä niiden ajankohdan arviointi toistui kaikkien sotilaiden kirjeissä. Kotiin kaivattiin ja toivottiin läheisten tapaamista.

Sotarintamalla oli, erityisesti asemasodan aikana, mahdollisuus lukemiseen ja elokuvien katsomiseen. Sodan olosuhteissa kaivattiin elämyksiä, joissa mielikuvia saattoi käyttää. Nähdystä elokuvasta ja luetuista kirjoista kerrottiin kirjeissä. Kauko-sotilaalla oli eniten mahdollisuuksia ja halua kirjojen lukemiseen. Hän saattoi kirjoittaa miellyttävistä lukukokemuksista kotiin: ”*Ostin Fordin kirjan ”Elämäni ja työni”, siinä on todella paljon hyvää ja mielenkiintoista.*”²³¹ Nuorten miesten kirjeiden mukaan lukeminen oli tosin haasteellista sotarintamalla, kun korsussa oli ääntä, ja väsymys ja masentuneisuus vaikeuttivat keskittymistä. Alokasaikanaan Tapio-sotilas kirjoitti kasarmilta ja kertoi nähneensä elokuvia. ’Sotapesässä’ oli näytetty elokuvat ”Vieniläistytö” ja ”Kyökin puolella” sekä ”Ave Maria”.²³² Kauko kertoi olleensa elokuvissa ja nähneensä ”Synnin puumerkki” ja ”Alibi” -elokuvat, jotka olivat sotilaan mielestä melko hyviä. Tapio kirjoitti Äänislinnassa komennuksella käydessään käyneensä elokuvissa.²³³ Kauko kertoi kirjeessään Irmalle:

²³⁰ Isän kirje Kaukolle 28.9.1942/349, Kper SAK, TaY.

²³¹ Kaukon kirje Irmalle 30.8.1941/349, Kper SAK, TaY.

²³² Tapion kirjeet Irmalle 27.1. ja 9.2. 1942/349, Kper SAK, TaY.

²³³ Tapion kirje Irmalle 25.1.1944/349, Kper SAK, TaY.

[...]Kävimme eilen iltana elokuvissa tuolla kauppalassa, se filmi oli ”Huumaava tanssiaisyö” se oli ”Tsaikovskin elämäkertaa ja todella hyvä filmi. [...]”²³⁴

Sodan loppumisen toivominen ja kaipaus kotiin oli yleistä kirjeissä koko jatkosodan ajan. Kauko kirjoitti Irmalle unestaan:

[...] Rakas Irmani minun on ikävä Sinua. Katselin äsken niitä valokuvia. Voi kumpi tämä kaikki pian loppuisi että pääsisi kotiin Sinun luoksesi. Näin viime yönä unta Sinusta, olin olevinani sotareissulla ja Sinä tulit minua katsomaan ja kaikki oli niin hyvin, mutta kun heräsin niin huomasin että se oli unta. [...]”²³⁵

Sodan loputtua Kauko lähetti tavaroitaan kotiin ja haaveili tutuista paikoista Tampereella:

[...] Sitten, kun tulen kotiin niin sitten kierrämme taas kaikki vanhat retkeily paikkamme Kaupinojalla, Näsinkalliolla, Pyynikillä y.m. eikö niin Rakkain Irmani? [...]”²³⁶

4.2.5 ”Kirjoitan niistä raha-asioista” – kognition käyttö kirjeissä

Kognition käyttäminen; tiedonkeruu, ongelmanratkaisu, vaihtoehtojen punninta, toimenpiteiden ja toiveiden tärkeysjärjestykseen laittaminen oli keskeistä kirjeissä. Käytännön asioiden hoitaminen oli kirjeiden pääasiallista sisältöä. Irma kirjoitti Kaukolle raha-asioista ja pakettien lähettamisestä:

Kirjoitat niistä raha-asioista. Kyllä minä ne kaikki lisä anomukset tiedän, minä luultavasti saankin 60% lisää, ainakin ne naiset arvelivat jotka silloin kävivät meillä sen vuokra-asian takia. En kirjoita näistä tämän enempää, neuvotellaan sitten kun tulet lomalle. Mutta älä Sinä vain ole suotta huolissasi minusta, kyllähän minä täätä, aina pärjään kun Sinä vain sielä pärjäätkä kaikella tavalla. Minua on vähän surettanut sekin asia kun en ole yhtään Sinulle Rakkaani pakettia lähettänyt. Onko sinulla ollut puppua sielä? Muista hoitaa itseäsi sielä Isi Kultani. Kyllä minä täällä itsestäni huolen pidän. Postiin on jo vähän kiire joten täytyy lopettaa. Rukoilen aina täällä Sinulle Rakkaimpani Hyvän Jumalan siunausta ja suojelusta. Voi oikein hyvin ja tervetuloa sitten juhaniksi kotiin isi rakkain. Näkemiin. Marasi.”²³⁷

Sukupolvidiskurssin luvuissa tarkasteltavina olivat sekä perheellisten että naimattomien nuorten kirjeet ja niiden välittämät kokemukset niin sota- kuin kotirintamallakin. Kirjeenvaihto oli pääosin arkisten asioiden selvittelyä, *kognitiivista ilmaisu*a, joka auttoi säilyttämään kosketuksen normaaliin siviilielämään. Kirjeiden lisäksi sota-ajan ihmiset saivat tietoa sotatilanteesta sanomalehdistä ja radiosta. Kirjeissä esiintyi kriittisyyttä virallista tiedotusta kohtaan ja myös epäilyjä propagandan käytöstä.

²³⁴ Kaukon kirje Irmalle 7.11.1943/349, Kper SAK, TaY.

²³⁵ Kaukon kirje Irmalle 18.3.1942/349, Kper SAK, TaY.

²³⁶ Kaukon kirje Irmalle 7.11.1944/349, Kper SAK, TaY.

²³⁷ Irman kirje Kaukolle 16.6.1943/349, Kper SAK, TaY.

4.2.6 ”Täällä on koskematonta erämaata” – fysiologinen ulottuvuus ja luontokokemukset kirjeissä

Fysiologiseen ulottuvuuteen lisäksi *luontokokemukset*, sillä kirjeiden perusteella vaikutti siltä, että luonto omalta osaltaan auttoi sotilaita selviytymään tarjoamalla kauneuden, virkistuksen ja jatkuvuuden kokemuksia. Suomalaisille metsä lienee ollut myös turvapaikka, vaikka se oli myös sotatanner. *Luonto* oli kirjeissä esillä monissa merkityksissä. Niin sota- kuin kotirintamankin kirjeissä kuvailtiin säätilaa samoin kuin vuodenaikojen vaihtelua. Luonnosta saatiin ravintoa: kirjeissä selitettiin marjastusta ja myös riistan ja kalojen pyydystämistä ja hankintaa. Kirjeissä kuvailtiin luonnon kauneutta, erityisesti koskemattomien erämaiden luontoa ihasteltiin²³⁸. Kauko Edvart -isä keskusteli Jänkjärven seudun sankoista metsistä Kaukon kanssa ja ihasteli kuvausta metsien komeudesta. Hän oli metsäalan ammattilainen ja kirjoittaminen metsistä vaikutti mielenkiintoiselta aiheelta.²³⁹ Kauko-sotilas kirjoitti mielellään luontokokemuksistaan. Hän kertoi usein kirjeissään uimisesta ja saunomisesta sekä pyysi useammassakin kirjeessä, että hänelle lähetettäisiin uimahousut. Saunomisen kuvauksia esiintyi myös nuorten asevelvollisten kirjeissä. Sauna oli tärkeä niin hygienian kuin vaatteidenkin kuivatuksen vuoksi. Lisäksi se tarjosi rentoutumisen ja virkistuksen mahdollisuuden. Kortissaan Irmalle Kauko kertoi ampuneensa 20-senttisen rantahauen ja toivoi saavansa ammuttua vielä isompiakin kaloja. Kotiväki kyseli vastauskirjeissään kalaonnesta ja kertoi saaneensa ostaa isohkoja särkiä.²⁴⁰ Rintamalta lähetetyissä kirjeissä kerrottiin korsussa puuhastelusta ja puutöiden tekemisestä. Kauko suunnitteli kirjeessään sängyn tekemistä pikku Kaukolle ja mietti, kävisikö kuusi tai mänty raaka-aineeksi, kun koivua ei ollut saatavilla²⁴¹. Kotirintaman kirjeissä selvitettiin marjojen ja sienien keruuta, perunannostoa läheisellä maaseudulla tai kävelyretkiä vapaa-ajalla. Arkisista asioista kuten syömisestä, nukkumisesta ja lääkkeiden käytöstä kirjeissä oli paljon mainintoja. Äiti Vilma antoi äideille tyypilliseen tapaan Kaukolle ohjeita:

*[...] Muista nyt ottaa joka päivä 2 askorpiinia, 4 kalkkia ja yskänlääkettä heti kun on sitä rööhää kurkussa ja aina joskus niistä kahdesta pullosta, ja muista pukee kaikki mitä on ettet kylmety ja pane 2 det kuivat sukat yöksi jalkaan. ja pyydä lääkäriin usein muista nyt. Syö pian pois korput ja tämä pieni voi ja sokeri. säästä sakariinia ja syö sokeri pois. Irma lähettää sinulle sitten enempi voita kun Holma tulee meillä oli näin vähän nyt. [...]*²⁴²

Näissä kirjeissä ei juurikaan selitetty liikuntakokemuksia. Väsyneet ja sodan ankarissa olosuhteissa pitkään eläneet sotilaat olivat usein fyysisen jaksamisensa äärirajoilla, joten liikunnan harrastaminen stressitilanteessa ei ollut mahdollista tai tarpeellista. Tosin on huomioitava, että varsinkin asemasodan

²³⁸ Kaukon kirje Irmalle 18.3.1942/349, Kper SAK, TaY.

²³⁹ Isän kirje Kaukolle 31.3.1942. /349, Kper SAK, TaY.

²⁴⁰ Kotiväen kirje Kaukolle 4.5.1942/349, Kper SAK, TaY.

²⁴¹ Kaukon kirje Irmalle 25.1.1944/349, Kper SAK, TaY.

²⁴² Äidin kirje Kaukolle 11.9.1942/349, Kper SAK, TaY.

aikana rintamalla harrastettiin eri liikuntalajeja ja myös järjestettiin kilpailuja. Rintamaurheilussa olivat mukana ennen muuta ne, jotka olivat urheilleet rauhan aikana jossakin urheiluseurassa²⁴³. Kauko-sotilas kertoi olleensa urheilukilpailuissa tuomarina.²⁴⁴

4.3 Sodan kokemusten hallinta

Toisen maailmansodan keskitysleirin kauhut kokeneen Viktor E. Franklin²⁴⁵ filosofiassa vapaus inhimillisenä ilmiönä on rajallista, koska ihminen on sidoksissa olosuhteisiin. Hän on kuitenkin vapaa valitsemaan suhtautumistapansa eikä näin ollen ole täydellisesti olosuhteiden armoilla. Ihminen suuntautuu päämääriinsä lähtökohtinaan arvot ja tarkoitukset, jotka toimivat syinä ja motiiveina.²⁴⁶ Viktor E. Frankl on havainnut vankien käyttäytymisessä kolme selviytymisen vaihetta: saapumisen, varsinaisen leirielämän ja vapautumisen jälkeiset vaiheet. Vaikka Frankl kuvasikin leiriolosuhteita, hänen havaintonsa sopivat todennäköisesti hyvin myös sotarintaman todellisuuteen, johon taisteluihin osallistuneet joutuivat. Ensimmäiselle vaiheelle on tyypillistä *tulosokki*, jota voivat leimata hämmennyksen ja ahdistuksen sekä toisinaan kiitollisuuden ja onnen tunteet. Elämänhallinta punnittiin saapumistilanteessa ja sodan todellisuus paljastui nuorille. Toista leirielämän vaihetta Frankl nimittää *apatian vaiheeksi*. Siinä ihminen tietyllä tapaa kuolee emotionaalisesti; hän ei tunne enää inhoa, kauhua ja sääliä järkyttäviä tapahtumia kohtaan, vaan kokee eräänlaista tunteettomuutta, joka voidaan nähdä suojamekanismina. Todellisuus hämärtyy ja kaikki toiminta keskittyy vain omaan ja toverien hengissä säilymiseen.²⁴⁷ Kolmannessa vapautumisen vaiheessa on *epätodellisuuden tunne*. Vangit olivat kadottaneet kyvyn tuntea mielihyvää niin perusteellisesti, että joutuivat opettelemaan sen hitaasti uudelleen. Mielihyvän kokemuksen lisäksi vapautunut ihmettelee, miten on voinut selviytyä sekä tuntee helpotusta, ettei enää tarvitse pelätä mitään maailmassa ”Jumalaansa lukuun ottamatta”.²⁴⁸ Kaisa-Maria Peltokorven lottien selviytymisestä tarkastelemassa väitöskirjassa²⁴⁹ sekä lotat että sotilaat kertoivat apatiasta, mielen tylsistymisestä. Kyse oli sotaan totumisesta ja sen arjen normalisoitumisesta, tilanteesta, jossa taustalla oli traumaattinen kokemus ja tulevaisuus oli uhkaava ja epävarma. Peltokorven mukaan lottien sodassa selviytymisen perustana olivat yksilön perimä, aiemmat kokemukset ja olosuhteet. Haasteen heidän selviytymiselleen asetti

²⁴³ Vasara 2005, 601.

²⁴⁴ Kaukon kirje Irmalle 2.8.1943/349, Kper SAK, TaY.

²⁴⁵ Viktor E. Frankl oli keskitysleireistä selvinnyt maailmankuulu psykiatri, logoterapian ja eksistentiaalianalyysin kehittäjä.

²⁴⁶ Frankl 1980, 46, 52.

²⁴⁷ Frankl 2010, 17, 27-30, 34.

²⁴⁸ Frankl 2010, 82-86.

²⁴⁹ Peltokorpi 2011.

traumaattisten kokemusten määrä. Järkyttäviä kokemuksia saattoi kasautua ja ketjuuntua eikä niitä ehditty käsitellä.²⁵⁰

Ilari Taskinen on tutkinut jatkosodan aikaisia kirjeitä dokumenttina selviytymiskyvystä ja sodan kokemusten hallinnasta. Tutkielmassa selvitettiin, miten sotilaat pyrkivät rakentamaan kirjeissä kertomuksia, jotka tekivät sodan kokemukset kestäviksi ja ymmärrettäviksi. Sotilas oli aktiivinen toimija, joka pyrki hallitsemaan kokemuksiaan eikä ollut ainoastaan uhrin asemassa. Yksi sotilas rakensi kirjeidensä kertomuksissa romanssin muotoisen kertomuksen, jossa suuntasi katseensa onnekkaaseen tulevaisuuteen ja voitokkaaseen päätökseen. Toinen sotilas rakensi sodasta satiirisen kertomuksen. Hän kielsi perinteiset tavat suhtautua kuolemaan ja väkivaltaan ja pyrki näin kyseenalaistamaan etulinjan vaarat ja siellä koetun kärsimyksen. Kolmas taas ei onnistunut rakentamaan yhtenäistä kertomusta kokemastaan. Hänen yrityksensä hallita kokemuksiaan palasivat lopulta aina kärsimykseen ja sodan tarkoituksettomuuteen. Tutkitut sotilaat kokivat tilanteita, joissa heidän kanoniset käsityksensä omasta maailmastaan murtuivat. Kirjeissä välittyi kuva prosesseista, joissa tätä muuttunutta maailmaa pyrittiin selittämään ja hallitsemaan. Kaksi ensimmäistä sotilasta näytti onnistuneen tässä prosessissa. He onnistuivat luomaan kertomuksen, joka auttoi heitä kestämään sodan rasitukset. Kolmas sotilas oli esimerkki yksilöstä, joka ei tässä onnistunut.²⁵¹

Sodasta selviytyminen oli pitkälti perustarpeista huolehtimista, mutta myös järjestyksen luomista omaan elämään. Järjestyksen luominen oli erityisen haasteellista sotilaille, joka oli erossa läheisistään ja yritti luoda järjestystä sotarintaman kokemusten keskellä. Knut Pipping totesi jo vuonna 1947 ilmestyneessä ”Kompaniet som samhälle” -kirjassaan, että sotilaat eivät taistelleet suurten ideologioiden vaan tovereidensa vuoksi. Jalkaväkikomppanian miehet toimivat tiiviinä yhteisönä suurelta osin epävirallisten normien mukaisesti.²⁵² Rintamatoveruudesta voidaan puhua pienryhmäsolidaarisuutena ja aseveljeys kytkeytyi nationalistiseen ideologiaan ja kansalaiskasvatukseen. Rintamamiehet vierastivat avointa sotapropagandaa, mutta näyttivät omaksuneen ne keskeiset kansalliset merkitykset, joilla heidän maanpuolustustehtävänsä perusteltiin.²⁵³ Ville Kivimäki kirjoittaa myös ryhmäidentiteetistä, mitä symbolisoivat esimerkiksi sotilaiden keräämät sotamuistot ja voitonmerkit. Enemmistölle sota vaikuttaa olleen moraalinen ongelma, jonka vaikeus vaihteli yksilö-, pienryhmä- ja tilannekohtaisesti. Pääasiassa se ratkaistiin

²⁵⁰ Peltokorpi 2011, 283-287.

²⁵¹ Taskinen 2012.

²⁵² Pipping 1947.

²⁵³ Kivimäki 2013b, 399.

etäännyttämällä oma minä, tunteet ja vihollisen inhimillisyyden tappamisen aktista. Sotilaallisessa kielessä ”vihollinen tuhottiin” ja tappaminen koettiin itsepuolustuksena. Sotilas asetettiin isänmaan puolustajan rooliin, joka auttoi tarjoamaan tappamiselle merkityksiä, jotka itse asiassa muunsivat teon joksikin muuksi kuin varsinaiseksi tappamiseksi. Etäännyttäminen palveli yhtä aikaa kahta päämäärää: se teki tappamisen mahdolliseksi ja antoi mahdollisuuden muistella sitä myöhemmin ilman että sotilaan tai veteraanin identiteetti olisi vaarantunut.²⁵⁴ Ensimmäisen maailmansodan sotilaita tutkineen John Ellisin mukaan solidaarisuus taistelutovereille oli hyvin keskeistä rintaman olosuhteissa. Kotirintamalla ei voitaisi ymmärtää sitä, mitä miehet kokivat yhdessä. Tämä näkyi kotiin lähetetyissä kirjeissä, joissa olosuhteita ei yleensä kuvattu sellaisina kuin ne olivat.²⁵⁵

*Psyykkinen sopeutuminen edellytti sotilailta usein voimakasta identiteettimuutosta, joka ilmeni niin rintamamiesten erityisessä slangissa, huumorissa, käytöksessä kuin ulkoisissa tunnusmerkeissäkin. Rintamakulttuuri oli voimakkaasti sukupuolittunut. Korostamalla eroa ”maskuliinisen” etulinjan ja ”feminiinisen”, ”epämiehekkään” kotirintaman ja takalinjojen välillä sotilaat vahvistivat omaa rintamaidentiteettiään. Sekä kuvitellut että todelliset naiset toimivat miesten rintamayhteisöä kiinteyttävinä objekteina, mutta tämän lisäksi etenkin äideissä sekä sisarellisissa lotissa ja sairaanhoitajissa ruumiillistunut puhdas, huolehtiva naiseus tarjosi nuorille sotilaille lohduttavan tunnesiteen väkivallan keskellä.*²⁵⁶

4.4 Trauman ja vaikenemisen ulottuvuudet

Kesän 1941 läpimurtotaisteluiden aikana oli havaittavissa psyykkisten tappioiden nopeaa kertymistä. Ensimmäisessä aallossa tulivat kesäkuussa talvisodan traumatisoituneet veteraanit. Talvisodasta oli selvitty hyvin, mutta nyt uudessa tilanteessa sotilaiden hermot alkoivat pettää paljon pienemmästä. Vanhan rajan ylityksen jälkeen myös taistelumotivaatiossa tapahtui muutoksia. Asemasota vuosina 1942–1944 voidaan nähdä hermosotana, jonka aikana kulki tasainen potilasvirta psykiatriseen hoitoon. Jatkuva varuillaan olo, partiot ja kotihuolet kuormittivat sotilaita psyykkisesti.²⁵⁷ Tutkituissa kirjeissä juuri asemasodan ajalta oli paljon merkintöjä tarkoituksettomuudesta, koti-ikävästä ja sotaväsymyksestä. Hyökkäysvaiheen jälkeinen pitkittynyt sota näytti raastavan hermoja. Jo syksyn 1941 kirjeissä Kauko-sotilas palasi mieleensä siviilielämänsä ja harmitteli sotaan joutumistaan. Syyskuun lopussa hän kertoi Irmalle lähetetyssä kirjeessä rintamaolosuhteista luteineen.²⁵⁸ Rintaman vaikeista olosuhteista Kauko ei kokonaan vaiennut, vaan hän kirjoitti esimerkiksi täi- ja

²⁵⁴ Kivimäki 2006, 208.

²⁵⁵ Ellis 1976, 189-205.

²⁵⁶ Kivimäki 2013b, 399.

²⁵⁷ Kivimäki Ville, luento Metso-kirjastossa Tampereella 6.4.2014.

²⁵⁸ Esim. Kaukon kirje Irmalle 28.9.1941/349, Kper SAK, TaY.

ludeongelmista useammissa kirjeissä. Ikävän viestit lisääntyivät erityisesti asemasodan vuonna 1943 ja viimeisenä sotavuonna 1944. Vuosien 1943 ja 1944 kirjeissä on mainintoja kirotusta sodasta ja sodan hullutuksesta sekä siitä, että sotahomma itketti.²⁵⁹ Yksityiskohtaisesti koettuja hankaluuksia ei kuitenkaan selvitetty, joten taisteluiden kulusta, rintaman väkivallan olemuksesta kirjeistä ei juurikaan löydy tietoa. Sotilaat kirjoittivat tunteistaan, mutta eivät yksityiskohtaisesti koetuista vaikeuksista. Sodan todellisuus ei kääntynyt kirjeiden kielelle, vaan kirjoittajat jatkoivat yhteistä elämää, jolloin siviiliaiheet tai rintaman olosuhteiden kuvaus varsin arkisesti korostuivat. Nuori Tapio-sotilas kertoi Irma-siskolleen siitä, miten sota kiukutti. Usein hän myös valitteli usein keskittymiskyvyttömyyttään. Sotilaan oli aika ajoin vaikea keskittyä kirjoittamiseen tai kirjojen ja lehtien lukemiseen²⁶⁰. Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisun mukaan psykologiset kriisit voidaan luokitella kahteen ryhmään: normatiivisiin kriiseihin, joita kuuluu kaikkien ihmisten elämänkulkuun, ja traumaattisiin kriiseihin, jotka johtuvat poikkeuksellisen vaikeista kokemuksista:

Sota on yksi tällainen poikkeuksellinen ja mahdollisesti psyykkisesti traumatisoiva kokemus. Psyykkisellä traumalla tarkoitetaan kokemusta, joka on yksilölle ylivoimaisen vaikea. Vaikka onkin aina yksilöllistä, miten kukin havaitsee ja tulkitsee erilaiset tilanteet, on kuitenkin katsottu, että oma tai läheisen joutuminen hengenvaaraan ovat yleisesti niin vaikeita tilanteita, että ne tuottavat huomattavaa kärsimystä kenelle hyvänsä. Muita yleisesti vaikeaksi lueteltuja tilanteita ovat toisen ihmisen väkivaltaisen kuoleman näkeminen ja useiden ihmisten kuolema samanaikaisesti.

Taistelustressin käsitteellä nykyisin kutsuttavaa reaktiota on havaittu ja tutkittukin jo monien sotien aikana. Taistelustressiin suhtautuminen on vaihdellut ja muuttunut historian, lääketieteen ja psykologian kehityksen myötä. Vielä 1800-luvulla taistelustressistä käytettiin nimitystä shell shock ja sen uskottiin olevan seurausta räjähdysten aivoissa aiheuttamista muutoksista. 1900-luvun puolivälissä ja erityisesti Vietnamin sodan jälkeen taistelustressin tutkimus lisääntyi, ja ilmiötä alettiin ymmärtää paremmin. Myös hoitomenetelmät ovat kehittyneet. Akuutin taistelustressin hoitoperiaatteissa pätee edelleen se, että hoidon tulisi tapahtua nopeasti ja rintaman läheisyydessä siten, että oletuksena on, että hoidon jälkeen sotilas kykenee palaamaan takaisin taistelutehtäväänsä.²⁶¹

Nykyisin psykiatrit ja psykologit käyttävät trauman diagnosoimisessa virallista määritelmää. Sen mukaan trauman aiheuttaa stressaava tapahtuma, joka on normaalin inhimillisen kokemuspiirin ulkopuolella ja olisi hyvin ahdistava kenelle hyvänsä. Tämän määritelmän piiriin kuuluvat seuraavat epätavalliset kokemukset: vakava uhka, joka kohdistuu yksilön elämään ja fyysiseen koskemattomuuteen; vakava uhka tai vahingoittaminen, joka kohdistuu yksilön lapsiin, puolisoon tai muihin lähisukulaisiin; yksilön kodin tai yhteisön äkillinen tuhoutuminen; fyysisen väkivallan tai

²⁵⁹ Esim. Kaukon kirjeet Irmalle 31.5.1943, 16.10.1943, 30.1.1944/349, Kper SAK, TaY.

²⁶⁰ Esim. Laurin kirje Irmalle 16.12. 1943/349, Kper SAK, TaY.

²⁶¹ Valtanen Mikko (toim.) 2008, 47.

onnettomuuden seurauksena vakavasti loukkaantuneen tai kuolleen ihmisen näkeminen.²⁶² Nykytietämyksen kaltaista tietoa sodan traumauttamien avuksi ei vielä ollut käytössä jatkosodan kokeneille sotilaille. On todennäköistä, että osa kokemuksista oli hyvin traumaattisia, mutta niistä ei voi tietää mitään kovin tarkasti kirjeiden perusteella. Sotilaiden lähettämien kirjeiden sävy oli yleensä toiveikas ja myönteinen: mahdollisesti negatiivista tunteista kirjoittamista välteltiin. Tutkituissa kirjeissä taisteluissa olleet nuoret veljekset olivat joutuneet ilmeisen raskaisiin ja koviin kokemuksiin sotarintamalla. Tapio-sotilas kertoi taisteluista ja niiden vaikeudesta sekä sotilaiden väsymyksestä kesän 1944 taisteluissa. Kesäkuun lopussa 1944 Lauri-veljelle tarjoutui joukkojen siirtymisen myötä mahdollisuus tavata Tapio-veljeään, joka oli ollut toisaalla suorittamassa sotapalvelustaan:.

4974:ssä 25.7.1944

*[...] Hän oli joutunut kokemaan monet sodan vaarat ja kauhut sen jälkeen kuin viimeksi tapasimme Viipurissa. Nyt hän ei ole kuitenkaan aivan linjassa, mutta kuitenkin vaaravyöhykkeellä. Lauri oli käynyt Penttiäkin tapaamassa. Pentti on ollut meistä veljeksistä kaikkein pahimmissa paikoissa. Hän on ollut siinä Viipurin kaameassa pommituksessakin. Pentti on nyt tuolla rannikolla. Hän on toistaiseksi levossa, mutta parin viikon kuluttua hän kait taasen joutuu linjaan. Lauri kyllä sanoi että se on hiljainen lohko, missä Pentti nykyisin on. Voin käydä häntä ehkä katsomassa, jos vain pääsen täältä. Kyllä pojat ovat kovia kokeneet, mutta ehkä pahin on nyt ohi, toivotaan ainakin sitä. [...]*²⁶³

Läheisillä kirjeiden kirjoittajilla näyttäisi olleen tarve kirjoittaa tunteistaan ja kokemuksistaan. Hyökkäyskesän 1941 ja kesän 1944 kirjeissä oli peiteltyä kerrontaa tilanteen vakavuudesta, sillä selvästikään läheisiä ei haluttu liiaksi huolestuttaa. Vaikeimmista tilanteista ei voitu kirjoittaa kotiväelle: niistä oli luontevinta puhua saman kokeneiden kanssa. Esimerkiksi nuoret naimattomat veljekset keskustelivat keskenään sotakokemuksistaan ja kotiväelle kirjoitettiin peitellysti. Isä Kauko Edvartin ja Kauko-pojan kirjeenvaihdossa oli ymmärrystä sodan eri vaiheista. Isä tuntui ymmärtävän ehkä koko lähisuvusta parhaiten, mikä tilanne sotarintamalla oli. Viestit hengissä pysymisestä, kuulumisten vaihto ja käytännön asioiden hoito oli keskeistä kirjeissä.

Ville Kivimäen kesällä 2013 julkaistu väitöskirja käsittelee sotatraumaa. Kivimäen mukaan sodassa syntyneisiin psyykkisiin häiriöihin liittyi moraalista paheksuntaa ja häpeän stigma – niiden olemassaolo pyrittiin myös kieltämään, marginalisoimaan ja erottamaan itse sotakokemuksesta. Toisen maailmansodan mieleltään järkkyneitä sotilaita on ollut vaikea sisällyttää kansalliseen

²⁶² Levine 2008, 33-34.

²⁶³ Laurin kirje Irmalle 25.7.1944.

historiankirjoitukseen aina näihin päiviin saakka.²⁶⁴ Väitöskirjaan perustuu myös syksyllä 2013 Tieto-Finlandialla palkittu teos ”Murtunut mieli”. Tutkijan mukaan historian tutkimus on hitaasti herännyt ”tavallisten ihmisten” kokemusten, tunteiden ja ajattelun tutkimiseen. Näkökulman muutos sotahistorian tutkimuksessa on tapahtunut 1990-luvulta alkaen.²⁶⁵

Psyykkiseen hoitoon päätyneillä talvi- ja jatkosodan sotilailla oli yleensä hyvin vaikeat oireet. Altistavia taustatekijöitä ei ole kovin helppo määritellä. Psykiatriset potilaat olivat Ville Kivimäen mukaan iäkkäämpiä kuin sotilaat keskimäärin. Tilastollisesti kontrolloimattomia taustatekijöitä on tutkimuksellisesti ollut hankalampi selvittää, kuten sotilaan lapsuus- ja nuoruuskokemuksia ja perhesuhteita, henkilökohtaisia vastoinkäymisiä ja sairauksia sekä asemaa sotilaiden pienyhteisössä. Toverihenki, nuori ikä ja uskonnollisuus näyttäisivät liittyneen psyykkiseen selviytymiseen. Nuorille 19–24 -vuotiailla sotilaille äiti oli usein tärkein ihminen, kun vastuuta ei vielä ollut omasta perheestä tai parisuhteesta. Psyykkisen selviytymisen taustalla voidaan nähdä muitakin kokijalleen merkityksellisiä asioita. Lapsuuden vaiheilla, esimerkiksi nälän, orpouden tai väkivallan kokemuksilla todennäköisesti on ollut vaikutusta myös sotilaiden sodasta selviytymiselle. Sotamuistelmien mukaan paras henkinen tuki tuli omalta toveriporukalta. Oma pelko peitettiin, kun sitoutuminen ryhmään korostui nuorten miesten kohdalla. Veteraanien kertomuksista on luettavissa selostuksia, joiden mukaan ”kaverilta meni hermot”, ei juuri siitä, että itseltä meni.²⁶⁶ Tutkitun kirjekokoelman sotilaille kirjoittaminen oli ensiarvoisen tärkeä tapa olla yhteydessä läheisiin. Sotarintamalla ollut yritti löytää merkitystä nuoreen elämäänsä ja tässä kirjeenvaihdolla oli keskeinen rooli. Yhteys kotiin ja läheisiin näyttäytyi kirjeissä ensiarvoisen tärkeänä. Nuori Lauri lähetti sodan loppupuolella Irma-siskolle kirjeen, kun joukot olivat siirtyneet Kannakselta korpimetsään:

[...] Kirjoita sinä taas, kun kerkiät minullekin, sillä kirjeet täällä korvessa on ainoat, jotka tuovat jonkinlaista merkitystä. Voi oikein hyvin! Monin terveisin ! Lauri

Vaikenemisen ulottuvuus on syytä ottaa huomioon sota-ajan kirjeitä tutkittaessa. Historioitsija David A. Gerber puhuu *strategisesta hiljaisuudesta*. Vaikenemista tietyistä teemoista ei Gerberin mukaan pidä nähdä puutteena, joka tutkijan tulisi voittaa vaan nähdä se vuorovaikutuksen tapana muiden kirjeen sisältöjen rinnalla²⁶⁷. Tutkituissa kirjeissä kirjoitettiin sotatapahtumista, mutta joistakin asioista vaiettiin lähes täysin. Oma huomioni oli kirjeitä lukiessani se, että väkivallasta aika pitkälti

²⁶⁴ Kivimäki, 2013a.

²⁶⁵ Kivimäki 2013b, 17.

²⁶⁶ Kivimäki Ville, luennot Työväenmuseo Werstaassa 28.1.2014 sekä Metso-kirjastossa 6.4.2014 Tampereella.

²⁶⁷ Lainaus Hagelstam 2014, 87 mukaan.

vaiettiin. Puhuttiin kyllä taisteluista, varsinkin nuorten asevelvollisten kirjeissä, muttei kuvailtu tai selostettu väkivallan akteja sen tarkemmin. Kuitenkin kirjeistä voi päätellä, että sotilaat olivat olleet monissa hyvin traagisissa tilanteissa. Vaikeneminen oli läheisten suojelua tilanteessa, jossa kokemuksellinen kuilu koti- ja sotarintaman välillä oli syvä ja läheisten välillä oli maantieteellinen etäisyys. Kotirintaman läheisiä ei haluttu huolestuttaa vaan keskityttiin pääasiassa yhdessä jaettaviin asioihin niin käytännön asioista kuin tunteistakin kirjoitettaessa²⁶⁸. Sotilas saattoi ankkuroitua kirjeitse kotiin ja kokea jatkuvuutta, stabiilitettä ja turvallisuutta²⁶⁹.

Henrik Meinanderin mukaan vaiteliaisuuteen oli monia syitä. Yhtenä syynä sotilaiden kyvyttömyyteen kuvata tunne-elämäänsä rintamalla oli juuri se, että sotilaiden odotettiin alusta saakka ja koko sodan ajan työntävän syrjään tunteensa tai ainakin hallitsevan niitä. Taistelukyky edellytti keskittymistä. Kun valppaana oloa oli kestänyt pitkään ilman riittävää lepoa ja ravintoa, useimmat sotilaat siirtyivät osittain tiedottomaan, unenomaiseen tilaan, josta harva kykeni kertomaan myöhemmin ymmärrettävästi. Tästä syystä rintamaveteraanit yleensä välttivät puhumasta aiheesta ”sivullisille”, jotka eivät itse olleet olleet rintamalla.²⁷⁰ Sodan jälkeen kokemuksia käsiteltiin erityisesti rintamalla palvelleiden kesken sekä julkisuudessa kirjallisuuden ja teatterin keinoin²⁷¹. Esimerkiksi Åke Lindmanin 2000-luvun alussa valmistuneessa Tienhaaran taistelusta kertovassa sotaelokuvassa ”Etulinjan edessä” kuvataan taistelun tiimellystä ja rintamasotilaiden urheutta, mutta sotilaiden kokemia tunteita on vaikeampi tavoittaa. Useimmat rintamaveteraanit eivät halunneet tai kyenneet kertomaan, miltä heistä oli oikeasti tuntunut ja mitä he olivat ajatelleet ja miten reagoineet sodan ratkaisevina hetkinä.²⁷²

²⁶⁸ Esim. Kivihalmel Elina, Tuntematon emäntä -dokumenttielokuva 2011; Hagelstam 2014.

²⁶⁹ Hagelstam, 2014, 335.

²⁷⁰ Meinander 2012, 193.

²⁷¹ Esim. Väinö Linna 1954, Tuntematon sotilas -kirja, josta ohjaaja Edvin Laine teki ensimmäisen elokuvaversioiden vuonna 1954 ja Rauni Mollberg uuden elokuvan vuonna 1985. Olli Saarela ohjasi vuonna 1999 Rukajärven tie -elokuvan, Åke Lindman vuonna 2004 Etulinjan edessä -elokuvan ruotsinkielisen jalkaväkirykmentti 61:n vaiheista, Ilkka Vanne vuonna 2005 lotista kertovan Lupaus-elokuvan, Åke Lindman ja Sakari Kirjavainen vuonna 2011 Tali-Ihantalan taisteluista kertovan elokuvan ja Sakari Kirjavainen vuonna 2011 Hiljaisuus-elokuvan, jossa kuvattiin lottien ja nuorten asevelvollisten sotakokemuksia.

²⁷² Meinander 2012, 192.

5. KIRJEIDEN SOTAKOKEMUKSET JA SELVIYTYMISEN KEINOT

Sota-ajan kirjeistä voidaan tulkita, millaista todellisuutta kirjeet rakensivat. Kirjeiden kirjoittamista voidaan pitää kirjoittajan ja vastaanottajan vuoropuheluna tai keskusteluna, jossa kirjoittaja aina ottaa vastaanottajan huomioon. Se, mitä kirjoittaja kirjoittaa, riippuu myös vastaanottajan odotettavissa olevista reaktioista. Kirjeet voidaan nähdä ”dialogisena välitilana” – tilana, jossa armeija- ja siviilimaailma kohtaavat ja jossa osapuolten identiteetit välittyvät toiselle. Kirjeenvaihto mahdollisti myös toisen identiteetin vahvistamisen.²⁷³ Sen lisäksi kirjeissä oli läsnä välittämisen ja toinen toisestaan huolehtimisen tarve. Tutkimissani kirjeissä kirjoittaminen liittyi selkeästi arkielämän ja keskinäisen yhteyden vaalimiseen. Kirjoittamalla osoitettiin toisen olevan tärkeä ja mahdollistettiin ajatusten ja tunteiden välittyminen vastaanottajalle. Valtaosassa kirjeistä oli löydettävissä rakenne, malli, jonka mukaan tervehdykset, toivotukset, kuulumisten kyselyt ja uskonnolliset toivotukset kirjoitettiin. Kirjeissä toistuva kaavamaisuus toi kirjoittajilleen turvallisuutta, mutta se mahdollisti myös tunteiden ilmaisun vakiintuneiden sanontojen avulla. Kirjeet sisälsivät pääosin kotiin ja siviilielämään liittyviä aiheita. Kirjeiden valossa perheen kokemus sodasta oli pula-ajasta selviytymistä: ruuan, lämmön ja toimeentulon turvaamista poikkeusaikoina. Sotatoimista kirjeiden välityksellä sai tietoa, varsinkin nuorten asevelvollisten kirjeistä, mutta silti kirjeiden keskiössä olivat perheasiat ja kuulumisten vaihto. Sama havainto on tehty monissa sotakirjeiden tutkimuksissa kuten luvussa 2.4 selvitin.

Kirjeistä ei voi lukea tarkkaa kuvausta sotarintaman olosuhteista ja todellisuudesta. Väsymys ja kyllästyminen sotaan, masentuneisuuden ilmaiset saivat kirjeissä tilaa sensuurin uhallakin, mutta esimerkiksi sodan väkivaltaisuuden kuvaukset niistä puuttuivat lähes kokonaan. Kirjoittavista sotilaista piiryy tunnollisuuden, ahkeruuden ja luotettavuuden kuvia. Kirjoittamalla he loivat erilaisia identiteettejä: esimerkiksi sotilas, aviomies, isä, ystävä, työntekijä. Identiteetit kehittyivät vuoropuhelussa vastaanottajan kanssa. Kokemuksellinen kuilu sota- ja kotirintaman välillä lienee ollut niin suuri, ettei sodassa ollut läheinen voinut jakaa sodan todellista luonnetta sellaisen kanssa, joka ei itse ollut ollut rintamalla. Tarkoitus oli varmasti suojella vastaanottajaa, mutta myös luoda itselle kirjeitse mahdollisuus normaaliin arkielämään. Vaikutti siltä, että sotapropagandan olemassaolo ymmärrettiin ja omaa ajattelua ja kokemusta pidettiin esillä rintamien välisessä kirjoittelussa. Propagandasta tekivät huomioita niin isä kotirintamalla kuin Kauko-poikakin sodassa.

²⁷³ Hagelstam 2006c, 147, 162.

Huomiot näkyivät sarkastisina kirjoituksina tai rivien välistä luettavina viittauksina. Sotasensuurin tiedostaen kirjoittajat ilmaisivat huomionsa varovaisesti. Oma olinpaikka haluttiin sensuurista huolimatta kertoa, mutta myös taisteluista ja pommituksista oli kirjeissä mainintoja.

Sukupolvidiskurssissa tarkastelussa olivat kahteen eri sukupolveen kuuluneet kirjoittajat, joille sota oli keskeinen kokemus. Kotirintaman Kauko Edvart -isä oli ottanut hyvin vahvan roolin kirjoittaessaan usein Kauko-pojalleen sotapalvelukseen. Kansanperinteen arkistosta²⁷⁴ saamani tiedon mukaan isän ja pojan välinen kirjeenvaihto on harvinainen kokoelmassa. Pariskunnan keskinäinen kirjeenvaihto perheyhteyden säilyttämiseksi lienee tyypillisintä kokoelman materiaalia. Kotirintaman isä huolehti säännöllisestä yhteydenpidosta Kauko-sotilaan kanssa. Hän toimitti moninaiset käytännön asiat, mutta teki myös jatkuvasti selväksi, että poika oli läheistensä mielissä. Arjen kuvaukset loivat läheisyyttä pitkästä välimatkasta huolimatta. Kirjeet olivat sodassa olevalle mahdollisuus elää siviiliarkea ja säilyttää oma perhe-elämän identiteetti. Tapa, jolla isä Kauko Edvart huolehti rintamalla olleesta Kauko-pojastaan näyttäisi siirtyneen myös Kaukon ja Irma-vaimon kirjeenvaihtoon. Sama vastavuoroisuus ja huolenpito kuin oli isän ja pojan välillä näkyi myös nuoren parin kirjeenvaihdossa. Pariskunnalle perhe-elämä oli vielä uutta ja sota oli tullut horjuttamaan suunnitelmia ja toiveita. Kauko-sotilas kirjoitti säännöllisesti nuorelle Irma-vaimolleen ja varsinkin vuonna 1943 syntyneestä pienokaisesta kirjoitettiin paljon. Kauko näki pientä poikaansa vain satunnaisesti lomillaan. Kirjeitse pariskunta jakoi ihastelua ja ihmettelyä pienen lapsen kehityksestä. Koti- ja sotarintaman nuoret aikuiset kirjoittivat toisilleen kirjeitä ja erityisen merkityksellistä yhteydenpito oli sodassa oleville veljeksille, jotka olivat kirjeenvaihdossa siskonsa kanssa.

Selviytymiskurssissa analysoin, mitä selviytymisen ulottuvuuksia eli kanavia kirjoittajat kirjeissään käyttivät. Kirjeissä korostuivat *uskonnolliset arvot ja velvollisuuksien hoitaminen*. Kirjeiden konventiot, tutut kirjoittamisen tavat, mahdollistivat uskonnollisten toivotusten ja sanaston käyttämisen. Siunauksen ja varjeluksen toivotukset olivat kirjeissä varsin yleisiä. Tämä korostui erityisesti Kaukon ja Irman keskinäisessä dialogissa, sillä heillä oli yhteinen kristillinen vakaumus. Nuorten asevelvollisten kirjeissä uskonnollinen retoriikka oli vain vähäistä. Isänmaallisuus näyttäytyi näiden kirjeiden valossa lähinnä velvollisuutena osallistua sotaponnistuksiin ja selvitä vaikeina aikoina. Luotettavuus, rehellisyys ja ahkeruus olivat kirjeissä esiintyneitä arvoja, jotka liittyivät kirjoittajien tarpeeseen luoda ennustettavuutta ja yritykseen luoda stabiilitettä poikkeusolojen aikana. Sodan hullutuksesta kirjoitti erityisesti Kauko-sotilas Irma-vaimolleen. Kriittisiä huomioita

²⁷⁴ Kper, TaY, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.

kotirintaman valvonta-asioista ja ymmärrystä sodan eri puolista löytyi isä Kauko Edvartin kirjeistä Kaukolle. Varsinkin sodan pitkittyminen aiheutti kyllästyneisyyden ja turhautuneisuuden tunteita. Näitä tunteita purettiin kirjeenvaihdossa. Silti tutkittujen kirjeiden sotilaat olivat selkeästi suorittamassa velvollisuuttaan isänmaan puolustamisessa. Sotapalvelus oli velvollisuus, mutta se ei poistanut tarvetta kriittisiltä havainnoilta. Velvollisuudesta huolimatta yksilöllä oli tarve oman itsemääräämisoikeuden säilyttämiseen ja henkilökohtaisiin arvioihin ja käsityksiin sodasta ja omasta elämästä. Kriittisyys ja kapinointi kirjoittamalla auttoi suojelemaan omaa identiteettiä aikana, jolloin poikkeusolojen määräykset säätelivät yksilön elämänpiiriä. Jatkosota oli myös pituutensa vuoksi hyvin vaikea sen kokeneille sotilaille ja muodosti haasteen heidän selviytymiselleen.

Tunteet ilosta suruun ja ikävään olivat läsnä läheisten kirjoittelussa. Sensuurin uhallakin väsymyksestä ja sotaan kyllästymisestä kirjoitettiin kotiin. Ikävä ja kaipaus olivat kirjeissä hyvin yleisiä tunteita. Ikävä ja kaipaus kohdistui kotiin ja nuoren parin kirjoittelussa parisuhteeseen sekä nuoreen perhe-elämään, jota ei sodan vuoksi ollut voitu vielä kauaa viettää. Kiukku ja hermostuminen sodan pitkittymisestä näkyi erityisesti sotilaiden kirjoittamissa, mutta myös kotien kirjeissä. Kauko-sotilas mainitsi asemasodan aikaisissa kirjeissään usein itkevänsä sodan hullutusta ja nuoret asevelvolliset kirjoittivat varsinkin raskaiden taisteluiden aikoihin piinallisesta väsymyksestä ja keskittymiskyvyttömyydestä sekä epätietoisuudesta rintamalla olleiden läheisten kohtalosta. Nuori sotilas Lauri mainitsi kirjeiden olevan ainoa asia, joka toi merkitystä sodan arjen keskelle²⁷⁵. Vaikka kirjeet oli kirjoitettu poikkeusaikana, niiden sävy oli pääosin positiivinen. Rakkauden ja ystävyyden ilmaukset olivat keskeistä kirjedialegia, jossa lämpimät emootiot olivat usein läsnä. Näyttäisi siltä, että kuoleman läheisyys näkyi kirjeissä läheisyyden viesteinä. Pelko oli tunne, jonka ilmaisemista kirjeissä oli vain satunnaisesti. Kirjoittajat ilmaisivat pelkoa jonkin muun tunteen kautta ja mahdollisesti suojelivat kirjeenvaihtokumppaniaan.

Läheisten keskinäinen tukeminen, *sosiaalinen vastuunkanto* oli selkeä arvo. Kirjeiden kirjoittajat käyttivät postiliikenteen välittämän mahdollisuuden yhteydenpitoon lähettämällä kirjeitä, kortteja ja postipaketteja koti- ja sotarintaman välillä. Kirjeistä välittyi se tapa, jolla haluttiin olla tekemisissä läheisen kanssa ja jakaa yhteistä elämää vieraantumista ehkäisten. Vastuunkantoon kuului luotettavuus, joka takasi sen, että postia lähetettiin melko säännöllisesti ja pitkiä taukoja yritettiin välttää. Kirjoittaminen oli tärkeää paitsi sodasta selviytymisen, myös perhe-elämän jatkumisen

²⁷⁵ Laurin kirje Irmalle 5.8.1944/349, Kper SAK, TaY.

kannalta. Vaikutti siltä, että näiden tutkittujen kirjeiden kirjoittajat suuntautuivat tietoisesti sosiaaliseen toimintaan, jossa perhe toimi toisistaan huolehtivana ryhmänä. Sosiaalisen vastuunkannon malli näyttäisi siirtyneen sukupolvelta toiselle: huolehtivien vanhempien aikuiset lapset jatkoivat keskinäisen huolenpidon mallia. Kirjeistä selvisi, että nuoret sotilaat ja sotasairaalassa työskennellyt sisko, yrittivät tavoittaa toisiaan rintamalla kirjeitse, puhelinsoitin tai tapaamalla, jos sellainen oli mahdollista. Kotona ollut Irma-sisko toimi välittäjänä veljiensä kyselyille siitä, tiedettiinkö läheisen asemapaikka ja vointi.

Mielikuvissaan sotilaat olivat usein kotona ja haaveilivat lomista. Mielikuvissa siirryttiin tulevaisuuteen, jossa päästäisiin rauhan olosuhteisiin. Elokuvien katsominen tarjosi virkistystä ja antoi mahdollisuuden mielikuvitukselle. Kirjoja oli myös mahdollisuus lukea, mutta ainakin nuorilla sotilailla, jotka olivat olleet taisteluissa osallisina, oli vaikeuksia keskittyä lumiseen, minkä he usein kirjeissään mainitsivatkin. *Fysiologiseen selviytymisen malliin* liitin luontokokemukset, joista kirjeissä kerrottiin. Metsä ja järvet tarjosivat virkistystä, liikkumisen mahdollisuuksia, kauneutta ja ravintoa. Metsä tarjosi suomalaiselle tutun ympäristön ja mahdollisti myös jatkuvuuden ja turvallisuuden kokemuksen. Keskeisintä kirjeissä oli *kognition* käyttäminen: tiedon keruu ja ongelmanratkaisu sekä toimenpiteiden ja toiveiden tärkeysjärjestykseen listaaminen. Tämä kognitiivinen strategia oli yleisin selviytymiskeino kaikissa kirjeissä, mutta se korostui kotirintaman vanhempien ja sodassa olleen Kaukon kirjeenvaihdossa. Kun kirjoitettiin tavallisista käytännön asioista, jatkettiin yhteistä siviilielämän arkea. Kirjoittajat käsittelivät hankintoja, taloudenpitoa, terveyttä sekä moninaisia sota-ajan käytännön ongelmia. Kirjeiden välittämä kotirintaman arki oli työntekoa, jonottamista ja kotielämän vaalimista poikkeusoloissa. Huoli rintamalla olevista läheisistä oli suuri ja tutkittujen kirjeiden kirjoittajat yrittivät yhteisesti huolehtia, että sotilas saisi postinsa eivätkä tauot muodostuisi liian pitkiksi.

Sota on aina kokijalleen trauma, poikkeuksellista stressiä aiheuttava tapahtuma. Yleisin selviytymiskeino kirjeiden perusteella, erityisesti Kauko Edvart -isän ja Kauko-pojan välisessä kirjoittelussa, oli kognitiivisten asioiden käsittely, mutta myös kaikki muut selviytymisen keinot olivat käytössä. Masentuneisuudesta tai väsymyksestä kirjoittivat eniten nuoret asevelvolliset Irma-siskolleen kotirintamalle. Kirjoittaminen oli jatkosodan aikana tärkein yhteydenpitotapa ja selviytymiskeino sukulaisten ja ystävien kesken. Kirjeiden naisten roolit liittyivät perheeseen, äitiyteen, huolenpitoon ja kotitalouteen. Tässä tutkielmassa kirjoittavat miehet olivat pääosassa, koska tutkittu kokoelma oli valtaosin heidän kirjeitään.

Huomionarvoinen on se seikka, että näiden kokoelmien kirjoittajat kuuluivat sukupolviin, joille pula ja sota oli keskeinen kokemus. Vanhin sukupolvi oli syntynyt 1800-luvun lopulla ja kirjeiden sotilaat olivat syntyneet 1910-luvulla. Suomessa oli koettu vuoden 1918 sisällissota ja toisen maailmansodan aikana vuosia kestäneet poikkeusolot: talvi-, jatko- ja Lapin sota. Yksityisen kokemusta tutkimalla voidaan saada tietoa kollektiivisesta kokemuksesta, joka on yhteistä sotasukupolvelle. Uuteen sotahistorialliseen tutkimukseen kuuluvan kokemushistorian avulla esille pääsevät ne sodan ilmiöt, jotka perinteisessä sotatutkimuksessa ovat jääneet vain vähälle huomiolle.

Suomen sodista kirjoitettaessa käsitellään koti- ja sotarintamia yleensä omina kokonaisuuksinaan. Nykyajan sodankäynnissä jako koti- ja sotarintaman tapahtumiin on entisestään hämärtynyt, koska siviilit ovat nykyisin usein konfliktin osapuolina. Kotirintaman merkitys selviytymisessä on muuttunut, eikä vastaavaa lähdeaineistoa synny sähköisen tiedonvälityksen aikakaudella. Sota-ajan sukupolvilta vaadittiin poikkeuksellisen suurta selviytymiskykyä verrattuna rauhanajan sukupolvien haasteisiin. He selviytyivät, kuten monet nykyäänkin joutuvat selviytymään sotien aiheuttamista haasteista.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

VTL:n tarkastusjaoston mielialakatsaukset 1942-1944, Dc1.

Valtioneuvoston tiedotuselinten Mielialakatsaukset 1941-1944, Dg1.

Kansanperinteen arkisto (Kper), Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto.

Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 349

II PAINETUT LÄHTEET

Ilmatieteen laitoksen vuositilastot, [ilmatieteenlaitos.fi/vuositilastot], luettu 4.7.2014.

Karjala: sotahistorian tiekartta: taistelupaikat ja rintamalinjat 1939-1944. Karttakeskus, Helsinki 2013.

Lehdistö:

Halonen, Jukka, 'Pelko oli lamauttaa'. Presidentti Koivisto joutui yllättäen jatkosotaan 17-vuotiaana. *Iltalehti*, 5.7.2014.

Kastari, Pirkko-Liisa, 'Ilonsirpaleita sodan karuuteen', 'Naiset pitivät kotirintaman pystyssä'. *Hämeen Sanomat* [sunnuntai@hameensanomat.fi]. Luettu 9.1. 2011.

Karonen, Vesa, 'Monet murtuivat, kun kansa taisteli. Ainakin divisioonan verran miehiä vammautui henkisesti viime sodissamme, kertoo Ville Kivimäki'. *Helsingin Sanomat*, 20.10.2013.

Koljonen, Laura, 'Aune Rahola - Vuoden lotta uskoo, ettei ihmiselle ole hyväksi saada asioita liian helpolla'. *Suomen Kuvalehti*, 10/2011.

III KIRJALLISUUS

Aalto, Heidi. ”*Sota-aikana riiattiin kenttäpostin välityksellä*” - etnologinen tutkielma sota-ajan kirjeissä kerrotuista kokemuksista. Etnologian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä. 2008.

Ayalon, Ofra, *Selviydyn! Yhteisön tuki ja selviytyminen*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Helsinki. 1995.

Bakhtin, M.M., *Speech Genres & Other Late Essays*. University of Texas Press. Austin, 1986.

Bourke, Joanna, *An intimate history of killing: face to face killing in twentieth-century warfare*. Granta Books, London 2000.

Bourke, Joanna, "Uusi sotahistoria". Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa: Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy, Helsinki/Jyväskylä 2006a.

Ellis, John, *Eye-deep in hell*. Croom Helm, London 1976.

Elomaa, Hanna, 'Mikrohistoria johtolankojen jäljillä'. Teoksessa Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki (toim.), *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2001, 59-74.

Eskola, Katarina, *Itään*. Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1941-1942. WSOY, Helsinki 2002.

Eskola, Katariina (toim.), *Autius lehtipuissa*. Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1942-1945. WSOY. Helsinki 2003.

Favorin, Martti, *Valtioneuvoston tiedotus- ja tarkastuselimet v. 1939-1948*. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta. Helsinki 1969.

Favorin, Martti & Heinonen, Jouko (toim.), *Kotirintama 1941-1944*. Tammi, Helsinki 1972.

Frankl, Viktor E., *Elämäntarkoitusta etsimässä*. Otava, Helsinki 1980.

Frankl, Viktor E., *Ihmisyiden rajalla*. Otava, Helsinki 2010.

Haataja, Lauri (toim.), *Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö*. Kirjayhtymä, Helsinki 1994.

Haavisto, Pekka, *Sota lapsen silmin: lapset ja sodan kuva vuosien 1939-1944 Suomessa*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 1999.

Hagelstam, Sonja, 'Lähellä ja kaukana. parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa: Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy, Helsinki/Jyväskylä 2006a, 213-227.

Hagelstam, Sonja, 'Velvollisuus ja vastahakoisuus. Ambivalentti sotilasidentiteetti jatkosodan aikaisissa kirjeissä'. Teoksessa Laura-Kristiina Moilanen & Susanna Sulkunen (toim.), *Aika ja Identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle*. Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006b, 142-167.

Hagelstam, Sonja, 'Trygghet och stabilitet i krigets tid: relationen mellan sönerna vid fronten och föräldrarna hemma', Lehdessä *Budkavlen* 88. Etnologiska institutionen och Folkloristiska institutionen vid Åbo Akademi, Åbo 2009, 69-84.

Hagelstam, Sonja, 'Rakas sotilaani'. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki & Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. SKS, Historiallinen Arkisto 134, Helsinki 2011, 299-328.

Hagelstam, Sonja, *Röster från kriget : en etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941-1944*. Väitöskirja. Åbo Akademi 2014.

Hannula, Petteri & Valtonen, Juha, *Kotimaan postin järjestelyt nuorena Suomessa*. Joutjärven postimerkkikerho ry 2008.

Huuhtanen, Taina, *Talvisodan kirjeet*. Otava, Helsinki 1984.

Huuhtanen, Taina, *Jatkosodan kirjeet*. Otava, Helsinki 1986.

Hytönen, Kirsi-Maria, *"Me kaikki täällä voimme hyvin"*. Perhettä ja sukupuolirooleja koskevia diskursseja nuoren avioparin jatkosodan aikaisissa kirjeissä. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 2007.

Jaatinen, Satu, 'Ruoka ja kulutustarpeet sotivassa Suomessa'. Teoksessa *Sodassa koettua*. Weilin+Göös, Porvoo 2008.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere 1999.

Järvenpää, Taru, *Koululaisena suursodan varjossa: koulunkäynti, koti- ja talkootyö sekä vapaa-ajanvietto Suomessa ja Isossa-Britanniassa toisen maailmansodan aikana*. Yleisen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 1999.

Kallioinen, Mika: 'Onko makrohistoriaa olemassa?' Historiallinen aikakauskirja 1/1997.

Kainulainen, Jari, *Kaiken keskellä, vai kaikesta sivussa? Sukupolvien identiteetti syrjäisessä maaseutukunnassa 2000-luvun alussa*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 104. 2003.

Kallioniemi, Jouni, *Kotirintama 1939-1945*, Vähäheikkilän Kustannus, Turku 1998.

Kemppainen, Ilona: 'Diskurssianalyysi tutkimuksessa.' *Luennot vuodelta 2003*.

[<http://www.valt.helsinki.fi/staff/kemppain/disk03.htm>] . Luettu 16.4.2011.

[<http://www.valt.helsinki.fi/staff/kemppain/luento2.htm>] . Luettu 16.4.2011.

Kemppainen, Ilona, *Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. SKS, Helsinki 2006

Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), *Ihminen sodassa: Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy, Helsinki/Jyväskylä 2006.

Kivimäki, Ville, Sodan kokemushistoria, 'Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa'. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa: Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy, Helsinki/Jyväskylä 2006, 69-86.

Kivimäki, Ville & Tepora, Tuomas, *För krig och kärlek. Kollektiv anknytning och kärlek som (des)integrerande faktorer i Finland under andra världskriget*. Historisk Tidskrift 128:3 (2008), 427-450.

Kinnunen, Tiina & Kivimäki Ville (toim.), *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill. Leiden. 2012.

Kivimäki, Ville, *Battled nerves: Finnish soldiers' war experience, trauma, and military psychiatry, 1941-44*. Väitöskirja Åbo Akademi 2013a.

Kivimäki, Ville, *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939-1945*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2013b.

Laurent, Helen, 'Terveys sodan aikana'. Teoksessa *Sodassa koettua*. Weilin+Göös, Porvoo 2008.

Leskelä-Kärki, Maarit, 'Kerrottu elämä. Naishistorioitsija ja toisen ihmisen historian kirjoittamisen ongelma'. Teoksessa Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia*. SKS, Helsinki 2001, 98-120.

Leskelä-Kärki, Maarit, *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, 29-56.

Leskelä-Kärki, Maarit & Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen Kirsi (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. SKS, Helsinki 2011.

Leskinen Jari & Juutilainen, Antti, *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki 2005.

Lehtinen, Lasse, *Sodankäyntiä sanoin ja kuvin: suomalainen sotapropaganda 1939-44*. WSOY, Helsinki 2006.

Linna, Väinö, *Tuntematon sotilas*. WSOY, Helsinki 1954.

Luoma, Ursula, *Tuhannet terveiset, suukot ja kaikki hyvät. Kuulemiin näkemiin! Paulisi*. Jatkosodan kirjeitä diskurssianalyttisesti tarkasteltuina. Sosiaalipsykologian pro gradu –tutkielma, Tampereen yliopisto 1995.

Lumme, Annikki, *Kenttäpostia*. Kustannuspiste Oy, Tampere 1975.

Levine, Peter A. & Frederick, Ann, *Kun tiikeri herää. Trauma ja toipuminen*. Traumaterapiakeskus, Helsinki 2008.

Lyons Martyn (toim.), *Ordinary Writings, Personal Narratives: writing practices in 19th and early 20th- century Europe*. Peter Lang cop, Bern, 2007.

Metsberg, Kimmo. "Kirjoitan sinulle vähän vaikka ei täältä mitään erikoista kuulu: jatkosodan arkea kahden perheen kirjeissä." Historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 2012.

Meinander, Henrik, *Suomi 1944, Sota, yhteiskunta, tunnemaishema*. Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki 2009.

Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.), *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johnny Kniga Publishing, Helsinki 2008.

Ollila, Anne, 'Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä'. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.), *Kulttuurihistoria*. Johdatus tutkimukseen. SKS, Helsinki 2001, 75-90.

Ollila, Anne, 'Uusi kulttuurihistoria', Teoksessa *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, 66-85.

Pehkonen, Erkka, "Poikasi täältä jostakin" – jatkosodan tunteelliset sotilaat ja heidän kerrontansa kirjeenvaihdossa. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto 2013.

Peltokorpi, Kaisa-Maria, *On eletävä, kun koska tahansa voi kuolla: Lottien selviytyminen sodassa 1939-1945*. Väitöskirja, Lapin yliopisto 2011.

Perko, Touko, *TK-miehet jatkosodassa: Päämajan kotirintaman propaganda 1941-1944*. Otava. Helsinki. 1974.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne, *Kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino, Tampere 2009.

Pietiäinen, Jukka-Pekka, *Suomen postin historia II*. Posti- ja telelaitos, Helsinki 1988.

Pietiäinen, Jukka-Pekka, *Postia kaikille. Suomen Postin tarina 1638-1998*. Edita, Helsinki 1998, 51-54.

Pipping, Knut, *Kompaniet som samhälle: iakttagelser i ett finskt frontförband 1941-1944*. Åbo Akademi 1947.

Poijula, Soili, *Surutyö*. Kirjapaja Oy, Helsinki 2002.

Rasila, Vilho, Miksi kirjeitä kerättiin? Teoksessa Suojanen, M.K. (toim.), *Sota-ajan kirjeet*. Tampereen yliopisto, Tampere 1984. s. 21-26.

Raunio, Ari & Kilin, Juri, *Jatkosodan hyökkäystaisteluja 1941*. Karttakeskus, Helsinki 2007.

Ropo, Eero, *Luentomateriaali: Turvallisuus, identiteetti ja hyvinvointi*, TaY, Kasvatustieteiden yksikkö 8.2.2011. [<http://optuke2010.files.wordpress.com/2011/02/turvallisuus-identiteetti-ja-hyvinvointi.ppt>.] luettu 17.10.2014.

Roos, J.P., *Suomalainen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1987, 53-58.

Roos, J.P. & Rotkirch, Anna, *Vanhemmuus ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa*. Gaudeamus. Helsinki 1998.

Rönkkönen, Teuvo. 'Postia kaikille'. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.), *Jatkosodan pikkujättiläinen* 634-656, Porvoo 2005.

Rönkkönen, Teuvo, 'Kenttäposti ja sensuuri'. Teoksessa Leskinen Jari & Juutilainen, Antti, *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki 2005, 646.

Saari, Salli, *Kuin salama kirkkaalta taivaalta: Kriisit ja niistä selviytyminen*. Otava. Helsinki 2008.

Soikkanen, Markku, 'Sotaa ja eränkäyntiä'. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.), *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki 2005, 576-590.

Sovijärvi, Sini & Paavilainen, Ulla (toim.), valokuvateos: Bellon, Dennis, *Onnen maa. Suomi elokuussa 1939*. Oy Finnlectura Ab 2009.

Seppälä, Raimo, *Sata vuotta Suomen puolesta: Aamulehden linjanvetoa vuosina 1881-1981*. Tampere 1981.

Siltala, Juha, *Sisällissodan psykohistoria*. Otava 2009.

Siltanen-Keinänen, Päivi & Rinta-aho Harri & Niemi, Marjaana, *Historian Tuulet 8* – Opettajan kirja. Otava, Helsinki 2005, 142.

Suojanen, M.K. (toim.), *Sota-ajan kirjeet*. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen moniste 6, 1984.

Taskinen, Ilari, *Sopeutumiskyvyn dokumentit: sodan kokemusten hallinta jatkosodan kirjeissä*. Historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 2012.

Thom, Deborah, *Book Reviews: Michael Roper, The Secret battle: Emotional Survival in the Great War*, Manchester University Press 2010. Family and Community History, Vol.14/1, April 2011, 75-76.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki. 2002.

Tuominen, Marja, *'Me ollaan kaikki sotilaitten lapsia'*: sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Väitöskirja, Otava 1991.

Turtola, Martti, *'Suomalainen rehellisyys koetuksella'*, Teoksessa *Sodassa koettua*. Weilin+Göös, Porvoo 2008.

Turtola, Martti & Huhtinen, Aki-Mauri & Kinnunen, Tiina & Mälkki, Juha & Seppinen, Ilkka Tapio & Strandberg, Joni (toim.), *Arkea sodan varjossa. Sodassa koettua*. Weilin+Göös Oy, Porvoo 2008.

TYT, Avoin yliopisto, verkko-opinnot – *Sosiaalipsykologian peruskurssi*.

[<http://www.uta.fi/avoinyliopisto/arkisto/sosiaalipsykologia/kulttuuri.html>] luettu 20.10.2013.

Valtanen, Mikko (toim.), *Johtamisen sosiaalipsykologia – Käsitteitä ja käytäntöjä sotilasyhteisössä*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Julkaisusarja 2, Artikkelikokoelma 19/2008. Helsinki 2008.

Vasara, Erkki, *'Urheilua täällä ja "siellä jossakin"'*. Teoksessa Leskinen Jari & Juutilainen, Antti, *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki 2005, 601.

Virtanen, Matti, *Fennomanian perilliset: poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.

IV MUUT TIEDONANNOT

Hagelstam, Sonja, *luento Tampereen yliopistossa* 11.4.2013.

Kivihalme, Elina, *Tuntematon emäntä -elokuva*. Kertomus äitien sotakokemuksista, Suomi 2011.

Kivimäki, Ville, *luennot Työväenmuseo Werstaassa* 28.1.2014 sekä *Metso-kirjastossa* 6.4.2014 Tampereella.

Liite 1

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka
<ul style="list-style-type: none"> Sotarintaman arki Taistelukuvaus Olinpaikka Sotilaan velvollisuudet 	<ul style="list-style-type: none"> Kommuni-kointi 	<ul style="list-style-type: none"> Vuorovaikutus Kokemukset Velvollisuudet 	<ul style="list-style-type: none"> Yhteydenpito Tiedonkulku
<ul style="list-style-type: none"> Kotirintaman arki Sota kotirintamalla Pula Siviilin velvollisuudet 	<ul style="list-style-type: none"> Kommuni-kointi 	<ul style="list-style-type: none"> Vuorovaikutus Kokemukset Velvollisuudet 	<ul style="list-style-type: none"> Yhteydenpito Tiedonkulku
<ul style="list-style-type: none"> “Kaikki täällä hyvin” Hyvän voinnin - toivotus Voinnin tiedustelu Käytännön asioiden hoitaminen Asioista keskusteleminen 	<ul style="list-style-type: none"> Kommuni-kointi 	<ul style="list-style-type: none"> Vuorovaikutus Läheisten tuki Yhteyden säilyttäminen ja kehittäminen kirjeenvaihdon avulla 	<ul style="list-style-type: none"> Henkinen ja sosiaalinen tukeminen
<ul style="list-style-type: none"> Yritys ymmärtää aidosti Myötätunto Vierellä pysyminen 	<ul style="list-style-type: none"> Empatia Luottamus 	<ul style="list-style-type: none"> Vuorovaikutus Läheisten tuki Yhteyden säilyttäminen ja kehittäminen kirjeenvaihdon avulla 	<p>”</p>
<ul style="list-style-type: none"> Ikävä 	<ul style="list-style-type: none"> Tunneviestit 	<ul style="list-style-type: none"> Vuorovaikutus Läheisten tuki 	<p>”</p>

Liite 2

<ul style="list-style-type: none"> • Kiintymyksen ja rakkauden viestit • Pelon, jännityksen tai epävarmuuden ilmaus • Väsymyksen tai kyllästyneisyyden ilmaus • 	<ul style="list-style-type: none"> • Luottamus • Avoin ilmapiiri 	<ul style="list-style-type: none"> • Yhteyden säilyttäminen ja kehittäminen kirjeenvaihdon avulla 	<p>”</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Esimerkit selviytymisestä • Keskustelu tulevaisuudesta • Ajatukset pois sodasta • Elämänilojen löytäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Toivon vahvistaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Tulevaisuuteen rohkaiseminen 	<p>”</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Kannustus rohkaisuna • Uskonnollinen ilmaus 	<ul style="list-style-type: none"> • Kannustaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Tulevaisuuteen rohkaiseminen 	<p>”</p>